

**HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ TARİH BÖLÜMÜ DERGİSİ**

Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi
Bellek International Journal of History and Culture Research

ISSN: 2717-6142

2024

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Dergisi

BELLEK Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi
BELLEK International Journal of History and Culture Studies

ISSN: 2717-6142

2024

Contact / İletişim

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Tayfur Sökmen Kampüsü-Antakya/HATAY

Phone : +90 326 245 58 68/11106

Fax : +90 326 245 58 67

e-mail : bellek@mku.edu.tr

web : <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bellek>

Copyright © 2019
Hatay Mustafa Kemal University Faculty of Arts and Sciences History Department
All rights reserved

BELLEK Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Editör Kurulu

BELLEK International Journal of History and Culture Studies Editorial Board

Sahibi / Owner

Associate Prof. Dr. Olcay ÖZKAYA

(On Behalf of The Department of History, Hatay Mustafa Kemal University)

Baş Editör-Yazı İşleri Müdürü / Editor-in-Chief

Assoc. Prof. Dr. İsa KALAYCI, (Hatay Mustafa Kemal University-Hatay/Turkey)

Editörler / Editors

Prof. Dr. Maria IVANICS, Szeged University-Szeged/Macaristan

Assoc. Prof. Dr. Haydar CORUH, HMKU-Hatay/Turkey

Assoc. Prof. Dr. Mikail KOLUTEK, HMKU-Hatay/Turkey

Assoc. Prof. Dr. Mustafa IŞIK, HMKU-Hatay/Turkey

Assoc. Prof. Dr. Olcay ÖZKAYA, HMKU-Hatay/Turkey

Assoc. Prof. Dr. İsmail BULBUL, HMKU-Hatay/Turkey

Assist. Prof. Dr. Alihan LIMONCUOĞLU, Istanbul University-Istanbul/Turkey

Assist. Prof. Dr. Gokhan KALMIS, HMKU-Hatay/Turkey

Assoc. Prof. Dr. Mustafa Tayfun USTUN, Ataturk University-Erzurum/Turkey

Assist. Prof. Dr. Roza ABDIKULOVA, Kyrgyzstan-Turkey Manas Univ.

Bishkek/Kyrgyzstan

Assoc. Prof. Dr. Sedat BILINIR, HMKU-Hatay/Turkey

Dr. Irwan SAIDIN, Malaysia National University-Selangor/Malaysia

Dr. Sebahattin ABDURRAHMAN, Middlesex University-London/England

Dr. Ahmet CAPARLAR Independent Researcher /Turkey

Yabancı Dil Editörü / Foreign Language Editor

Assoc. Prof. Dr. Mustafa Tayfun USTUN, Ataturk University-Erzurum/Turkey

Teknik Editör / Technical Editor

Dr. Ahmet CAPARLAR, Independent Researcher-Kayseri/Turkey

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN (Manas Üniversitesi-Bişkek/Kırgızistan)

Prof. Dr. Bülent BAKAR (Marmara Üniversitesi-İstanbul/Türkiye)

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES (Munzur Üniversitesi-Tunceli/Türkiye)
Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK (Akdeniz Üniversitesi-Antalya/Türkiye)
Prof. Dr. Hayri ÇAPRAZ (Süleyman Demirel Üniversitesi-Isparta/Türkiye)
Prof. Dr. Metin AKİS (Kilis 7 Aralık Üniversitesi-Kilis/Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa ALKAN (Gazi Üniversitesi-Ankara/Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK (İzmir Demokrasi Üniversitesi, Emekli-İzmir/Türkiye)
Prof. Dr. Nuri YAVUZ (Artvin Çoruh Üniversitesi-Artvin/Türkiye)
Prof. Dr. Orhan DOĞAN (Sütçü İmam Üniversitesi-Kahramanmaraş/Türkiye)
Prof. Dr. Orhan KILIÇ (Fırat Üniversitesi-Elazığ/Türkiye)
Prof. Dr. Osman AKANDERE (Necmettin Erbakan Üniversitesi-Konya/Türkiye)
Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA (Kafkas Üniversitesi-Kars/Türkiye)
Prof. Dr. Osman KÖSE (Milli Savunma Üniversitesi-İstanbul/Türkiye)
Prof. Dr. Rahmi DOĞANAY (Fırat Üniversitesi-Elazığ/Türkiye)
Prof. Dr. Salih ÇEÇEN (Ankara Üniversitesi-Ankara/Türkiye)
Prof. Dr. M. Bilal ÇELİK (Sakarya Üniversitesi-Sakarya/Türkiye)
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Ankara Üniversitesi-Ankara/Türkiye)
Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK (Sakarya Üniversitesi-Sakarya/Türkiye)
Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN (Marmara Üniversitesi-İstanbul/Türkiye)
Prof. Dr. Zeki ÇEVİK (Balıkesir Üniversitesi, Emekli-Balıkesir/Türkiye)
Doç. Dr. Akın BİNGÖL (Kafkas Üniversitesi-Kars/Türkiye)
Doç. Dr. Hakan TÜRKKAN (Karabük Üniversitesi-Karabük/Türkiye)
Doç. Dr. Hamit ŞAFAKÇI (Artvin Çoruh-Üniversitesi-Artvin/Türkiye)
Doç. Dr. İbrahim EFE (Kilis 7 Aralık Üniversitesi-Kilis/Türkiye)
Doç. Dr. Meral KUZGUN (Kilis 7 Aralık Üniversitesi-Kilis/Türkiye)
Doç. Dr. Nasrullah UZMAN (Hacı Bayram Veli Üniversitesi-Ankara/Türkiye)
Doç. Dr. Nurgül YILDIRIM (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi-Hatay/Türkiye)
Doç. Dr. Özer ÖZBOZDAĞLI (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi-Hatay/Türkiye)
Doç. Dr. Sacit UĞUZ (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi-Hatay/Türkiye)
Doç. Dr. Selim KAYA (Afyon Kocatepe Üniversitesi-Afyonkarahisar/Türkiye)
Doç. Dr. Şeyma AY ARÇIN (Pamukkale Üniversitesi-Denizli/Türkiye)
Doç. Dr. Volkan PAYASLI (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi-Hatay/Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Gülseren MUTLU (Pamukkale Üniversitesi-Denizli/Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Işıl IŞIK BOSTANCI (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi-Hatay/Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan SAMIKIRAN (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi-Hatay/Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman HATİPOĞLU (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Emekli-Hatay/Türkiye)

Sayı Hakemleri / Reviewers of the Issue

Doç. Dr. Ercan CENGİZ (Kafkas Üniversitesi)
Doç. Dr. İsmail BÜLBÜL (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)
Doç. Dr. Kadriye ŞAHİN (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)
Doç. Dr. Kerim İlker BULUNUR (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehtap ÇELİK (Mersin Üniversitesi)
Doç. Dr. Muhammed YAZICI (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Doç. Dr. Sakine AKCAN EKİCİ (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersin DOĞANTEKİN (Kafkas Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yusüf ÇELİK (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)
Öğr. Gör. İrfan ALADAĞ (Bingöl Üniversitesi)
Hüseyin UÇAR (Doktorant Üniversitesi)

**Dergimiz; Google Scholar, İdealonline, İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi),
Asos İndeks ve Semantic Scholar veri tabanlarında taranmaktadır.**

Tasarım / Design

Aysel TINAZ, aysel.tnaz@gmail.com

**Dergi içerisinde yer alan içeriklerden sadece ilgili yazarlar sorumludur. Editör kurulu sorumlu tutulamaz.
BELLEK Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Hakemli bir dergidir. Yılda 2 sayı olacak
şekilde yayınlanır.**

EDİTÖRDEN

Değerli Bilim İnsanları

BELLEK Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi'nin beşinci yılının ilk sayısında (6. Cilt, 1. Sayı) Bilim dünyasına Türkçe 4 araştırma makalesi ve 1 kitap değerlendirmesi yayınlamaktan övünç duyuyoruz. Çalışmalarıyla hem dergimize destek olan hem de bilimsel birikime hizmet eden tüm yazarlarımıza teşekkür ederiz. Ayrıca bilimsellik saikiyle kıymetli vakitlerini ayırarak makalelerimizin değerlendirme sürecindeki katkılarından dolayı sayı hakemlerimize de müteşekkirimiz. İyi okumalar...

30/06/2024

Doç. Dr. İsa KALAYCI
(Baş Editör)

İÇİNDEKİLER/INDEX

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Merve Cansu SAMAT

Vareg-Rusların Bizans İmparatorluğu ile Siyasi İlişkilerinin Başlangıç Dönemi: 860 ve 907 Konstantinopolis Seferleri.....1-19

Zeynep Büşra SUNGUR

Macar Kronikleri ve Yerleşim Armalarında Yer Alan Turul (Tuğrul) Kuşu Sembolizmi.....20-42

İbrahim TAMAR

Osmanlı Devleti'nde İlim Ehlinin Menfi Faaliyetleri (1595-1605).....43-64

Emel SÖNMEZ

77 Numaralı Galata Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı ve Tasnifi.....65-75

Kitap Tanıtımı / Book Reviews

Yasemin İNCEER

Alpaslan Pata, *Rhineland Katliamları: I. Haçlı Seferi'nin Yahudi Kronikleri*, Gece Kitaplığı, Ankara 2020, 192 s. ISBN: 978-625-7938-09-9.....76-78

VAREG-RUSLARIN BİZANS İMPARATORLUĞU İLE SİYASİ İLİŞKİLERİNİN BAŞLANGIÇ DÖNEMİ: 860 VE 907 KONSTANTİNOPOLİS SEFERLERİ*

THE VARANGIAN-RUS' IN THE EARLY PERIOD OF POLITICAL RELATIONS WITH THE BYZANTINE EMPIRE: THE CAMPAIGNS AGAINST CONSTANTINOPLE IN 860 AND 907

Merve Cansu SAMAT**

Makale Bilgisi/Article Info: Geliş/Received: 27/05/2024 Düzeltme/Revised: 27/06/2024 Kabul/Accepted: 27/06/2024

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Samat, M. C. (2024). Varg-Rusların Bizans İmparatorluğu ile Siyasi İlişkilerinin Başlangıç Dönemi: 860 ve 907
Konstantinopolis Seferleri. *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 1-19. <https://doi.org/10.52735/bellek.1490672>

ÖZ

Orta Çağ'da Rus olarak adlandırılan ulusun, IX. yüzyılın ortalarına doğru günümüz Slav topraklarına yönelerek kuzeyden güneye bu coğrafyayı kademeli biçimde kolonize etmeleri, Doğu Avrupa topraklarında yaşamakta olan Slav kökenli yerel halkı ve bölgeye sonradan göç etmiş olan Türk kökenli ulusları siyasi ve kültürel bağlamda etkisi altına alan bir göç hareketiydi. Bununla birlikte bu göç hareketini tetikleyen başlıca unsur, özellikle IX. yüzyılda ticari ilişkiler bakımından altın çağını yaşayan Hazar Devleti'ydi. Hazar Devleti'nin siyasi ve ticari organizasyonu başlangıçta Slavlara örnek teşkil ederek, Baltık bölgesine göç eden Doğu Slavları tarafından burada ticaret şehirleri meydana getirildi. Baltık'ın kuzeyinde yaşayan İsveçliler, ticarete olan ilgileri ve denizcilikteki yetenekleri dolayısı ile öncelikle Slav topraklarının kuzeyine yağma akınları düzenlediler, ardından bu coğrafyanın kalıcı sakinleri ve yöneticileri haline geldiler. Rusların asıl amaçları kuzeyde bir imparatorluk kurmak değil, güneyde Hazar Devleti ve Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyetinde bulunan ticari rotalardan ve nehir yollarından faydalanmaktı. Bu nedenle Ruslar, zamanla Rusya'nın kuzeyinde, Novgorod ve çevresinden oluşan genç devletlerinin merkezini güneye, Kiev şehrine taşıyabilmek adına bir dizi girişimlerde bulundular. Kiev şehri, IX. ve X. yüzyıllarda kaynaklarının çokluğu ile değil, güneydeki ticarete ulaşımın bir istasyonu olarak Ruslar için büyük önem arz etmekteydi. Bu şehirde hâkimiyet sağlayan Rusların öncelikli amacı ise Konstantinopolis'e ulaşmaktı. Böylelikle Bizans'ın başşehri Konstantinopolis'in zenginliklerinden olabildiğince faydalanmak adına seferler düzenlediler ve bu seferler sonucunda bir takım ticari imtiyazlar elde ettiler. Rusların Bizans ile olan ilişkileri, 860 yılında Kiev'de bulunmakta olan Askold ve Dir isminde iki Rus kökenli boyarın Konstantinopolis'e yönelik bir yağma seferi düzenlemeleri ile başladı. Bu tarihten itibaren iki devlet arasında siyasi ve ticari ilişkiler, Rusların ganimet ve şöhrat hırsı yahut Bizans hükümetinden elde etmek istediği

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde” yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden” hiçbirini gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma “Etik Kurul İzni” gerektirmeyen bir çalışmadır.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, mervecansusamat@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7590-5873

imtiyazlar dairesinde şekillendi. Ancak Rusların bir devlet olarak Bizans tarafından tanınmaları ve diledikleri ticari imtiyazları elde edebilmeleri Knez Oleg döneminde mümkün oldu.

Anahtar Kelimeler: Rus, Bizans, Ticaret, Askold ve Dir, Knez Oleg

EXTENDED SUMMARY

The role of the Scandinavians in the initial process of Russian history and state formation has been a subject of debate up to the present day, yet a consensus has not been reached. However, the political development of the Russian State, founded in the mid-9th century by Prince Rurik, and its relations with neighboring states were conducted by the people referred to as the Rus' in various sources. The emergence of the Rus' on the historical stage was first documented in the Annals of St. Bertin, which recorded a group calling themselves the Rus', sent as envoys to the Byzantine government in 838. From this date onwards, the Rus' were increasingly mentioned in Byzantine chronicles and Islamic geographical works. From our perspective, it is essential to first address the debates surrounding the identity of the Rus' nation during the Middle Ages. Indeed, studies in this direction also help determine the identity of the founding dynasty of the Russian State. The discussions on the identity of the Rus' have resulted in two main viewpoints, whose proponents are known as Normanists and Anti-Normanists. Normanists argue, based on examined sources and archaeological findings, that the founding family of the Russian State was originally Swedish Rus' who migrated from Scandinavia to the region. However, according to the Anti-Normanist perspective, the role of Scandinavians in the establishment of Russia was minimal, contrary to what is claimed. Anti-Normanists contend that Scandinavians did not engage in any colonial activities in Russia and were present in the region solely for military or commercial purposes.

Alongside the debates about the origins of the Russian State, researchers have proposed various theories regarding the meaning of the name "Rus'." The name "Rus'" signifies an ethnic origin and is first encountered in the Annals of St. Bertin. These chronicles reveal that in 838, a ruler addressed as "Khagan" by the Rus' sent an embassy to the Byzantine government for friendly purposes. Due to suspicions from Emperor Theophilus, the Byzantine ruler forwarded the Rus' embassy along with another embassy to the Western Roman Emperor Louis the Pious. Louis, suspecting the Rus' envoys might be spies, detained and interrogated them, providing us with the earliest information about the origins of the Rus'. According to their statements, the Rus' referred to themselves as "Rus'" and their leader as "Khagan," identifying them as Swedish Scandinavians. The fact that they addressed their leader as "Khagan" suggests that by the time of the embassy event in 838-839, the Rus' had begun their political life in the Russian territories. It also implies that they introduced their leader as "Khagan" to benefit from the political influence and prestige of the Khazars, with whom they had become acquainted. The most prevalent theory regarding the meaning of the name "Rus'" suggests that it originated from the Finnish word "Ruotsi," meaning "rowers" or "oarsmen," which Finns used to refer to them due to their skillful navigation. Over time, this term evolved into "Rus'." However, this theory remains a subject of debate. Another viewpoint suggests that the name "Rus'" may have been derived from the inhabitants of the Uppland and Eastern Gotland regions in Sweden during the Middle Ages, who were known as "Rods-karlar" or "Rods-mæn."

The chronicles maintain silence regarding the Rus' who migrated from Sweden to the territory of Russia for a considerable period after the embassy event of 838-839. However, this silence was broken in 860 when the Rus' conducted a raid on Constantinople, marking the beginning of a new era for the Rus. The 860 expedition, being the first recorded interaction of the Rus' with Byzantium, marked the political initiation of their relations with the Byzantine Empire. The first political unity among the Rus' in the north was established by Rurik. It is crucial to understand how they descended southward and attained the power to conduct such expeditions. In the mid-9th century, there were two power centers in Eastern Europe. One was the powerful empire of the Khazars in the south of Russia, while the other was the migration movement initiated by the Rus' towards the north of the region. The activities of the Rus' in northern Russia began before their migration to the area. They were familiar with the southern Baltic tribes and the geography of the region. Some of these tribes had already been subjugated by the Rus' before their migration. The Rus' collected taxes from tribes such as the Chuds, Merians, Ves, and Krivichians. Meanwhile, the Khazars collected taxes from the Polyans, Severians, and Vyatichians in the south, equivalent to one white squirrel skin per household.

The settlement of the Rus' in the city of Novgorod is detailed in the Primary Chronicle, the first written chronicle of the Rus'. According to this account, the Rus' were invited to the region by the Slavs, who wished for them to govern. Three Rus' leaders—Rurik, Sineus, and Truvor—responded to this invitation. The chronicle portrays them as brothers, and after their arrival in the region, Sineus and Truvor died within a year, leaving Rurik as the sole ruler. However, researchers suggest that Sineus and Truvor, mentioned in the Chronicle as Rurik's brothers, were not actually his siblings but titles attributed to him. Indeed, in Old Norse, "Signjotr" means "victorious" and "Thruwar" means "trustworthy." Knjaz Rurik established dominance in Polotsk, Rostov, Belozersk, and Novgorod. His activities in the region later led to him being remembered as the founder of Russia.

However, Rurik's political maneuvers did not align with the demands of the Russian population accompanying him. His intention was to establish a permanent dynasty in the northern territories of Russia and to be the ruler of these lands. However, the Rus' aimed to access southern trade and rich resources.

Keywords: Rus, Byzantium, Trade, Askold and Dir, Knjaz Oleg

GİRİŞ

Rus tarihinin başlangıç süreci ve devlet yapılanmasında İskandinav halklarının rolü günümüze değin tartışma konusu olmuş, ancak bu konuda fikir birliğine varılamamıştır. Ancak IX. yüzyılın ortalarında temeli Knez Rurik tarafından atılan siyasi oluşumun gelişimi ve çevre coğrafyalarda bulunan devletler ile ilişkileri, kaynaklarda karşımıza Rus adı ile çıkan millet tarafından yürütülmüştür. Rusların tarih sahnesine çıkışları, ilk olarak 838'de Bizans hükümetine elçi olarak gönderilen ve kendilerine Rus diyen bir grubun, St-Bertin Kroniklerinde kaydedilmesi ile olmuştur. Bu tarihten itibaren Ruslar, Bizans kronikleri ve İslam coğrafyacılarının eserlerinde kademeli olarak artan biçimde zikredilmektedirler. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle Rus ulusunun Orta Çağ'daki kimliği üzerine yapılan tartışmalara değinmek gerekir. Nitekim bu doğrultuda yapılan çalışmalar, aynı zamanda Rusya Devleti'nin kurucu hanedanlığının kimliğini de belirlemektedir. XVIII. yüzyılda Rusların kimliği üzerine yapılan tartışmalar sonucunda, Rusya Bilimler Akademisi'nde iki görüş ortaya atılmış olup, bu görüşlerin savunucuları Normanistler ve Anti-Normanistler olarak adlandırılmışlardır.¹ Normanistlerin savı, incelenen kaynaklar ve arkeolojik buluntular ışığında Rusya Devleti'nin kurucu ailesinin aslen İskandinavya'dan bölgeye göç etmiş olan İsveç kökenli Varg-Ruslar olduğu yönündedir.² Ancak Anti-Normanist görüşe göre, Rusya'nın kuruluş aşamasında İskandinavların rolü, iddia edilen aksine yok denecek kadar azdır. Anti-Normanistlere göre İskandinavlar Rusya'da herhangi bir kolonist faaliyet yürütmemişler ve Rusya coğrafyasında yalnızca askeri yahut ticari faaliyetler dolayısı ile bulunmuşlardır.³ Şunu da belirtmek elzemdir ki, her iki taraf arasında yüzyıllar boyu süren bu tartışmanın global yansımaları çoğunlukla Normanistlerin lehine olmuştur.⁴

Rus Devleti'nin kökeni üzerine yapılan tartışmalar ile birlikte, Rus adının anlamı hususunda da araştırmacılar tarafından birçok görüş ortaya atılmıştır. Rus adı bir etnik kökeni ifade etmekle birlikte bu isme kaynaklarda ilk defa St-Bertin Kroniklerinde rastlamaktayız. Bununla birlikte bu kroniklerin yardımı ile Rusların, kendisine "Kağan" unvanı ile hitap edilmekte olan hükümdarının, Bizans yönetimine dostluk amacı ile 838 yılında bir elçi heyeti gönderdiğini ve İmparator Theophilus'un bu heyete yönelik kuşkuları sebebiyle Batı Roma İmparatoru Dindar Louis'ye gönderdiği elçi heyetiyle birlikte Rus heyetini de gönderdiğini öğrenmekteyiz. Dindar Louis'nin Rus heyetinin ajan olabileceğinden şüphelenmesiyle, onları bir müddet alıkoyarak sorgulamasının ardından Rusların ifadeleri bizlere Rus'un kökeni hakkında ulaşılabilen en eski bilgileri sağlamaktadır. Buna göre kendilerine Rus, hükümdarlarına ise Kağan olarak hitap eden bu heyet, İsveç kökenli İskandinavlardan başkası değildi.⁵ Hükümdarlarına Kağan olarak hitap etmeleri ise Rusların, elçilik hadisesinin yaşandığı 838-839 yılları civarında Rusya topraklarında siyasi hayatlarına başladıklarını ve Hazarlar ile

¹ David M. Wilson, *The Vikings and Their Origins Scandinavia in the First Millennium*, Thames and Hudson, London, 1970, s. 102.

² Omeljan Pritsak, *The Origin of the Rus*, Volume 1., Harvard University Press, Cambridge, 1981, s. 3.

³ Alexander A. Vasiliev, *The Russian Attack on Constantinople in 860*, The Medieval Academy of America Publication, Massachusetts, 1946, s. 66.

⁴ Charlotte Hillerdal, "Vikings, Rus, Varangians The "Varangian Problem" in View of Ethnicity in Archaeology", *Current Swedish Archaeology*, 14/1, (2006): 87-108, s. 89.

⁵ *The Annals of St-Bertin Ninth-Century Histories*, Volume 1, (Trans. Janet L. Nelson), Manchester University Press, New York, 1991, s. 44.

tanışarak onların siyasi nüfuzundan ve saygınlığından faydalanmak amacı ile hükümdarlarını Kağan olarak tanıttıklarını düşündürmektedir.⁶ Rus adının anlamı ile ilgili ortaya atılan en yaygın görüş, bu adın usta biçimde yaptıkları denizcilikten dolayı Finler tarafından onları “Ruotsi” (kayıkçı yahut kürekçi anlamındadır) olarak isimlendirmelerinden türetilerek zaman içerisinde Rus haline geldiğidir.⁷ Ancak bu görüş günümüzde dahi bir tartışma konusudur. Bu konuda diğer bir görüş de Rus adının Orta Çağ’da İsveç bölgesindeki Upland ve Doğu Gotland’ın sakinlerine verilen isim olan “Rods-karlar yahut Rods-mæn” isimlerinden türetildiği yönündedir.⁸

IX. yüzyıl kaynakları, 838-839 yıllarında yaşanan elçilik hadisesinin ardından İsveç’ten Slav coğrafyasına göç etmiş olan Ruslar hakkında uzun bir süre sessizliğini korumaktadırlar. Ancak bu sessizlik 860 yılında Ruslar tarafından Konstantinopolis’e yönelik yürütülen bir yağma seferi dolayısı ile bozulmuş, bu seferden sonra Ruslara dair sessizlik ortadan kalkmıştır. Rus-Bizans ilişkilerinin başlangıcı sayılan 860 seferi ile Ruslar kendilerini Bizans’a tanıtmayı başardılar. Rusların kuzeydeki ilk siyasi birlikleri Rurik tarafından kurulmuş olup, buradan güneye ne şekilde indikleri ve bu seferi yürütecek güce nasıl ulaşabildiklerini anlamak önemlidir. Nitekim IX. yüzyılın ortalarında Avrupa’nın doğusunda birkaç güç odağı bulunmaktaydı. Bunlardan ilki Rusya’nın güneyinde güçlü bir imparatorluk kurmuş olan Hazarlar, ikincisi aynı dönemde Araplar ve Ruslarla etkin biçimde ticari ilişkiler yürüten İtil Bulgarları⁹ ve son olarak bölgenin kuzeyine bir göç hareketi başlatmış olan Ruslardı. Rusların Slav topraklarının kuzeyindeki faaliyetleri, bölgeye göç etmelerinden evvel başlamıştı.¹⁰ Özellikle Baltık’ın güneyindeki Slav kabilelerini ve yaşadıkları coğrafyayı iyi taniyorlardı. Buradaki bazı kabileleri ise, henüz bölgeye göç etmelerinden önce hâkimiyet altına almışlardı. Ruslar, Çudlar, Meryalar, Vesler ve Kriviçlerden vergi almaktaydılar. Aynı dönem içerisinde Hazarlar ise güneyde Polyanlar, Severyanlar ve Vyatiçlerden hane başına bir beyaz sincap derisi olmak üzere vergi almaktaydılar.¹¹ Ruslar, Slavlar üzerine yağma seferleri düzenlemekte, ancak bu topraklara göç ederek Rusya’da bir kolonizasyon hareketi başlatmak amacı gütmemekteydiler. Rusların, yaşadıkları İskandinavya coğrafyasında var olan kaynaklarının azlığı, IX. yüzyılın ortalarına kadar onları yağma seferleri düzenleyerek bu kaynakları komşu kavimlerden temin etmeye itmekteydi.¹² Bu hususta İbn Rüsteh: “Onlar [Ruslar], Sekalibe

⁶ Bu hususla ilgili olarak İbn Rüste’nin El-Alaku’n-Nefise adlı eserinde Ruslardan bahsettiği bölümde verdiği “Kendisine Hakan-ı Rus denilen hükümdarları vardır.” bilgisi, St-Bertin Kroniklerini doğrular biçimdedir. Bkz: İbn Rüste, *El-Alaku’n-Nefise Dünya Coğrafyası*, (Çev. Ali Fuat Ekber), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017, s. 163.

⁷ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye kadar*, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara, 1987, s. 16.

⁸ Vilhelm Thomsen, *The Relations Between Ancient Russia and Scandinavia and the Origin of the Russian State*, Cambridge University Press, Oxford, 1876, s. 94.

⁹ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Çev. Enver Ziya Karal), 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 68.

¹⁰ Letonya’nın Grobina kasabasında yapılan arkeolojik çalışmalar, bu bilgileri doğrular niteliktedir. Burada bulunan İskandinav mezarlıklarının tarihlendirmeleri, 650 yılına kadar geriye gitmektedir. Mezarlardan birinin İsveç menşeli bir askere ait olduğu düşünülmektedir. Diğerleri ise yine erkek ve kadınlara ait birçok mezar olup bunların tamamının Gotland’dan bölgeye gelen İskandinav kökenli bir gruba ait olduğu kanısına varılmıştır. Bkz: F. Donald Logan, *The Vikings in History*, 2. Edition, Routledge, London, 1991, s. 182; Kama Nehri bölgesinde yapılan arkeolojik çalışmalarda ulaşılan ve VI. yüzyıl civarına tarihlenmekte olan Pers ve Bizans’a ait olduğu belirlenen gümüş eşyalar, bu bölgeler ile yapılan erken ticaretin göstergesidir. Bkz: Simon Franklin and Jonathan Shepard, *The Emergence of Rus 750-1200*, 2. Edition, Routledge, New York, 2013, s.7.

¹¹ *The Russian Primary Chronicle Laurentian Text*, (Trans. Samuel Hazzard Cross and Olgerd P. Sherbowitz-Wetzer), Crimmon Printing Company, Cambridge, 1953, s. 59.

¹² George Vernadsky, Rusların güneyde bir siyasi oluşum süreci başlatmalarının, VII. yüzyılda IX. yüzyılın ortalarına kadar devam eden Hazarlar ile Müslümanlar arasındaki savaşlar sonucu yıpranması ve zayıflaması dolayısı ile bu durumdan faydalanmaları sonucunda, yaklaşık 825 yılı civarında mümkün olduğunu öne sürmektedir. Bkz: George Vernadsky, *A History of Russia*, 6th Edition, Yale University Press, Michigan, 1969, s. 29.

[Slavlar] ile savaşmış onları esir ettiler. Gemilere bindirerek Hazeran ve Bulgara götürdüler ve orada sattılar. Tarımla uğraşmazlar, yiyeceklerini Sekalibe [Slav] toprağından elde ederler.”¹³ biçiminde bilgi vermektedir. Rimbart tarafından Aziz Ansgar’ın hayatı ve İskandinavya’ya yönelik misyonerlik faaliyetleri üzerine yazılan Vita Ansgarii’de ise, Danimarkalıların ve İsveçlilerin Baltık’ın güneyindeki Slav topraklarına yağma seferleri düzenlemek hususunda adeta birbirleri ile yarıştıklarından söz edilmektedir.¹⁴

IX. yüzyılın ortalarında Hazarlar, ılımlı yönetim anlayışları ve uzlaşmacı yaklaşımları sebebiyle, Peçenekler gibi bölgede tahmin edilemez yönetim anlayışına sahip bir topluluğı kontrol edebilmek ve Türk kökenli göçebe uluslarla İmparatorluk arasında bir tampon görevi görmek üzere Bizans yönetimi tarafından müttefik olarak görüldüler. Bununla birlikte İmparator Theophilus, 834-835 yılında Hazarların talebi ile Sarkel’i (Beyaz Kale) inşa edebilmeleri için ihtiyaç duyulan yardımı göndermişti.¹⁵ Bu hamle ile Bizans İmparatorluğu, Don Nehrinden geçişleri ve Volga Nehrinin ağzından Bizans’a uzanan ticari rotanın akışını kontrol altına almış oldu.¹⁶ Avrupa’nın doğusunda Avarların yıkılışının ardından siyasi bir oluşum meydana getiremeyen Slavlar ise bölgede bulunan Hazarlar, onların kuzeyinde Bulgarlar ve IX. yüzyılın ortalarından itibaren Ruslara karşı koyamadılar ve bu ulusların hâkimiyeti altına girdiler.¹⁷ Böylelikle Hazarlar, bir yandan Volga bölgesindeki ticaretin hâkimiyetini ellerinde tutarlarken, bir yandan da kuzeydeki ulusların güneydeki ticarete ve Konstantinopolis’e ulaşmalarının önünde bir engel olarak IX. yüzyıl Rusya’sının en güçlü siyasi figürü biçiminde öne çıkmaktaydılar. Bu doğrultuda 838’de yaşanan Rus elçiliğı hadisesinin, Rusların Hazarlar dolayısı ile güneydeki kaynaklara ulaşımının kesilmesinden dolayı İmparator Theophilus’tan yardım talebi girişimleri olarak da değerlendirilmesi mümkündür. Öyleyse bu tarihlerde Ruslar, günümüz Rusya’sının kuzeyinde yer alan Novgorod şehrine yerleşmiş ve Baltık’tan güneye devam eden ticaret rotasını kullanabilmek gayesi ile İmparatorluğına başvurmuşlardı.¹⁸

Rusların Novgorod şehrine yerleşmeleri, yazılı ilk Rus kroniğı olan Povest’ Vremenniyh Let’de ayrıntılı biçimde anlatılmaktadır. Buna göre Ruslar, Slavlar tarafından bölgeye davet edilmiş ve Slavlar Ruslardan kendilerini yönetmelerini talep etmişlerdir.¹⁹ Bu davete cevap veren üç Rus yönetici Rurik, Sineus ve Truvor, kroniğı göre kardeşlerdir. Kardeşlerin bölgeye gelişlerinden bir yıl sonra Sineus ve Truvor ölmüş, Rurik ise bölgenin tek hâkimi olmuştur.²⁰ Ancak araştırmacılar tarafından, Kroniğın Rurik ile birlikte geldiğini kaydettiğı iki kardeşi Sineus ve Truvor’un gerçekte onun kardeşleri olmadığı, bu isimlerin Rurik’e atfedilen unvanlar olduğu ileri sürülmektedir. Nitekim Nors dilinde Signjotr “zafer kazanan” ve Thruwar “güvenilir” anlamlarına gelmektedir.²¹ Rurik, bölgeye gelmesinin ardından Polotsk, Rostov,

¹³ İbn Rüste, *El-Alaku’n-Nefise...*, s. 163.

¹⁴ Anskar, *The Apostle of the North 801-865*, (Trans. Charles H. Robinson), SPCK, London, 1921, s. 68.

¹⁵ Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, (Trans. Romilly J. H. Jenkins), Dumbarton Oaks Texts, Washington, 1967, s. 183.

¹⁶ George Vernadsky, *Ancient Russia*, 5. Edition, Yale University Press, USA, 1959, s. 334.

¹⁷ N. M. Karamzin, *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, Vol I, Moskva, 1989, s. 34.

¹⁸ G. Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 334.

¹⁹ Slavlar bölgede birbirinden ayrı biçimde kabile federasyonları teşkil etmişler, ancak bir araya gelip bir siyasi organizasyon kurmaları Rusların gelişine kadar mümkün olmamıştı. Bu Slav gruplarının, herhangi bir siyasi bağlantı teşkil ederek politik bir organizasyon meydana getirip getirmediği bilinmemektedir. Bkz: V. O. Kluchevsky, *History of Russia*, (Trans. C. J. Hogarth), Volume I, Russell & Russell, New York, 1960, s. 40; Ancak Kronikler ve İslam coğrafyacılarının eserlerine paralel olarak verdiği bilgiler, Slavların dış müdahaleler olmadan kendi başlarına bir devlet meydana getiremediklerini göstermektedir. Bkz: *The Russian Primery...*, s. 55; Aynı bilgilere Mesudi’nin eserinde “[Slavlar] Çeşitli gruplara ayrılırlar. Kendi aralarında savaşırılar.” ifadesi ile rastlamaktayız. Bkz: Mesudi, *Muruc ez-Zeheb* (Altın Bozkırlar), (Çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2004, s. 188.

²⁰ *The Russian Primery...*, s. 60.

²¹ G. Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 339.

Beloezero ve Novgorod'da hâkimiyet sağladı.²² Onun siyasi hamleleri, daha sonra Rusya'nın kurucusu olarak anılmasına sebebiyet verdi.²³ Ancak Rurik'in siyasi hamleleri, yanındaki Rus nüfusun taleplerini karşılamamaktaydı. Nitekim Rurik'in niyeti, Rusya topraklarının kuzeyinde kalıcı bir Rus hanedanlığı teşkil etmek ve bu toprakların yöneticisi olmaktı. Ancak Ruslar, güneydeki ticarete ve zengin kaynaklara ulaşmayı amaçlıyorlardı.²⁴ Bu çalışmada Rusların, Slav coğrafyasına göç hareketlerinin ardından güneye yönelen nehir yollarının ulaştığı Bizans İmparatorluğu'nun başşehri Konstantinopolis'e yönelik ilk iki akınları incelenecektir. Bu akınlardan ilki, Rus ulusunun Slav topraklarındaki faaliyetleri bakımından siyasi ve askeri bir güç olarak kendini ilk defa ortaya koyduğu akın olması ve böylelikle İmparatorluk tarafından tanınırlık kazanması bakımından oldukça önemlidir. İkinci akın ise, Knez Oleg tarafından yürütülmüş olup, sonucunda Rusların Bizans hükümetinden elde ettiği ticari imtiyazlar ile birlikte, Oleg'in güneydeki faaliyetleri dolayısıyla Kiev Knezliği dönemini başlatması ile Rusya Devleti'nin ikinci kurucu lideri olarak anılmasına sebebiyet verdiğinden, Rusya tarihi açısından yeni bir çağın başlangıcı olarak nitelendirilmektedir. Çalışma meydana getirilirken, kronikler ve İslam coğrafyacılarının eserlerinin yanında, güncel araştırmalardan da faydalanılmıştır.

1. Askold ve Dir'in Kiev'in Hâkimiyetini Ele Geçirmeleri

Kuzeyde Novgorod ve çevresine yerleşmiş olan Rusların asli görevi, buradaki Fin ve Slav halklarını kontrol altında tutarak, onlardan vergi tahsil etmektir. Günlük hayatın bir parçası haline gelerek yerel halk ile karışmadılar ve sosyal hayatlarına dahil olmadılar. Burada hedeflenen yönetim anlayışı, Novgorod ve çevresinde yer alan Rus hâkimiyet sahasını kontrol altında tutarak, güneydeki topraklar ile bağlantısını sağlamak ve böylelikle kuzeydeki toprakların kaybedilmemesi üzerine inşa edilmişti.²⁵ Ancak güneyde, Kiev ve çevresinde durum bundan farklıydı. Nitekim orada Ruslar bağımsız bir biçimde hâkimiyeti ellerinde tutan savaşçı ve tüccarlar olarak yaşamaktaydılar. Bu yönetim biçiminin temelleri, Askold ve Dir adında iki Rus boyar tarafından atıldı. Askold ve Dir, kuzeyde Rurik'in yönetim biçiminden dolayı huzursuzdu. Nitekim Rurik yönetimde kaldığı süreç boyunca güney ile ilgilenmedi. Kuzeyde Rusların, Hazar yönetiminin engellemeleri dolayısı ile güneydeki kaynaklara ulaşamıyor oluşu huzursuzluğu arttıran yegâne husustu.²⁶

Askold ve Dir'in güneyde bulunan Kiev şehrine gelişleri ile ilgili en mühim bilgileri Povest' Vremennih Let'den almaktayız. Şunu da belirtmek elzemdir ki, kimi araştırmacılar bu kişiler hakkında kronikte yazılan bilgilerin, efsanevi bilgiler olmanın ötesine geçmediğini ve gerçeklikle bir ilgisinin olmadığını savunmaktadır.²⁷ Ancak kimi araştırmacılar ise, Rus Devleti'nin Kiev Knezliği dönemini, Askold ve Dir dönemi ile başlatmakta bir beis

²² *The Russian Primary...*, s. 60.

²³ A. N. Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 20.

²⁴ G. Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 340.

²⁵ Burada belirttiğimiz yönetim sistemi, Orta Çağ'da "Vareg" sözcüğünün tanımını da vurgulamaktadır. Nitekim Vareg sözcüğü bir etnik kimliği değil, bir unvanı temsil etmekteydi. Nors dilindeki "varðr" sözcüğünden türemekte olan bu kelime, "sözleşme, anlaşma" yahut "sadakat yemini" anlamlarına gelmektedir. Bu kelime, talep edildiği taktirde Rus Knezlerine, Hazar hükümdarına ve X. yüzyılın sonlarından itibaren Bizans İmparatorlarına hizmet etmekte olan İskandinav kökenli eğitilmiş paralı askerler için kullanılmaktaydı. Vareg birliklerinin kullanıldığı bu sistem, IX. yüzyıldan itibaren Rus yöneticiler tarafından benimsenmişti. Bununla birlikte Vareglerin Novgorod veya diğer Rus şehirlerinde yerel halkla karışmadan ve sosyal ilişkiler kurmadan yaşadıklarını, hatta Rusların Hristiyanlığı kabulünden sonraki dönemde kendilerine tahsis edilmiş ayrı kiliselerde ibadet ettiklerini kroniklerden öğrenmekteyiz. Bkz: Sigfus Blöndal, *The Varangians of Byzantium*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981, s. 4; *The Chronicle of Novgorod*, (Trans. Robert Michell and Nevill Forbes), Offices of the Society, London, 1914, s. 1; *Russkaya Pravda, Medieval Russia A Source Book 850-1700*, (içinde), (Trans. Basil Dmytryshyn), Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, U.S.A., 1991, s. 37.

²⁶ A. A. Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 66.

²⁷ Holger Arbman, *The Vikings*, (Trans. Alan Bins), Barnes & Noble Books, New York, 1995, s. 98.

görmemişlerdir. Akdes Nimet Kurat, Askold ve Dir'in Kiev'e yerleşmeleri ile birlikte burada hâkimiyeti ele geçirmelerinden bahsetmektedir.²⁸ Gwyn Jones'un Kiev'de Askold ve Dir dönemi ile ilgili yorumu, onların Kiev'in ilk hükümdarları olduğu biçimindedir.²⁹ Jones, burada Mesudi'ye bir gönderme yapmaktadır. Nitekim X. yüzyıl İslam coğrafyacısı Mesudi, eserinde "Saklab [Slav] hükümdarlarından ilki Kral Dir'dir."³⁰ şeklinde bilgi vermektedir. Burada Mesudi'nin ifadesinin en çarpıcı bölümü, Kiev hükümdarlarının "ilki" olarak Dir'den bahsediyor oluşudur. Her ne kadar Mesudi bu ifadeyi, Askold ve Dir'in Kiev hâkimiyetinden 100 yıl sonra kaydetmiş olsa da X. yüzyılda Kiev'deki hâkim güç Ruslar olduğundan, bu bilgiyi direkt olarak Rus yönetimi için vermiş olması olası görünmektedir.

Avrupa'nın doğusunda ve özellikle Baltık'ın güneyinde yaşamakta olan Slavlar, her ne kadar mühim ticaret şehirleri, limanlar ve korunaklı kaleler inşa ederek komün bir yaşamın ilk örneklerini vermiş olsalar da Rusların bölgeye gelişlerinden evvel burada yerel bir devlet yapılanmasından bahsetmek mümkün değildi.³¹ Povest' Vremennyh Let'de Rusların Novgorod'a gelerek burada siyasi bir organizasyon kurmaları 862 yılına tarihlendirilmektedir.³² Ancak daha evvel bahsettiğimiz üzere, 838 yılında Konstantinopolis'te ve 839 yılında Ingelheim'da bulunan Rusların elçilik hadisesi ve 860 yılında Konstantinopolis'e yönelik Rus seferi, kroniğin vermekte olduğu tarihten çok önce Slav coğrafyasında Rusların siyasi faaliyetlerinin başlamış olduğunu gözler önüne sermektedir.³³ Bu bilgiler ışığında Rusların 840 yılı civarında Novgorod ve çevresinde hâkimiyet sağladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Sarkel'in (Beyaz Kale) 834-835 yılları arasında Hazar yönetiminin talebi ve Bizans İmparatorluğu'nun yardımı ile inşa ettirilmesi, Hazarların Rus akınlarına karşı aldıkları bir önlem olarak değerlendirilebilir. Ancak Ruslar orta Dinyeper'i ve Kiev'i kontrol etmekte olan Hazarları aşmış olmalıydı. Böylelikle Ruslar bölgeye ulaştıklarında, iyi bir devlet organizasyonuna sahip Hazarların bölgedeki saygınlığını ve gücünü idrak ederek, kendi hükümdarlarını Batı Roma İmparatoru Dindar Louis'ye "Kağan" unvanı ile tanıtmışlardır.³⁴

Povest' Vremennyh Let'de yer alan bilgilere göre Askold ve Dir, Rurik'in yanında bulunmakta olan iki boyardı. Rurik'ten aileleri ile birlikte Miklagarör'a³⁵ gitmek için izin alarak yola çıktılar. Dinyeper Nehri boyunca ilerlerken bir tepenin üzerine kurulmuş küçük bir şehir gördüler. Bu şehrin kime ait olduklarını sorduklarında ise bir zamanlar şehri Kiy, Schek ve Khoriv adında üç kardeşin inşa ettiğini ancak onların ölümünün ardından şehrin Hazar hâkimiyetine girdiğini ve Hazarların buradan vergi almakta olduklarını öğrendiler.³⁶ O dönem Kiev'de Hazarların vassalı olan Macarların voyvodası Olom bulunmaktaydı.³⁷ Askold ve Dir, şehri Hazar hâkimiyetinden alarak burada kendileri kalmaya karar verdiler. Bununla birlikte Kiev'de Rus hâkimiyetinin başlamasının ardından bölgeye Ruslar tarafından bir göç hareketi gerçekleştirildi.³⁸ Askold ve Dir'in amacı, Konstantinopolis'e gitmek değildi. Güneyde bir Rus hâkimiyeti tesis ederek Hazarların Donets ve Don nehir yolunu kapatarak güneye olan erişimi engellediği bölgeleri, kuzeydeki Rusların ulaşımına yeniden açmak ve bu iki bölge arasında bağlantıyı yeniden tesis etmekte.³⁹ Bölgede Rus hâkimiyetinin sağlanması için aşılması gereken güç, Hazarların vassalı olan Macarlardı. Ancak Macarlar Rusların akınları karşısında yeterince

²⁸ A. N. Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 20.

²⁹ Gwyn Jones, *A History of the Vikings*, 2. Edition, Oxford University Press, London, 1984, s. 259.

³⁰ Mesudi, *Muruc ez-Zeheb*, s. 189.

³¹ *The Russian Primary...*, s. 55.

³² *The Russian Primary...*, s. 60.

³³ A. A. Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 67.

³⁴ A. A. Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 68.

³⁵ Eski Nors dilinde Orta Çağ'da Ruslar tarafından Konstantinopolis'e verilen isimdir.

³⁶ *The Russian Primery...*, s. 59.

³⁷ G. Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 341.

³⁸ *The Russian Primery...*, s. 60.

³⁹ G. Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 341.

etkin bir mukavemet gösteremediler ve Ruslar bölgeyi 855 yılı dolaylarında kolaylıkla ele geçirdiler.⁴⁰ Bunun ardından Askold ve Dir tarafından 860 yılında Konstantinopolis'e yönelik ilk Rus seferi gerçekleştirildi.

1.2. Rusların Konstantinopolis'e Yönelik İlk Seferleri (860)

18 Haziran 860 yılında gerçekleşen sefer, beklenmedik oluşu ve şiddeti dolayısı ile Konstantinopolis halkını derinden sarstı. Bu saldırı, Rusların 860 yılı dolaylarında Novgorod ve Kiev çevresinde güçlü bir siyasi örgütlenme içerisinde olduklarının kanıtı niteliğindedir.⁴¹ Seferin gerçekleştiği dönemde Bizans İmparatorluğu, Rusların meydana getirdiği siyasi oluşumu, bir müttefik yahut düşman olarak tanımamaktaydı. Rus yönetimi, 838 yılında Konstantinopolis'e bir elçi heyeti gönderdiği sırada henüz Bizans'a direniş gösterebilecek bir askeri organizasyona sahip değildi. 860 yılındaki Rus seferi ise iki devletin ilişki dinamiğini kalıcı biçimde değiştirdi.⁴² Elçilik hadisesinin ardından Ruslar ile Bizans arasındaki ilişkilerin bozulma sürecine girdiği gözlemlenmektedir.⁴³ Rus elçilerinin Kiev'e geri dönmelerine izin verilmeyerek Ingelheim'a kadar Bizans elçileri ile birlikte gönderilmeleri bu durumun kanıtı niteliğindedir. Bununla birlikte Bizans'ın Ruslar ile ilişkilerini koparma girişimlerinin, 840 yılında Rusların Amastodos (Amasra) baskınına sebebiyet vermiş olduğu düşünülmektedir.⁴⁴

860 yılı Rus seferi oldukça iyi planlanmış gibi görünmektedir. Nitekim bu sırada Bizans İmparatorluğu, Abbasi Halifeliği ile bir mücadele içerisindeydi. 858 yılında Bizans filosu Apulia⁴⁵ kıyılarında tahrip edilmiş, 859 yılının başlarında Halifelik, Sicilya'da bulunan Castrogiovanni Kalesi'ne saldırmıştı. Buranın savunulması için Bizans tarafından gönderilen filo ağır biçimde tahrip edildi.⁴⁶ 860 yılında ise Kilikya'nın anahtarı niteliğindeki Laulon Kalesi Bizans'tan Arapların eline geçti. Bunun üzerine Bizans tarafından gönderilen elçi esir alındı. 860 yılı Nisan ayının sonunda yahut haziran ayının başında ise Tarsus yakınlarında bulunan Lamos Nehri⁴⁷ kıyısında bir esir takası gerçekleşti. Ancak Bizans ile Halifelik arasındaki gerginlik son bulmadı ve İmparator III. Mihail, bir doğu seferine çıkmak üzere haziran ayında Konstantinopolis'ten ayrıldı. Sefere çıkarken Konstantinopolis'i savunma görevini Niketos Oryphos'a teslim etti. Ancak İmparatorun şehirden ayrılışının ardından beklenmedik haberler geldi.⁴⁸ Rus saldırısının yaşandığı süreçte Bizans'ın Halifelik ile mücadelesinin söz konusu olması dolayısı ile kimi araştırmacılar sefer esnasında Rusların Araplar ile iletişim içerisinde olduklarını ve birlikte hareket ettiklerini ileri sürmektedirler.⁴⁹

Askold ve Dir önderliğindeki Rusların Konstantinopolis önlerinde 200 gemilik bir filo ile beklenmedik biçimde belirmelerinin ardından yaşananlar ile ilgili en ayrıntılı bilgilere, Konstantinopolis patriği Photius'un vaazları ile ulaşmaktayız. Onun vaazlarından sefer esnasında Rusların şiddetinin Konstantinopolis halkı üzerinde yarattığı etkiyi görebilmekle birlikte, Rusların o dönemde Bizans tarafından tanınmıyor olduğu çıkarımını yapmak

⁴⁰ Johannes Brøndsted, *The Vikings*, 6th Edition, Penguin Books, England, 1976, s. 68; Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 70.

⁴¹ A. N. Sakharov, "The "Diplomatic Recognition" of Ancient Rus (860 A.D.)", *Soviet Studies in History*, 17/4, (1979): 36-98, s. 37.

⁴² A. N. Sakharov, "The Diplomatic Recognition...", s. 38

⁴³ Sverrir Jakobsson, "Byzantium, the Rus, and Medieval Typologies of the Other", *Studies in the Humanities and Social Sciences*, 6/2, (2022): 15-30, s. 22.

⁴⁴ G. Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 343.

⁴⁵ Diğer adı ile Puglia, İtalya'nın güneyinde, Adriyatik Denizi kıyısında yer almaktadır.

⁴⁶ Sakharov, "The Diplomatic Recognition...", s. 43.

⁴⁷ Limonlu Çayı.

⁴⁸ Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 198.

⁴⁹ M. D. Priselkov, *İstoriya Russkogo Letopisaniya XI-XV v*, Petersburg, 1996, s. 83.

mümkündür. Nitekim Photius Rusları “bilinmeyen” ve “önemsiz”⁵⁰ olarak tanımlamaktadır. Ancak onun anlatımlarında bir tutarsızlık göze çarpmaktadır. Bunun nedeni ise Photius’un Rusların bilinmeyen bir halk olduğuna dikkat çekerken öte yandan onların geliş rotalarını tarif ediyor oluşudur.⁵¹ Photius Ruslardan “kuzeyden düşen yıldırım”⁵² olarak bahsetmektedir. Bununla birlikte “çok sayıda ülke ve krallık”, “akarsular ve limansız denizler” üzerinden “inanılmaz bir yolculuk”⁵³ yaptıklarını belirtir. Buradan hareketle Photius, Rusları bilinmeyen bir halk olarak tanımlarken muhtemelen Bizans için bir önem ifade etmediklerini vurgulamak istemiştir.

İmparator III. Mihail’in Konstantinopolis’i savunmak üzere görevlendirdiği Niketos Oryphos, İmparatora Konstantinopolis önlerinde 200 gemilik bir filonun görüldüğü ve şehrin kıyı şeridinin yağmalandığı haberini ilettiğinde İmparator Mihail hızlı bir biçimde şehre dönmek üzere harekete geçti.⁵⁴ Saldırının yaşandığı sırada Patrik Ignatius Marmara Denizi’ndeki adalardan birinde tutsak halde bulunmaktaydı. Patrik Ignatius Rusları, kan dökme arzusu ile dolu vahşi bir İskit halkı olarak tanımlamaktadır. Saldırı esnasında ise Rusların, yağmalamak üzere özellikle manastırları hedef aldıklarından ve yerel halktan esirler aldıklarından, karşılıklarına çıkanların birçoğunu da acımasızca katlettiklerinden bahsetmektedir.⁵⁵ Theophanes Continuati’nin seferden yüz yıl sonra verdiği bilgiler de hadiseyi doğrular biçimdedir. Ancak o, Rusların filosunda bulunan gemilerin sayısı ile herhangi bir bilgi vermemektedir.⁵⁶ Theophanis Continuati’nin sefer hakkındaki anlatıları şu biçimdedir: “Bu sırada, İmparator Mihail Araplara karşı seferdeyken, Rusların saldırısı -bunlar vahşi bir İskit milletidir- Roma topraklarını tahrip etti. Pontus’u⁵⁷ ve hatta Euxine’i⁵⁸ küle çevirdi ve şehri kuşattı.”⁵⁹ Sefere yakından şahit olan Patrik Photius’un anlatılarında ise çok daha fazla ayrıntı bulabilmekteyiz. Onun vaazlarında göze çarpan husus, Rusların Konstantinopolis halkına yönelik şiddeti dolayısı ile yaşanmakta olan şaşkınlıktır. Nitekim vaazlarda, Rusların saldırısının beklenmedik oluşu ile birlikte şehirde gerçekleştirdikleri katliam ayrıntılı biçimde yer almaktadır.⁶⁰

İmparator Mihail, Konstantinopolis’e dönüşünün ardından şehirdeki ilk gecesini dua ederek geçirdi. Photius’un vaazlarından anlaşıldığı üzere Konstantinopolis halkı, kendisini tamamen Tanrıya teslim ederek ve direniş göstermeden bir mucize beklemekteydi. Öyle ki şehirdeki dini görevliler çareyi Blachernae Katedrali’nde bulunan Hz. Meryem’in pelerini yerinden çıkarmakta buldular.⁶¹ Simeon Logothete ise kroniğinde bu durumdan farklı biçimde bahsetmektedir. Kroniğe göre Ruslar 200 gemi ile Konstantinopolis’e saldırdılar. Ancak pelerin yerinden çıkarıldıktan sonra denize batırıldı ve bunun ardından aniden bir fırtına çıkması ile

⁵⁰ Photius, *The Homilies of Photius Patriarch of Constantinople*, (Trans. Cyrill Mango), Harvard University Press, Cambridge, 1958, s. 82.

⁵¹ Jonathan Shepard, "Photios' Sermons on the Rus Attack of 860: The Questions of His Origins, and of the Route of the Rus'." *A. Beihammer et al.*, (2017): 111-128, s. 115.

⁵² Photius, *The Homilies of...*, s. 82.

⁵³ Photius, *The Homilies of...*, s. 99.

⁵⁴ Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 198.

⁵⁵ Nicetas David, *The Life of Patriarch Ignatius*, (Trans. Andrew Smithies), Dumberton Oaks Texts, Washington, 2013, s. 45.

⁵⁶ Oleksandr Fylypchuk. "The Attack of the Rus' on Constantinople in the Light of the Chronicon Bruxellense", *Studia Ceranea*, 12 (2022):417-435, s. 418.

⁵⁷ Doğuda Gürcistan’a ve batıda Paflagonya’ya (Orta Karadeniz) kadar olan, Karadeniz’in güney kıyıları kastedilmektedir.

⁵⁸ Karadeniz’in Bizans dönemindeki adıdır.

⁵⁹ Theophanis Continuati, *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, Volume I-IV, (Trans. Michael Featherstone and Juan Signes Codoner), de Gruyter, Berlin, 2014, s. 279.

⁶⁰ Photius, *The Homilies of...*, s. 96-97.

⁶¹ Photius, *The Homilies of...*, s. 102.

Rusların gemileri alabora oldu.⁶² Gerçekleştirilen dini ayinler ne şekilde olursa olsun, Rusların Konstantinopolis seferi, şehri neredeyse tükenme noktasına getirmişti. Ruslar şehrin kıyı şeridi başta olmak üzere birçok katedrali yağmalamış ve büyük bir katliam gerçekleştirmişti. Karşılarına çıkan her türlü engeli yok ederek ilerlemiş ve İmparatorluğun başşehrini büyük bir zarara uğratmışlardı. Bu kuşatma girişimi, Ruslar için bir ilkti. Ancak kesinlikle son değil, aksine gelecekteki birçok seferin habercisi niteliğindedi.

1.2.3. Seferin Sonucu

Rus filosu, 25 Haziran günü Konstantinopolis'ten aniden çekildi. Bu hadise özellikle dönemin kroniklerinde Tanrı'nın yardımı olarak yorumlandı. Patrik Photius da Rusların ani çekilmeleri hususunda, vaazlarında şu ifadeleri kullandı: "...şehrin tamamı kuşatıcıları geri püskürtmek ve kuşatılanları korumak için onun elbisesini taşırken, dualarımızı özgürce sunduk... Çünkü Hz. Meryem'in elbisesi hemen duvarları çevirdiğinde, barbarlar kuşatmayı bıraktı ve çadırlarını topladı, biz ise yaklaşan esaretten kurtulduk ve beklenmedik bir kurtuluşa eriştik."⁶³ Rusların geri çekilme hadisesinin ardından Theophanis'in anlatıları ise dikkate değerdir. Nitekim o, Rusların savaştan sonra yurtlarına döndüklerini, ancak vaftiz olmak için yeniden Konstantinopolis'e geldiklerini nakletmektedir.⁶⁴ John Skylitzes ise kroniğinde, Rusların ilahi bir gazaba uğradıklarını belirterek sefer esnasında yaşanan bir doğal afete gönderme yapmaktadır.⁶⁵ Bu anlatılardan gerçekten de Rusların sefer esnasında yaşanan bir doğal afet sonucunda Tanrı'nın Bizans İmparatorluğu'nun yanında olduğu inancıyla Hristiyanlığa girmek istemiş ve Konstantinopolis'e bu amaçla yeniden dönmek istemiş olmaları olasıdır. Ancak Rusların Hristiyanlığı ancak X. yüzyılın sonlarında, Knez Vladimir döneminde kabul etmeye başladıkları göz önüne alındığında ikinci bir ihtimal ortaya çıkmaktadır. Rusların Konstantinopolis'e yeniden dönmeleri, muhtemelen Bizans ile bir uzlaşmaya varmak üzere müzakere etmek amacı ile gerçekleşen bir hadisedir.

Kroniklerde 860 yılında Ruslar ile Bizans arasında yapılan bir antlaşmaya rastlamamaktayız. Ancak bazı araştırmacılar, bu seferin sonucunda iki taraf arasında bir antlaşmanın yapıldığına dikkat çekmektedirler.⁶⁶ John Skylitzes kroniğinde, sefer sonucunda Ruslar ile İmparatorluk arasında yapılan bir antlaşmaya gönderme yaparak, İmparatorluğun Ruslara bir piskopos gönderdiğinden söz etmektedir.⁶⁷ Böylelikle 860 seferi, Rusların kendilerini askeri yönleri ile dış dünyada ortaya ilk defa koyarak Bizans İmparatorluğu'na kendilerini acı bir yoldan tanıttıkları ve güneyde elde etmek istedikleri zenginliklere ulaşmak adına İmparatorluğa kayda değer bir düşman yahut değerli bir müttefik olabileceklerinin sinyalini verdikleri bir yağma seferi olmuştur. Bununla birlikte ünlü "Bizans'a giden yol" yani kuzey Slav topraklarından Konstantinopolis'e uzanan ticaret rotası, Kiev'in Askold ve Dir tarafından alınarak 860 seferinin gerçekleştirilmesi ile oluşturulmuş, bu rotada daha evvel yoğun biçimde kullanılan Volga Nehri'nin yerini Dinyeper Nehri almıştır. Daha önce Hazarların hâkimiyetinde bulunan Kiev ise Rusların güneydeki yeni siyasi merkezi haline gelmiştir. Ancak bu hadise hemen gerçekleşmemiş, özellikle kuzeydeki Novgorod'da Knez Rurik'in akrabalarından olan Oleg'in Kiev ve çevresindeki siyasi girişimleri sonucunda olmuştur.

⁶² Simeon the Logothete, *The Chronicle of Logothete*, Volume 7, (Trans. Staffan Wahlgren), Liverpool University Press, Liverpool, 2019, s. 186.

⁶³ Photius, *The Homilies of...*, s. 102.

⁶⁴ Theophanis Continuati, *Corpus Fontium Historiae...*, s. 279.

⁶⁵ John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, (Trans. John Wortley), Cambridge University Press, Cambridge, 2011, s. 107.

⁶⁶ A. N. Sakharov, "The Diplomatic Recognition...", s. 56.

⁶⁷ John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 159.

2. Kiev’de Knez Oleg Dönemi

Askold ve Dir her ne kadar Kiev’in hâkimiyetini ele geçirseler de kuzeyde Novgorod ile bağlantıları kesilmiş durumdaydı. Rurik, ölümünden önce oğlu Igor’u yaşça küçük olmasından dolayı, akrabası Oleg’e emanet etmişti.⁶⁸ Oleg, Knez Rurik’in 873 yılında ölümünden⁶⁹ sonra yanında Prens Igor ile birlikte Kiev’e doğru yola çıktı. Oleg’e göre Kiev’in asıl sahibi Rurik’in ardılı Igor’dur. Bununla birlikte yanında “Vareglar, Çudlar, Slavlar, Meryalar ve Kriviçlerin tümü”⁷⁰ bulunmaktaydı. Povest’ Vremennyh Let’e göre Oleg, Askold ve Dir’i bir hile ile Kiev’den çıkardı ve öldürdü. Böylelikle 878 yılında Kiev ile birlikte Slav topraklarına göç etmiş olan Rusların yanında, birçok yerel Slav kabilesinin de tek başına hâkimi oldu.⁷¹ Ancak Kiev’de bir devletin temelini inşası kolay bir iş değildi. Zaman içerisinde kademeli biçimde gerçekleştirilen siyasi hamlelerin ve seferlerin bir sonucuydu. Bu nedenle bazı araştırmacılar Kiev’de ilk defa bir Rus devletinin kurulmasını 882 yılı civarına tarihlendirmektedir.⁷² Oleg’in hâkimi olduğu sahanın ne denli geniş olduğunu, kronikteki anlatıda yanında bulunan topluluklardan idrak etmekteyiz. Böylelikle “Oleg, Kiev’de prens olarak tahta geçti ve şehri Rus şehirlerinin anası ilan etti.”⁷³

Bu hadise Rusya tarihinde büyük önem teşkil etmektedir. Oleg’in Kiev’i alması ile birlikte Kiev Knezliği dönemi başlamıştır.⁷⁴ Oleg öncelikle Kiev’de palisadlı⁷⁵ şehirler inşa ettirdi.⁷⁶ Kiev’in ardından Smolensk şehri de 880 yılında Oleg tarafından ele geçirildi.⁷⁷ Bununla birlikte Oleg yerel Slav kabilelerinden bazılarını hâkimiyeti altına alarak vergiye bağladı.⁷⁸ Dinyeper Nehri’nin ağzının batısında yaşamakta olan Tivertyan ve Uliçyan kabileleri ile savaştı ve Dinyeper’in ağzında kontrolü ele geçirdi.⁷⁹ Knez Oleg’in girişimleri ile, Baltık’ın kuzeyinden Konstantinopolis’e değin devam eden ticaret yolu nihayet kesintisiz olarak faaliyete geçmiştir. Oleg’in yürüttüğü politika, Rusya’nın güneyinde hâkimiyeti sağlamak ile

⁶⁸ *The Russian Primery...*, s. 60.

⁶⁹ G. Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 366.

⁷⁰ *The Russian Primery...*, s. 61.

⁷¹ A. A. Vasiliev, *The Russian Attack...*, s. 178; Paul Miluikov, *History of Russia*, Volume I, (Trans. Charles C. Markmann), Funk & Wagnalls, New York, 1968, s. 71.

⁷² Jonathan Shepard, "The Origin of the Rus", *The Cambridge History of Russia from the Early Rus' to 1689*, Volume I, Maureen Perrie, (Ed.), Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s. 48.

⁷³ *The Russian Primery...*, s. 61.

⁷⁴ G. Vernadsky, *Ancient Russia*, s. 369.

⁷⁵ Palisad sistemi, Orta Çağ’da korunması hedeflenen bölge, askeri kamp yahut şehrin etrafında, ortalama iki metre uzunluğunda kazıkların yere çakılarak, bu kazıkların üzerine kalkanların yerleştirilmesi ile bölgenin çevrelenmesi biçiminde bir savunma sistemidir. Bkz: Cvijanovic, I., "The Typology of Early Medieval Settlements in Bohemia, Poland and Russia", *The World of the Slavs*, Srđan Rudić, (Ed.), Istorijski institut, Belgrade, 2013, s. 290. Bununla birlikte bu sistemi, İskandinavlar ve Slavların yanında Hazarların da kullandıklarını belirtmekte fayda vardır. Hazarların palisad sistemini özellikle askeri kamplarını müdafaa etmek amacı ile kullandıklarını İbn Fazlan’ın Seyahatnamesinden öğrenmekteyiz. Bkz: Ahmed bin Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, (Çev. Ramazan Şeşen), Tarih Encümeni Yayınları, İstanbul, 2020, s. 112.

⁷⁶ Sergei Soloviev, *History of Russia*, Volume I, (Trans. Walter K. Hanak), Academic International Press, U.S.A., 2014, s. 90.

⁷⁷ *The Russian Primary...*, s. 61.

⁷⁸ Knez Oleg Slav kabilelerinden Derevliyan, Severyan ve Radimiçleri hâkimiyeti altına aldı. Derevliyan kabilesinden her hane başına bir siyah porsuk kürkü olarak vergi almaya başladı. Bununla birlikte Severyan kabilesi, Oleg’in üzerlerine sefer yaptığı esnada Hazarlara vergi ödemekteydi. Bunun üzerine Oleg, onlardan Hazarlara ödediklerinden daha azını kendisine ödemesini talep etti. Radimiçler de Hazarlara vergi ödemekteydi. Oleg onlardan da hane başına bir gümüş olmak üzere vergi almaya başladı. Bkz: *The Russian Primary...*, s. 61.

⁷⁹ Oleg, Uliçyanlar ile savaştı ancak galibiyet elde edemedi. Bkz: *The Russian Primary...*, s. 61. Ancak Kafkas kıyısında bulunan Tmutorokan şehri ve çevresinde bulunan Slavlar, Oleg’e bağlılık bildirdiler. Bkz: Vladimir Petrukhin, "Khazaria and Rus': An Examination of Their Historical Relations", Peter B. Golden, Haggai Ben Shammai and Andras Rona-Tas, (Ed.), *The World of the Khazars*, Volume 17, Brill, Netherlands, 2007, s. 259.

birlikte kuzey ile bağlantının kesintisiz devam edebilmesi olduğundan, Konstantinopolis'e bir sefer düzenlemesi 30 yıl sonra gerçekleşebilmiştir.

2.1. Knez Oleg'in Konstantinopolis Seferi (907)

Seferin gerçekleştiği 907 yılı dolaylarında Bizans İmparatorluğu siyasi açıdan güç bir durumun içerisindeydi. Bunun başlıca nedeni, Tuna Bulgarlarının güç kazanmış olmasıydı. İmparatorluk, büyüyen Bulgar tehlikesi dolayısıyla önlem almak amacıyla, Macarlar ile bir ittifak kurdu. Macarlar, IX. yüzyılın başlarında aşağı Tuna havasına yerleştiler. Buna karşı ise Bulgarlar, Peçenekler ile iş birliği içerisinde girerek Macarlara üstün geldiler. Böylelikle bu karışıklık ortamında Bizans, Karadeniz'in kuzeyinden gelebilecek bir saldırıya daha açık hale geldi.⁸⁰ İşte tam da böyle bir karışıklık halinde Oleg, Konstantinopolis'e bir sefer düzenleme fırsatını kaçırmadı ve 907 yılında, "Yanında birçok Vareg, Slav, Çud, Kriviç, Meryan, Polyan, Severyan, Derevliyan, Radimiç, Hırvat, Dulebyan ve pagan olan Tivertyan gibi..."⁸¹ uluslardan teşekkül etmekte olan büyük bir ordu ile şehrin surları önünde görüldü.

907 yılında gerçekleşen bu sefer esnasında meydana gelen yıkımın boyutları, 860 seferi ile karşılaştırıldığında oldukça büyüktü. Ruslar Konstantinopolis önlerine ulaştığında Bizanslılar Haliç'i kapatarak Rusların şehre ilerleyişlerinin önüne geçtiler. Povest' Vremennyh Let'de bu seferin gidişatı hakkında gerçeklik ile örtüşmeyen bazı bilgiler bulunmaktadır. Örneğin Rusların filosunda bulunan gemi sayısı 2.000 olarak verilmektedir. Ancak Rusların 860 seferinde 200 gemilik bir filo ile Konstantinopolis'e geldikleri göz önünde bulundurulduğunda, verilen sayı oldukça abartılı görünmektedir.⁸² Bununla birlikte Oleg'in, Haliç'in kapatılmasının ardından ordusuna gemilerin altına tekerlekler monte edilerek karadan geçiş yapmalarını emretmesi⁸³ de gerçekçi görünmemektedir. Ancak Rusların gerçekleştirdiği katliamın kronikteki yansımalarında doğruluk payı bulunmaktadır. Nitekim Rusların, başka bir deyişle İskandinavların savaş ve yağma gelenekleri, aynı dönem içerisinde İrlanda ve İngiltere gibi Avrupa'nın birçok bölgesinde kendinden söz ettirmekteydi. Konstantinopolis'te ise Ruslar, birçok ev ve kiliseyi yakıp yıktılar. Konstantinopolis halkından karşılıklarına çıkma cesareti gösteren yahut kaçmaya çalışırken yakalanan kim varsa kılıçtan geçirdiler. Bizans hükümeti ise Ruslar karşısında yapılabilecek en uygun hamlenin bir anlaşmaya varmak olduğunu idrak etti.⁸⁴ Nitekim Ruslar, Konstantinopolis'i fethederek burada yaşamak amacı ile değil, bu zengin ve görkemli şehirde ganimet elde etmek arzusu ile bulunmaktaydılar.

Bizans hükümeti Oleg'e bir elçi göndererek uzlaşma teklif etti. Bununla birlikte Oleg ve ordusuna Bizans tarafından yiyecek ve şarap da gönderildi. Ancak Oleg bunları kabul etmeyerek ordusunda bulunan her bir askeri için 12 grivna⁸⁵ ödenmesini talep etti.⁸⁶ Povest' Vremennyh Let'deki anlatının devamında, Ruslar ile Bizans İmparatorluğu arasında yapılan antlaşmanın metni ayrıntılı biçimde yer almaktadır. Bu antlaşmanın, Konstantinopolis'te iki taraf arasında onaylanarak bir kopyasının Kiev'e gönderilmesi sayesinde, antlaşmanın kronikte bütün ayrıntıları ile yer aldığı düşünülmektedir. 907 seferinin 60 yıl sonrasında, bir başka kronikte bu antlaşmaya bir gönderme bulunmaktadır. Leo Deacon, kroniğinde Knez

⁸⁰ George Vernadsky, *Political and Diplomatic History of Russia*, Little, Brown and Company, Boston, 1936, s. 290.

⁸¹ *The Russian Primery...*, s. 64.

⁸² Alexander A. Vasiliiev, "The Second Russian Attack on Constantinople", *Dumbarton Oaks Papers*, 6 (1951): 161-225, s. 172.

⁸³ *The Russian Primery...*, s. 64.

⁸⁴ *The Russian Primery...*, s. 64.

⁸⁵ Çeşitli bölgelerde farklı varyasyonlara sahip olabilmekle birlikte "grivna", dönem içerisinde Rusya'da ticarete kullanılan bir para birimidir.

⁸⁶ *The Russian Primery...*, s. 64.

Svyatoslav'ın 967 yılında Bulgaristan'a yönelik seferi esnasında, ona Oleg ile yapılan antlaşmanın hatırlatılmasına ve antlaşmaya uymayan babası Knez Igor'un ağır biçimdeki yenilgisine göndermede bulunmaktadır.⁸⁷ Kronikte antlaşmaya yönelik yapılan bu gönderme, Povest' Vremennyh Let'deki bilgileri doğrular biçimdedir.⁸⁸

Rusların Konstantinopolis'e yönelik saldırıları, tarihsel süreç içerisinde bir gelenek halini almış olmalıdır. Nitekim VI. Leo, Taktika adlı eserinde: "...İskitler⁸⁹ daha küçük, daha hafif ve daha hızlı gemiler kullanır. Onlar, nehirlerden Karadeniz'e girerler, bu nedenle daha büyük gemileri kullanamazlar."⁹⁰ biçiminde bilgi vermektedir. Bununla ilgili bir başka örneğe ise X. yüzyıl ortalarında Constantin Porphyrogenitus tarafından yazılan De Administando Imperio adlı kronikte rastlamaktayız. Kronikte Rusların Konstantinopolis'e kimi zaman sefer için, kimi zaman da ticaret için geldiklerinden bahsedilmektedir. Bu girişimlerinden herhangi birini ise Peçenekler ile barış içerisinde olmadan gerçekleştiremediklerinin altını çizmektedir. Ruslar, Peçenekler Bizans hükümeti ile ittifak halindeyken ise Konstantinopolis'e girememektedirler.⁹¹ 860 seferinden itibaren başlayan Konstantinopolis'e yönelik Rus akınları, tarihsel süreç içerisinde Bizans hükümetini farklı çözüm yolları ve politikalar aramaya itmiştir. Bu politikardan ilki niteliğinde olan ve Orta Çağ Rusya tarihi açısından uluslararası bağlamda elde edilen en büyük başarılarından biri, 907 Rus seferinin ardından Bizans ile imzalanan antlaşmadır.

2.2. 907-911 Rus-Bizans Antlaşması

907 yılında gerçekleşen Konstantinopolis'e yönelik Rus akınının ardından, Ruslar ile Bizans hükümeti arasında yapılan antlaşmanın metnine Povest' Vremennyh Let'den ulaşabilmekteyiz. Kroniğe göre iki ulus arasında 907 ve 911 yıllarında iki ayrı antlaşma yapılmıştır. Ancak 907 yılında yapılan antlaşmanın, 911 yılındaki antlaşmanın bir ön görüşmesi olduğu düşünülmektedir.⁹² İki ayrı metin incelendiğinde, antlaşmanın Rusların lehine olacak biçimde düzenlendiği görülmektedir. Kronikte 907 yılına tarihlenen antlaşma ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir:

"Yunanlar... Oleg'in Yunanistan'ı fethetmesinden endişe ederek barış dileğinde bulundular. Böylece şehirden kısa bir mesafe uzaklaşan Oleg, Yunan İmparatorları Leo ve Alexander ile barış yaparak şehre elçi olarak Karl, Farulf, Vermund, Hrollaf ve Steinvith'i gönderdi ve haracı almaları için talimat verdi. Yunanlar gereksinimlerini karşılayacaklarına söz verdiler. Oleg, [sayıları] iki bin olan gemideki askerlerin her biri için on iki grivna vermelerini ve ayrıca Rus şehirlerinde gereken miktarları ödemelerini istedi: önce Kiev, sonra Chernigov, Pereyaslavl', Polotsk, Rostov, Lyubech ve diğer kasabalar. Bu şehirlerde Oleg'e bağlı büyük prensler yaşıyordu."⁹³

Bu görüşme ile ilgili göze çarpan ilk ayrıntı, 907 yılındaki sefer esnasında, henüz Ruslar Konstantinopolis'ten ayrılmadan evvel Bizans İmparatoru ile Knez Oleg arasında Rusların şehirden çekilmeleri talebine karşılık yapılması ön görülen ödeme ile Bizans yönetiminin bir uzlaşma girişimi olmasıdır. Kronikte yer alan imparator isimleri ise doğru olarak verilmiştir. Sefer yılı içerisinde kardeşler VI. Leo (886-912) ve Alexander (886-913) yönetiminde aynı anda söz sahibi idiler.⁹⁴ Sefer yılı göz önüne alındığında Bizans hükümetinin Ruslarla uzlaşma

⁸⁷ Leo the Deacon, *The History of Leo the Deacon*, (Trans. Alice-Mary Talbot and Denis F. Sullivan), Dumbarton Oaks Studies, Washington, 2005, s. 156.

⁸⁸ A. A. Vasiliev, "The Second Russian...", s. 177.

⁸⁹ Antik Bizans döneminde Ruslara ve beraberlerindeki diğer kabilelere verilen genel isim. Bkz: S. Blöndal, *The Varangians of...*, s. 22.

⁹⁰ Leo IV., *Taktika*, (Trans. George Dennis), Dumberton Oaks, Washington, 2010, s. 553.

⁹¹ Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, s. 51.

⁹² A. N. Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan...*, s. 22.

⁹³ *The Russian Primery...*, s. 64.

⁹⁴ A. A. Vasiliev, "The Second Russian...", s. 175.

yoluna gitme kararı alması anlaşılabilir bir durumdur. Nitekim İmparatorluğun aynı dönem içerisinde Bulgar sorunu da bulunmaktaydı. Her ne kadar 904 yılında Bulgar Çarı I. Simeon ile iki ulus arasındaki sınırların belirlendiği bir anlaşmaya varılmış olsa da Bulgar tehdidi tamamen ortadan kalkmamıştı. Bu nedenle İmparatorluk, aynı yönden gelebilecek başka bir tehdit ile daha güç yoldan baş etmeye çalışmak yerine anlaşma yoluna giderek talep edilen ayrıcalıkları Ruslara teslim etmeye daha sıcak bakmaktaydı.⁹⁵

907 yılında yapılan antlaşmanın ayrıntıları, Rusların seferde uğradıkları zararları ve fazlasını Bizans'tan karşılama talepleri ile birlikte elde etmek istedikleri ticari imtiyazlar üzerine yapılan ön görüşmeleri içermektedir. Metnin devamında Rusların Bizans hükümetinden talepleri, ticaret amacı ile Konstantinopolis'e gelecek olan Rus tüccarların barınma, yemek ve hatta banyo gibi ihtiyaçlarının karşılanması üzerineydi. Bununla birlikte Ruslar dönüş yollarında ihtiyaçları olabilecek her türlü malzemeyi de Bizans'tan talep etmekteydi.⁹⁶ Rusların bu gibi taleplerine karşılık Bizans yönetiminin talepleri büyük oranda Konstantinopolis'te güvenliği sağlamak üzerineydi. Bu doğrultuda Ruslar yanlarında ticaret malı olmadan Konstantinopolis'e girerlerse Bizans'ın sağlamayı taahhüt ettiği herhangi bir destekten faydalanamayacaklardı. Herhangi bir şiddet olayına karışmayacak ve yalnızca Bizans'ın Konstantinopolis'e gelen Ruslara tahsis ettiği St. Mamas Mahallesinde konaklamaya izinleri olacaktı. İsimleri görevliler tarafından kaydedilen tüccarlar, aylık ödeme alacaklar ve şehre tek bir kapıdan, silahsız ve elli kişilik gruplar halinde girebileceklerdi. Ticaretten elde ettikleri kazanımlardan ise Bizans'a hiçbir vergi ödeme yükümlülükleri olmayacaktı.⁹⁷ 907 yılında varılan antlaşma, tarihi gerçekliği yansıttığının yanı sıra Knez Oleg'in Bizans'a sağladığı üstünlüğü de gözler önüne sermektedir.⁹⁸ Nitekim Knez Oleg, Bizans'tan istediği imtiyazları ve fazlasını almış gibi görünmektedir. Bu duruma Oleg'in kendisi ve ordusunun dönüş yolu için talep ettiği "Ruslar için brokar ve Slavlar için ipek⁹⁹ yelkenler"¹⁰⁰ örnek gösterilebilir. Özellikle oldukça dayanıksız bir kumaş olan ipeğin, Oleg ile birlikte savaşan Slavların gemileri için yapılacak olan yelkenlerde kullanılması talebi hayli abartılı bir istek olması ile birlikte Oleg'in Bizans'a sağladığı üstünlüğü de yansıtmaktadır.

Rus-Bizans antlaşmasının ikinci görüşmesi, Povest' Vremennyh Let'de 912 yılına tarihlenmiştir. Ancak Knez Oleg'in 912 yılında öldüğü göz önüne alındığında, antlaşmanın 911 yılında gerçekleşmiş olması daha olası görünmektedir.¹⁰¹ Bununla birlikte metne, İmparatorlar Leo ve Alexander ile birlikte Leo'nun oğlu Konstantin'in adı da dahil edilmiştir.¹⁰² Antlaşmanın metni, Kiev'den Knez Oleg tarafından gönderilen 15 elçinin isimleri ile başlamaktadır. Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki, bu isimlerin tamamı İskandinav kökenlidir. Bu husus, 907 yılı dolaylarında Kiev yönetiminde İskandinav kökenli Rusların bulunduğu bir başka kanıttır. Konstantinopolis'te tüm Ruslar adına bulunmakta olan elçiler, "Karl, Ingjald, Farulf, Vermund, Hrollaf, Angantyr, Gunnar, Harold, Karni, Frithleif, Hroarr, Tyr, Throand, Leithulf,

⁹⁵ Emine Dikmen, "911 ve 944 Rus-Bizans Ticaret Anlaşmaları (Geçmiş Yılların Hikayesi Kroniği'ne Göre 'PVL')", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 41/72 (2022): 114-138, s. 119.

⁹⁶ *The Russian Primery...*, s. 65.

⁹⁷ *The Russian Primery...*, s. 65.

⁹⁸ G. Jones, *A History of...*, s. 259.

⁹⁹ Bu hadisenin yaşandığı dönem içerisinde meşhur olan Bizans ipeği, yalnızca Bizans imparatorlarına mahsus üretilmekte olan bir kumaştı. Bu kumaşın kullanımı bir statü göstergesiydi. Bkz: El-Makdisi, *Ahsenü't-Tekasim Fi Ma'rifeti'l-Ekalim*, (Çev. Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2022, s. 119.

¹⁰⁰ *The Russian Primery...*, s. 65.

¹⁰¹ E. Dikmen, "911 ve 944 Rus-Bizans...", s. 119.

¹⁰² A. A. Vasiliev, "The Second Russian...", s. 175.

Fast ve Steinvith”¹⁰³ 907 yılında yapılan antlaşmanın kalıcılığının teminat altına alınması amacı ile Knez Oleg tarafından gönderilmişlerdi. ¹⁰⁴

Kronikte yer alan antlaşmanın metni, Rus elçilerin antlaşmaya uyacaklarının teminatını silahlarının üzerine yemin ederek vermeleri ile başlamaktadır. Bunun ardından 13 maddeden oluşan antlaşmanın şartları sıralanmaktadır. Maddelerde yer almakta olan hükümler, genel itibarıyla Bizans hükümetinin Konstantinopolis’te güvenliği sağlamak üzere belirlediği bir takım hukuki düzenlemeleri içermektedir. Buna göre herhangi bir suçun işlenmesi durumunda izlenecek adımlar: “Eğer açık kanıtlar bir ihlal olduğunu gösteriyorsa, böyle kanıtların doğru bir açıklaması olacaktır. Ancak bu açıklamaya itiraz edilirse, itiraz eden taraf bu konuda yemin edecektir ve inancına göre yemin ettiğinde, işlenen ihlalin derecesine orantılı bir ceza belirlenecektir.”¹⁰⁵ şeklindedir. Devamında Rusların şehirde bulunduğu süreç boyunca yaşanma olasılığı göz önünde bulundurulmuş şiddet, yaralama, cinayet, hırsızlık gibi hadiselerde izlenecek protokoller belirlenmiştir. Örneğin bir kişi yerel halktan yahut Rus olsun, karşı tarafın malına bir zarar vermesi ya da çalması durumunda, karşı tarafın zararının üç katını ödemekle yükümlüdür.¹⁰⁶ Bununla birlikte ticaret gemilerinin katettiği yol üzerinde herhangi bir zarara uğraması durumunda izlenecek adımlar da ayrıntılı bir biçimde yer almaktadır. Antlaşmanın maddeleri arasında öne çıkan bir başka husus da Rusların Bizans hükümetinden, herhangi bir bölgede yürüttükleri savaş esnasında, kendilerine katılmayı ve Bizans ordusunda paralı asker olarak görev almayı istemeleri halinde buna izin verilmesini talep etmeleridir.¹⁰⁷ Rusların, başka bir deyişle Vareg paralı askerlerinin Bizans ordusunda görev alma gelenekleri X. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşen bir hadisedir.¹⁰⁸ Ancak bu sürecin başlamasından önce, Vareglerin Bizans ordusunda görev almaları geleneğinin bazı izlerini görebilmekteyiz.¹⁰⁹

Anlaşmanın devamında yer alan hükümlerden bir diğeri, Konstantinopolis’e yerleşerek burada çalışmak isteyen ya da yalnızca ticaret için gelen Rusların, ölmeleri durumunda miraslarının devri ile ilgili izlenecek olan prosedürle ilgilidir.¹¹⁰ Görünüşe göre Ruslar, yalnızca ticaret için değil, kimi zaman da şehre yerleşerek burada mesleğini devam ettirmek amacı ile gelmektedir. Kronikte sıralanan antlaşma maddeleri, büyük oranda Rusların lehine olmasının yanı sıra Bizans’ın bu antlaşmadan kazancı, muhtemelen iki ulus arasında yaşanacak bir savaştan bir süreliğine de olsa kaçınmak olmuştur. Nitekim savaşın maliyeti ile

¹⁰³ *The Russian Primery...*, s. 66.

¹⁰⁴ A. A. Vasiliev, "The Second Russian...", s. 175.

¹⁰⁵ *The Russian Primery...*, s. 66.

¹⁰⁶ *The Russian Primery...*, s. 67.

¹⁰⁷ *The Russian Primery...*, s. 68.

¹⁰⁸ Bu hadise Kiev Knezi I. Vladimir’in 988 yılında Bizans İmparatoru II. Basil ile bir antlaşma yapması sonucunda gerçekleşmiştir. Bardas Skleros İsyanı dolayısı ile askeri güce ihtiyaç duyan, ancak çevresindeki birliklere güvenini kaybeden İmparator Basil, çareyi Rus Knezi Vladimir’den askeri birlik göndermesini talep etmekte bulmuştur. Ancak Vladimir bunun karşılığında İmparatorun kız kardeşi Anna ile evlenmeyi talep etmiştir. İmparatorun kız kardeşi Anna ile evlenen Vladimir, Anna’nın talebi ile kendisi Hristiyanlık dinini benimsemiş, devletin dinini de bu yönde resmi olarak değiştirmiştir. Vladimir’in gönderdiği (6000 kişilik) askeri birliğin yardımı ile Bardas Skleros isyanı bastırılmış, bu tarihten sonra Vareg birlikleri İmparatorların yakın korumalığı da dahil olmak üzere birçok konumda Bizans ordusunda yer almışlardır. Bkz: John Skylitzes, *A Synopsis of...*, s. 319; Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, (Çev. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, s. 35.

¹⁰⁹ Kaynaklarda İskandinav asıllı paralı askerlerin Bizans ordusunda görev almaları ile ilgili en eski örneğe, V. yüzyılda Procopius’un kaleme aldığı “Savaşlar Üzerine” adlı eserinde, Eruli adı ile anılan gizemli İskandinav kabilesinin Bizans ordusunda görev almaları ile rastlamaktayız. Procopius’un Eruli kabilesinin gelenekleri, görünüşleri, kullandıkları silahlar gibi birçok özelliklerini açıklamak üzere eserinde yer verdiği uzun pasajdan, onların İskandinav kökenli olduğu sonucuna varmaktayız. Müellife göre bilinen en eski dönemlerden beri Tuna Nehri’nin ötesinde yaşayan Eruli, Pagan inancına sahip, savaşta yetenekli, “sadık degiller ve hırslarına kapıldıklarından, komşularına şiddet uygulamaktan çekinmiyorlar ve bu tür davranışlardan utanç duymuyorlar.” biçiminde tanımlanan bir halktır. Bkz: Procopius, *History of the Wars*, Vol V and VI, Trans. H. B. Dewing, Harvard University Press, Cambridge, 1914, s. 150-152.

¹¹⁰ *The Russian Primery...*, s. 68.

karşılaştırıldığında tüccar, savaşçı yahut zanaatkar Rusların Konstantinopolis'te ihtiyaçları karşılanarak ağırlanmasının yaratacağı mali yük daha hafif olmalıdır. Antlaşma her iki tarafın kendi değer ve inançları dairesinde yemin etmeleri ile sonlanmaktadır. Kronikte yer alan bir diğer bilgiye göre Rus elçilere, Kiev'e dönmelerinden önce Bizans tarafından birçok hediye takdim edilmiş ve onlara Hristiyanlık inancının öğretileri anlatılmıştı.¹¹¹

Bizans İmparatorluğu'nun Ruslara verdiği imtiyazlar ile bir savaşı önleme girişimlerinin bir başka nedeninin de aynı yıl içerisinde Abbasi Halifeliği ile yaşanan sorunlar olduğu düşünülmektedir. 907 yılında Suriye ve Mezopotamya bölgeleri üzerindeki hâkimiyet hususunda yaşanmakta olan Bizans-Abbasi gerilimi dolayısı ile İmparatorluk güç bir durum içerisindeydi. Bunun yanında Bizans hükümetinde iç çekişmeler de yaşanmaktaydı. Daha önce bahsedildiği üzere Bulgarlar ile yaşanmakta olan gerilim de bu duruma eklendiğinde İmparatorluğun Ruslarla yaptığı antlaşma, dönem içerisinde izlenecek en doğru politikaydı.¹¹² Knez Oleg, iktidarı boyunca Rus topraklarında gerçekleştirdiği seferlerle hâkimiyet sahasını genişletmesinin yanında Novgorod şehri ile güneyde Kiev arasında bağlantıyı tesis etmesinin yanında Bizans ile kalıcı bir antlaşma yaparak birçok imtiyaz elde etmesi, onun döneminin Orta Çağ Rus tarihi açısından benzersiz bir yükseliş ile anılmasına neden olmuştur.¹¹³ 33 yıl boyunca hüküm süren Oleg 912 yılında ölmüş, yerine Rurik'in ardılı Igor geçmiştir.¹¹⁴

SONUÇ

IX. yüzyılın öncesindeki yüzyıllarda İskandinavlar ve özellikle İsveçliler Baltık'ın güneyinde yaşamakta olan Slav kabilelerine baskınlar düzenlemekteydiler. Ancak bu baskınların yerini İsveçlilerin bir kolonizasyon hareketine bırakması ve İsveçlilerden bir grubun Slav topraklarına yerleşme amacıyla göç hareketi başlatmaları yüzyıllardır devam etmekte olan bir sürecin sonucunda gerçekleşmiştir. Bu göç hareketi, İskandinavya coğrafyasındaki kaynakların yetersizliğiyle birlikte Slavların Baltık'ın güneyinde kurdukları ticaret şehirleri dolayısıyla İsveçlilerin, güneyde Tuna Bulgarlarının, Hazarların ve Bizans'ın kontrolünde bulunan ticari potansiyelden haberdar olması ile gerçekleşmiştir. IX. yüzyılın ortalarından önce İskandinavların Avrupa'nın doğusundaki toprakların güneyine değin ilerlediklerine dair arkeolojik buluntular var olmakla birlikte bu ilerleyişin en büyük kanıtlarından biri de Hazarların Bizans İmparatoru Theophilus'un desteği ile Sarkel'i (Beyaz Kale) 834-835 yıllarında inşa ettirmiş olmalarıdır. Kalenin inşası ile hedeflenen sonuca ulaşılmış olmalıdır. Nitekim bu yıllardan sonra İskandinavya'nın güneyden elde ettiği kaynaklar azalmış ve bunun sonucunda İskandinavların Slav topraklarına göç süreçleri hızlanmıştır.

Kademeli olarak tarihi süreçte ismine rastlamakta olduğumuz, İsveç'ten göç eden ve kendilerine Rus diyen grubun kaynaklarda ilk kez karşımıza çıkması St-Bertin Kronikleri ile olmuştur. Kronikten elde edilen bilgiler ışığında Orta Çağ'da Rus adı ile anılan kavmin İsveç kökenli olup, Slav topraklarına göç eden ve burada ilk siyasi oluşumların temelini atan ulus olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu siyasi girişimlerin ilki, St-Bertin Kroniklerinde yer aldığı üzere Rus hükümdarının 838 yılında Konstantinopolis'e dostluk kurmak amacıyla göndermiş olduğu elçi grubudur. Böylelikle Rus yönetimi, bölgedeki varlığını çevre devletlere tanıtmak istemiştir. Bununla birlikte bu Rus elçiliğinin İskandinavya'dan değil, Slav coğrafyasına göç edip burayı tanıdıktan sonra Konstantinopolis'e gönderildiğini, Rus elçilerinin kendi hükümdarlarını "Kağan" unvanı ile anmalarından anlamaktayız. Nitekim IX. yüzyılın ortalarına doğru gelindiğinde Rusya bölgesinde en güçlü ve ticaretteki politikası nedeniyle en zengin devlet

¹¹¹ *The Russian Primery...*, s. 69.

¹¹² A. A. Vasiliev, "The Second Russian...", s. 221.

¹¹³ A. N. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 22.

¹¹⁴ *The Russian Primery...*, s. 69.

oluşumu Hazarlardı. Rusların, Hazarların Bizans yönetimi ile müttefik olduğunu görerek, Bizans'tan aynı iş birliğini kendileri için de göstermesini umut ederek Kağan unvanını kullanmış olmaları olasıdır. Ancak bekledikleri sonucu elde edememiş ve Bizans hükümeti tarafından güvenilir bulunmayarak bir elçi heyeti ile birlikte Doğu Roma İmparatoru Dindar Louis'nin sarayına gönderilmişlerdir.

IX. yüzyılın ortalarında Rurik'in kurmuş olduğu, merkezini Novgorod'un teşkil ettiği siyasi oluşumun etkinliği, Rusların güneyde Hazar Devleti'ni aşarak ticarete dahil olabilmelerini sağlayacak yeterliliğe sahip değildi. Güneye inerek Konstantinopolis'e gitmek amacı ile Novgorod'dan ayrılan, başlarında ise Askold ve Dir adında iki Rus boyarın bulunduğu grup önce Kiev'e yerleşmiş, ardından elçilik hadisesinden sonra Bizans İmparatorluğu ile ikinci kez, düzenledikleri ani bir baskın ile temasa geçmişlerdir. Bu seferin önemi, Konstantinopolis'e düzenlenen ilk Rus seferi olmasıdır. Bununla birlikte seferden sonra Rusların Bizans hükümeti ile bir antlaşma yaptıkları düşünülmektedir. Nitekim Theophanis Continuati'nin Corpus Fontium Historiae adlı kroniğinde Rusların, 860 seferinin ardından Konstantinopolis'e döndüklerini ve vaftiz olmak istediklerini aktarmaktadır. Rusların Hristiyanlaşma süreci bu seferden bir asır sonra başlamakta olduğundan, Rusların Konstantinopolis'e bu ziyaretleri yaygın görüşe göre Bizans hükümeti ile bir anlaşmaya varmak üzere gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda ziyaretin, Bizans ile Ruslar arasında yapılan ilk antlaşma olduğu düşünülmektedir. Seferin Ruslar açısından kazanımlarından birisi de Doğu Avrupa'nın güneyinde bulunan nehir ticaretini kontrol altına alarak Rusların geçişlerini engellemek amacı güden Hazarların aşılmasıdır. Ancak bu kalıcı bir durum olmamıştır. Kiev ve çevresinin Ruslar tarafından hâkimiyet altına alınması ile birlikte kuzeydeki Novgorod ile bağlantının tesis edilmesi Knez Oleg döneminde gerçekleşen bir hadisedir. Knez Oleg'in yanında Slavlar ve Ruslardan teşkil eden büyük bir topluluk ile Kiev'e gelmesi, Kiev Knezliği dönemini başlatan hadisedir. Bununla birlikte Oleg Rusların yanında, birçok Slav kabilesini de yönetimi altında toplamayı başarmış ve 907 Konstantinopolis seferi ile Ruslar adına yeni bir çağ başlatmıştır. Sefer dolayısıyla Ruslar, elde ettikleri imtiyazlar ile birlikte, bir daha geri çekilmemek üzere Kiev'de etkin bir siyasi oluşumun temellerini atmışlar ve şehri bir ticaret istasyonu haline getirerek kuzeyden ticaret yapmak amacı ile gelen Ruslara öncülük etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Ahmed bin Fazlan, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, (Çev. Ramazan Şeşen), Tarih Encümeni Yayınları, İstanbul, 2020.
- Arbman, H., *The Vikings*, (Trans. Alan Bins), Barnes & Noble Books, New York, 1995.
- Blöndal, S., *The Varangians of Byzantium*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.
- Brøndsted, J., *The Vikings*, 6th Edition, Penguin Books, England, 1976.
- Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, (Trans. Romilly J. H. Jenkins), Dumbarton Oaks Texts, Washington, 1967.
- Cvijanovic, I., "The Typology of Early Medieval Settlements in Bohemia, Poland and Russia", *The World of the Slavs*, Rudić, S., (Ed.), Istorijski institut, Belgrade, 2013.
- Dikmen, E., "911 ve 944 Rus-Bizans Ticaret Anlaşmaları (Geçmiş Yılların Hikayesi Kroniği'ne Göre 'PVL')", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 41/72 (2022): 114-138.
- El-Makdîsi, *Ahsenü't-Tekasim Fi Ma'rifeti'l-Ekalim*, (Çev. Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2022.

- Franklin S., and Shepard, J., *The Emergence of Rus 750-1200*, 2. Edition, Routledge, New York, 2013.
- Fylypchuk. O., "The Attack of the Rus' on Constantinople in the Light of the Chronicon Bruxellense", *Studia Ceranea*, 12 (2022):417-435.
- Heyd, W., *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Çev. Enver Ziya Karal), 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- Hillerdal, C., "Vikings, Rus, Varangians The "Varangian Problem" in View of Ethnicity in Archaeology", *Current Swedish Archaeology*, 14/1, (2006): 87-108.
- Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, (Çev. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.
- İbn Rüste, *El-Alaku'n-Nefise Dünya Coğrafyası*, (Çev. Ali Fuat Ekber), Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017.
- Jakobsson, S., "Byzantium, the Rus, and Medieval Typologies of the Other", *Studies in the Humanities and Social Sciences*, 6/2, (2022): 15-30.
- John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, (Trans. John Wortley), Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
- Jones, G., *A History of the Vikings*, 2. Edition, Oxford University Press, London, 1984
- Karamzin, N. M., *Istoriya Gosudartsva Rossiyskoga*, Vol I, Moskva, 1989.
- Kurat, A. N., *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye kadar*, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara, 1987.
- Leo IV., *Taktika*, (Trans. George Dennis), Dumberton Oaks, Washington, 2010.
- Leo the Deacon, *The History of Leo the Deacon*, (Trans. Alice-Mary Talbot and Denis F. Sullivan), Dumbarton Oaks Studies, Washington, 2005.
- Logan, F. D., *The Vikings in History*, 2. Edition, Routledge, London, 1991.
- Mesudi, *Muruc ez-Zeheb (Altın Bozkırlar)*, (Çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2004.
- Miliukov, P., *History of Russia*, Volume I, (Trans. Charles C. Markmann), Funk & Wagnalls, New York, 1968
- Nicetas David, *The Life of Patriarch Ignatius*, (Trans. Andrew Smithies), Dumberton Oaks Texts, Washington, 2013.
- Petrukhin, V., "Khazaria and Rus': An Examination of Their Historical Relations", Golden, P. B., Shammai H. B., and Rona-Tas, A., (Ed.), *The World of the Khazars*, Volume 17, Brill, Netherlands, 2007.
- Photius, *The Homilies of Photius Patriarch of Constantinople*, (Trans. Cyrill Mango), Harvard University Press, Cambridge, 1958.
- Priselkov, M. D., *Istoriya Russkogo Letopisaniya XI-XV v*, Petersburg, 1996.
- Pritsak, O., *The Origin of the Rus*, Volume 1., Harvard University Press, Cambridge, 1981.
- Procopius, *History of the Wars*, Vol V and VI, Trans. H. B. Dewing, Harvard University Press, Cambridge, 1914.
- Russkaya Pravda, *Medieval Russia A Source Book 850-1700*, (içinde), (Trans. Basil Dmytryshyn), Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, U.S.A., 1991.

- Sakharov, A. N., "The "Diplomatic Recognition" of Ancient Rus (860 A.D.)", *Soviet Studies in History*, 17/4, (1979): 36-98.
- Shepard, J., "Photios' Sermons on the Rus Attack of 860: The Questions of His Origins, and of the Route of the Rus'." *A. Beihammer et al*, (2017): 111-128.
- Shepard, J., "The Origin of the Rus'", *The Cambridge History of Russia from the Early Rus' to 1689*, Volume I, Perrie, M., (Ed.), Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
- Simeon the Logothete, *The Chronicle of Logothete*, Volume 7, (Trans. Staffan Wahlgren), Liverpool University Press, Liverpool, 2019.
- Soloviev, S., *History of Russia*, Volume I, (Trans. Walter K. Hanak), Academic International Press, U.S.A., 2014.
- The Annals of St-Bertin Ninth-Century Histories*, Volume 1, (Trans. Janet L. Nelson), Manchester University Press, New York, 1991.
- The Chronicle of Novgorod*, (Trans. Robert Michell and Nevill Forbes), Offices of the Society, London, 1914.
- The Russian Primary Chronicle Laurentian Text*, (Trans. Samuel Hazzard Cross and Olgerd P. Sherbowitz-Wetzor), Crimson Printing Company, Cambridge, 1953.
- Theophanis Continuati, *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, Volume I-IV, (Trans. Michael Featherstone and Juan Signes Codoner), de Gruyter, Berlin, 2014.
- Thomsen, V., *The Relations Between Ancient Russia and Scandinavia and the Origin of the Russian State*, Cambridge University Press, Oxford, 1876.
- Vasiliev, A. A., "The Second Russian Attack on Constantinople", *Dumbarton Oaks Papers*, 6 (1951): 161-225.
- Vasiliev, A. A., *The Russian Attack on Constantinople in 860*, The Medieval Academi of America Publication, Massachusetts. 1946.
- Vernadsky, G., *A History of Russia*, 6th Edition, Yale University Press, Michigan, 1969.
- Vernadsky, G., *Ancient Russia*, 5. Edition, Yale University Press, USA, 1959.
- Vernadsky, G., *Political and Diplomatic History of Russia*, Little, Brown and Company, Boston, 1936.
- Wilson, D. M., *The Vikings and Their Origins Scandinavia in the First Millennium*, Thames and Hudson, London, 1970.

MACAR KRONİKLERİ VE YERLEŞİM ARMALARINDA YER ALAN TURUL (TUĞRUL) KUŞU SEMBOLİZMİ*

TURUL (TUĞRUL) BIRD SYMBOLISM IN THE HUNGARIAN CHRONICLES AND SETTLEMENT COAT OF ARMS

Zeynep Büşra SUNGUR**

Makale Bilgisi/Article Info: Geliş/Received: 16/05/2024 Düzeltme/Revised: 29/06/2024 Kabul/Accepted: 29/06/2024

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Sungur, Z. B. (2024). Macar Kronikleri ve Yerleşim Armalarında Yer Alan Turul (Tuğrul) Kuşu Sembolizmi. *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 20-42. <https://doi.org/10.52735/bellek.1482758>

ÖZ

Günümüzde var olan tüm toplumların çoğunun folklor ve kültürlerinde mutlaka onlar için derin bir anlamı olan ve kutsal saydıkları en az bir tane sembol ya da ikon olarak belirledikleri hayvan vardır. Macar toplumu için bu hayvan onların Turul, Türklerin ise Tuğrul olarak adlandırdığı dev yırtıcı kuştur. Tam olarak hangi tür bir kuş olduğu kesin bilinmese de kartal ya da doğan olduğu yönünde hem Macar hem de Türk kaynaklarında neredeyse fikir birliği bulunmaktadır. Turul kuşu sadece Macar mitolojisi ve efsanelerinde yer almakla kalmamış aynı zamanda tarih boyunca Macarların armalarına, bayraklarına ve kültürel birçok öğelerine etki etmiş, günümüzde dahi kıyafetlerde, heykelerde, şarkılarda ve milli gurur olarak içlerinde yaşamaya ve onları etkilemeye devam etmektedir. Macar kroniklerinde Turul kuşu tekrarlanan ve ön plana çıkan bir motiftir. İlk Macar kroniği olarak bilinen *Gesta Ungarorum*'dan Macarların son kroniği olarak bilinen *Chronica Hungarorum*'a kadar birçok kronikte Turul efsanesi ayrıntılı bir şekilde yer alır ve *Chronicon Pictum* (Képes Kronika) 14. yüzyılda bu motife içerdiği minyatürlerde yer verir. Bunun yanı sıra Turul kuşu birçok Macar şehir, kasaba ve köyünün armalarında yer almakta ve böylece halkın ortak bilinçaltını sahip oldukları bu sembolizm ile yansıtılmaları sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı Turul'un etimolojisi ve kökeninden başlayarak *Chronicon Pictum* (Képes Kronika) başta olmak üzere çeşitli Macar kronikleri ve kaynaklardaki tasvir ve anlatımı, değişik Macar yerleşim bölgesi armalarında nasıl kullanıldığını ve bununla bağlantılı olarak günümüzde hala nasıl yaşatıldığını ve etkisini göstermektir.

Anahtar Sözcükler: Macar, Turul, Arma, Kronikler, *Chronicon Pictum*

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında “*Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde*” yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan “*Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden*” hiçbirini gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma “*Etik Kurul İzni*” gerektirmeyen bir çalışmadır.

** Yeditepe Üniversitesi Kültürel Antropoloji Doktora Programı, zeynepbusra.sungur@std.yeditepe.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-5784-4584

EXTENDED SUMMARY

There is certainly at least one sacred animal determined as a symbol or iconography with a deep meaning in most of the societies that exist today. For Hungarian nation this is the mysterious bird of prey which is called *Turul* by them and *Tuğrul* by Turks. Although it is not exactly known what kind of a bird it was, there is almost a consensus that it was either an eagle or a hawk in both Hungarian and Turkic sources. Turul bird not only has taken its place in Hungarian mythology and legends, but also had enormous influence on the coat of arms, flags and many other cultural items of Hungarians throughout history while it still shows its presence on clothing, statues, songs as well as national pride within them and continues to affect them. In Hungarian chronicles the Turul bird is a recurring and prominent motif. The legend of Turul is included in many chronicles in detail; from *Gesta Ungarorum*, known as the first Hungarian chronicle, to *Chronica Hungarorum*, known as the last chronicle of the Hungarians while *Chronicon Pictum* (Képes Kronika), written in the 14th century, contains this motif in its miniatures. In addition, the Turul bird finds its place in the coats of arms of many Hungarian cities, towns and villages, thus allowing the people to reflect their collective subconscious through this symbolism. The aim of this study is to show the depiction and expression of Turul mainly in *Chronicon Pictum* (Képes Kronika) as well as other chronicles and sources, how it is used and described in various coats of arms of different residential areas along with its consequent presence and effect that is reflected to current day, starting from its etymology and origin.

This myth, which is generally said to be related to Hungarian (Finno-Ugor) and Turkish mythology, also takes place in many societies with different names such as Anka, Phoenix or Hüma. However, it is known that the *Tuğrul* (Turul) bird, which is seen to have a very crucial place in the mythology and folk legends of the Hungarians, was reflected in the Hungarian chronicles and then on the Hungarian coat of arms, and its influence is felt among the people and in the culture of Hungary even today. The inclusion of the Turul bird in the medieval chronicles and various coats of arms from then until today and how it took its place in the consciousness and lives of the Hungarian people are within the scope of this study. The view of birds of prey as messengers and totems among Turkic peoples is also found in Hungarians, and the legend of the Turul bird and Emeşe, which is based on the tradition of origin and foretells that the glorious kings will emerge from her womb who will take lineage to foreign lands, has been included in the medieval and early medieval Hungarian chronicles like *Gesta Ungarorum*, *Gesta Hungarorum*, *Képes Kronika* and *Chronica Hungarorum*, unchanged for centuries. The Arpad dynasty, which arose from Emese whom impregnated by Turul, is also linked to the Hun king Attila, and is the common ancestor for both Turkish and Hungarian peoples in these chronicles. In addition, it is not a coincidence that the Turul bird is used in the coats of arms of some settlements in Hungary, and clearly it reflects the common past, memory and collective subconscious of the Hungarian people as well as the characteristics of those regions. Again, the continuous use of this iconography to this day, from statues to stamps, from fashion to various celebrations, reveals the importance of the Turul bird for Hungarians and traditional Hungarian folklore.

Key Words: Magyar, Turul, Coat of Arms, Chronicles, *Chronicon Pictum*

GİRİŞ

Foto 1: *Rakamazi Turul*

Kaynak: Turania, *Díszkép - Rakamazi Turul*, <http://www.turania.hu/catalog/diszkep-rakamazi-turul>, Erişim Tarihi: 11.12.2023.

Açıklanamazın ya da gerçekliğin kapalı olan yönlerinin ifade edilmesi, bir başka deyişle insan düşüncesinde görünmeyen ya da duygularla ifade edilemeyen şeyleri algılanabilir hale getiren ve tasvir edebilen işaretler olan semboller toplumda farkında olmadan ortaya çıkar ve bilinçaltının yüzeye çıkması olarak tanımlanabilirler. Toplumun kültürel yapısı ile yakından ilişkili olan semboller halk arasında ortak dil oluşturur ve hem anlatım aracı hem de olayları yorumlama ve inançları dile getirme aracı olarak kullanılarak *sembolizme* yol açarlar¹. Türkler için Yaratılış Efsanesi'nde dişi kurt yani Asena sembolizmi ne ise Macarlar için de Tuğrul kuşu (Turul madár) odur. Aşağıda da değinileceği üzere en önemli yönetici hanedanları olan Árpád hanedanının atası ve tarihsel simgeleridir. Ancak Macarlar için olduğu kadar Türkler için de önemli bir yere sahip olduğu dikkat çeker. M.Ö. 4.yy'a tarihlenen Pazırık Kurganlarında bile Tuğrul kuşu simgesine rastlanmıştır ve bir kartal totemi olarak Peçeneklerin de sembolüdür². Türk mitolojisinde kızıl renkli, olağanüstü niteliklere sahip devasa bir kuş olarak ölümsüzlüğü ve yeniden dirilişi simgeleyen³, Hun ve Türk mitolojisinde Tuğrul olarak geçen bu efsanevi güneş kuşu kulaklı kartal olarak da tanımlanır⁴. Türk ve Macar mitolojilerinde çok önemli bir yer tutmakla ve en önemli öğelerden biri olmakla birlikte eski Mısır başta olmak üzere başka kültürlerde, mitolojilerde ve geniş inanç alanlarında da değişik adlarla yer aldığı düşünülür, ki bunlardan en bilineni Zümrüdüanka'dır. Bu kocaman kuş altın renginde uzun tüylü, güzel sesli ve erkek olarak geçer ve dünyada tek olarak bulunduğu düşünülür. En bilinen özelliği öleceği zaman yuvasını ve kendisini yakmasıdır, o yanarken yeni bir Anka kuşu meydana gelir ve kimin başına konarsa ona büyük zenginlik ve mevki getirdiğine inanılır. Anka, Zümrüdüanka, Semender, Devlet kuşu, Phoenix, Tuğrul, Hüma, Simurg ve Sireng gibi değişik adlarla anılır. Yüzü insana benzer ve Kaf dağında yaşar ve çoğu inanışta öldükten sonra tekrar dirilmenin simgesi sayılır⁵. Birçok kültürde yer aldığı görüşünü kimileri reddeder ve tahminden öteye gidemeyen bir benzetme olduğunu, bu mitolojik canlının sadece Macar (Fin-Ogur) ve Türk mitolojisiyle alakalı olduğunu söyler⁶. Her iki toplumun, bilhassa Macarların mitoloji ve halk efsanelerinde çok önemli bir yer tuttuğu bilinen Tuğrul (Turul) kuşunun buradan Macar kroniklerine, ardından da Macar armalarına yansıdığı, halk arasında ve Macar popüler kültüründe etkisinin bugün bile hissedildiği görülmektedir. Orta çağ kroniklerinde ve o zamandan günümüze kadar gelen süreçte çeşitli armalarında Turul kuşunun yer alması, onun Macar halkının bilincinde ve yaşamlarında nasıl yer ettiği bu çalışmanın kapsamı dahilindedir.

1. Turul Adının Kökeni ve Turul Hanedanı

‘Zamanın nasıl değiştiği fark etmez, bir ulusun inanmak için efsanelere ve söylencelere ihtiyacı vardır:

Çok yaşa Macar ulusu, asla düşmesine izin verme!

Turul kuşu ulusunu koruyor ve hepsine karşı savunuyor.’’⁷

¹ Galip Atasagun, ‘‘Sembol ve Sembolizm’’, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 7, s. 369-381.

² Martyn Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*, Palgrave Macmillan, England, 2000, s. 12.

³ Yavuz Tellioglu, ‘‘Tuğrul (mitoloji) Toğrul Kuşu’’, <http://yavuztellioglu.blogspot.com/2015/09/tugrul-mitoloji.html>, Erişim Tarihi: 14.12.2023.

⁴ Ayşe Sema Uyanık, ‘‘İrk Bitig’de Karakuş, Kartal, Garuda Üzerine’’, *International Journal of Old Uyghur Studies*, C. 3, S. 2, s. 217-228.

⁵ Erdoğan Altınkaynak, ‘‘Yer Altı Diyarının Kartalı’’, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, C. 9, S. 26, s. 147-148.

⁶ Y. Tellioglu, ‘‘Tuğrul,...’’, Erişim Tarihi: 14.12.2023.

⁷ A. Béni, ‘‘Turul...’’, Erişim Tarihi: 14.1.2024.

Turul (Tuğrul) adının kökünün Türkçe olduğu konusunda hemen tüm kaynaklar hemfikirler, etimolojik olarak bir Türk dilinden geldiği kabul edilir⁸. Turul'un varlığı ile ilgili ne kadar belirsizlik varsa Turul sözcüğünün kökeni hakkında dilbilimcilerin görüşü de bir o kadar istikrarlı ve sabittir. Onlara göre, sözcük Türkçe kökenlidir ve 'akdoğan' ve 'mükemmel vasıfları olan ve en sevilen yırtıcı kuş' anlamına gelen 'togrul/ tugrul' sözcüğünden gelir⁹. *Toğ/Doğ* kökünden türediği yani doğmak, doğurmak mastarları ile kökteş olduğu ve *doğan* yani yeniden dirilen anlamlarını taşıdığı düşünülmektedir. Doğan adlı bir kuşun bulunması da bu sözcüğün kuşlarla ve Türkçe kökenli adları ile olan bağlantısına gönderme yapar¹⁰. Shore ise "Turul" sözcüğünün Türkçe kökenli olduğunu ve ilk biçiminin *toğril* olarak geçtiğini Árpád Berta ve András Róna-Tas'a dayandırarak söyler¹¹.

Hunlar ve Macarların halk sanatında önemli yer tutan yabancı kuşlardan en önemlisi olarak görülen Tuğrul kuşu 'yırtıcı doğan' anlamına gelir ve Türkçe "seçkin vasıflara sahip etçil bir kuş" olarak tanımlanır, bunun yanı sıra birçok diğer kuş adının Türkçeden geldiği söylenir; szongor, kerecsen ve karvaly gibi¹². Güngörmüş de Urallar döneminden başlayarak Macarların Türk boylarıyla daima temas halinde olduklarını vurgulayarak Macar ad verme geleneğine göre en eski adların başında "pagan dönemi adlar" diye tanımlanan Hristiyanlık öncesi döneme ait adlar geldiğini, yırtıcı kuşlar dahil çok çeşitli hayvan adlarının da bu dönemde kullanıldığını söyler, örneğin: Sólyom (şahin), Ölyves (doğan), Hollód (kuzguncuk), Túrul (Tuğrul kuşu) gibi. Ayrıca Turul adının Türkçe ve Macarcada ortak totemistik adlar arasında olduğunu belirtir: Böri (kurt), Beyyu (doğan türü), Köçken (atmaca türü), Balaban (çakır doğan), Toyrul~Toyru>Túrul¹³. Büyük Türkolog Rásonyi ise yırtıcı kuşlar ve geyik vb. hayvan üslûplarına Gök Tanrı inancının etkisi altında kalan İskit, Hun veya Macarların stilize eserlerinde rastlandığını söyler¹⁴.

Türk soylu halklarda gizemli avcı kuşların haberci olarak görülmesi ve totem haline getirilmesi Macarlarda da bulunmakta ve köken geleneğine dayanan *Turul madár* ve *Emese* yani Tuğrul kuşu ve Emeşe efsanesi aynı bilinçle halk arasında yaşamaya devam etmektedir¹⁵. Araştırmacılara göre Turul kültü göçebe Macarlar ile Orta Asya'da bulunan avcı bir kuş olan Saker şahini arasındaki totemik ilişkiye dayanır. Turul bir sembol olarak kadim Macar efsanelerindeki iki ana anlatıda bulunmaktadır: Birincisi Macarların *büyükannesinin* Turul tarafından hamile bırakıldığı ve ülkenin onuncu yüzyıldan on üçüncü yüzyıla kadar süren altın çağı boyunca onu yöneten Árpád klanını dünyaya getirdiği "Emese'nin Rüyası"dır. İkinci öykü ise Macar devletinin bölgesel meşruiyetini ilgilendiren Honfoglalás yani "Yurttutuş" ile ilgili efsanedir. Bu efsanede Turul yol arayan Macar kavimlerini Karpatya havzasına doğru yönlendirerek onlara Atilla'dan miras kalan gelecekteki ülkelerinin yerini göstermiştir¹⁶.

⁸ Wiktionary, "Turul", <https://en.wiktionary.org/wiki/turul>, Erişim Tarihi: 12.12.2023.

⁹ Alexandra Béni, "Turul, the Mystical Hungarian Mythological Bird", <https://dailynewshungary.com/turul-the-mystical-hungarian-mythological-bird/>, Erişim Tarihi: 14.1.2024.

¹⁰ Y. Tellioğlu, "Tuğrul...", Erişim Tarihi: 14.12.2023.

¹¹ Paul Shore, *The Battle of Mohács, Re-remembered History, and Hungary's "Christian" Identity, Defining the Identity of the Younger Europe*, ed. Mirosława Hanusiewicz-Lavallee ve Robert Aleksander Maryks, Koninklijke Brill NV, Leiden, 2023, s.137.

¹² Emine Mediha Ulutan, *Macar Halk Masalları ve Söylenceleriyle İslamiyet Öncesi Türk Destanlarındaki Ortak Motifler*, (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara 2017, s.101.

¹³ Naciye Güngörmüş, "Eski Macar Kişi Adlarında Doğu Unsurları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 9, s. 268, 270.

¹⁴ Mesude Şenol, *Macar Kroniki Chronica Hungarorum: Birinci ve İkinci Bölümlerin Tercüme ve Değerlendirmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, s.243.

¹⁵ E.M. Ulutan, *Macar Halk Masalları...*, s. 12.

¹⁶ Szabolcs KissPál, "The Rise of a Fallen Feather: The Symbolism of the Turul Bird in Contemporary Hungary", *e-Flux Journal*, S. 56, s. 1

Emese'nin rüyasında bahsedilen Árpád Hanedanının kralları Macaristan'ı 1000-1301 tarihleri arasında yönetmişlerdir ve doğrudan Macaristan'daki ilk yerleşime liderlik eden Başbuğ Árpád'ın neslinden gelirler. Macar neo-mitoloji ideologları sıklıkla Árpád hanedanından onların mitolojik atası olan Turul kuşunun adından dolayı *Turul hanedanı* diye bahsederler, böylelikle Hristiyanlık-öncesi mitolojik bağlantıyı da vurgularlar¹⁷. Emese'nin oğlu ve Macar kavimlerinin yöneticisi olan Álmos ve onun çocukları kendilerini Hun hakani Atilla'ya ve Turul kabilesine bağlamaktan gurur duyuyorlardı. Onların mitleri sonraki yüzyıllar boyunca kroniklerde saklanmışır¹⁸. Turul bir ideali ve tanrısallığı simgeliyordu ve bu yüzden Macarların kraliyet sembolüyüdü¹⁹.

İkinci öykü ile alakalı olarak ise hem totem hem de Gök Tanrının bir sembolü olan kartalın da önemli bir yere sahip olduğu eski Türklerin inanç sisteminde, söz konusu turna, kartal gibi hayvanların göç esnasında kabilenin gideceği yeri gösteren rehber görevini de üstlendiklerine inanılmaktadır. Taşpınar buna örnek olarak Macarlar arasında Turul adını alan kuşun Macar milletini kuran Árpád'a yol göstermesini verir ve aynı kuşa Tuğrul adıyla Orta Asya Türkleri arasında da rastlandığını söyler²⁰. Turul efsanesi ile ilgili olarak Rady ayrıca, Turul olarak adlandırılan doğan kuşunun şaman irfanında yeraltını ve gökleri birleştiren *hayat ağacına* dayandığını vurgular²¹, ki bu da Türk inanışlarının en önemli unsurları arasında yer almaktadır.

Resim 1: *Honfoglalás, Mihály Munkácsy, 1893. Árpád'ın borkündeki Turul tüyleri*

Kaynak: S. KissPál, *The Rise of a Fallen Feather...*, s. 2.

Macaristan'da yapılan kazılardan elde edilen buluntularda, örneğin Rakamaz ve Nagyszentmiklos hazinelerindeki ele geçen çeşitli Turul motifleri de efsanelerde geçen bu sembolik atanın Macarlar için önemini daha da vurgulamakta, efsanelerin anlatımları ile tutarlılık sergilemektedir.

2. Macar Kroniklerinde Turul Kuşu

Macar bilginler tarafından Kral 1. László'nun zamanına (11.yüzyıl) tarihlenen ilk Macar kroniği *Gesta Ungarorum* (Macarların Gestası) Hun ve Macar kardeşliğini vurgulayarak

¹⁷ István Povedák, "The Monk and the White Shaman. Competitive Discourses and Conspiracy Theories Around the Reinterpreted Cult of Blessed Eusebius", *Religion, Culture, Society, Yearbook of the MTA-SZTE*, s.102.

¹⁸ A. Béni, "Turul...", Erişim Tarihi: 14.1.2024.

¹⁹ E.M. Ulutan, *Macar Halk Masalları...*, s.101.

²⁰ René Guénon, Çev. İsmail Taşpınar, "Kuşların Dili", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 23, s. 80, 2002.

²¹ M. Rady, *Nobility, Land and Service...*, s. 12.

Yurttutuş (Honfoglalás) ve Árpád Hanedanı'na odaklanır²² ve Macarların en eski dönemlerine yer verir. Ancak Macarların kaybolmamış en eski tarihlerini anlatan ve 1200'lerde büyük olasılıkla Kral III. Béla'nın kâtibi olan Üstad P. (Anonymous) tarafından yazılmış olan Anonymus Kroniği²³ ya da bilinen adıyla *Gesta Hungarorum* (Macarların Eylemleri) bu ana kroniğe bağlı kalarak Macarların kökenini ve Yurttutuşu anlatmakla beraber Macarların türeyişini anlatan Turul efsanesini de ele alır ve Turul şeceresine yer verir. Kroniğe göre efsane şöyledir:

“İsa'nın doğumunun sekiz yüz on dokuzuncu yılında, daha önce de belirttiğimiz gibi uzun bir zamanın ardından Kral Magog'un soyundan gelen Ügyek İskitya'nın en seçkin hükümdarı oldu. Dentümogyer'de hükümdar Önedbelia'nın Emese isimli kızıyla evlenmiş ve ondan Álmos isminde bir oğlu olmuştu. Ne var ki kutsal ve mucizevi bir olay sonucunda ona Álmos ismini vermişlerdi. Zira hamile olan annesi rüyasında Tuğrul kuşu şeklinde semavi bir görüntü görmüştü. Bu görüntü onun üzerine uçarak onu hamile bırakmış ve rahminden kaynak doğacağı, soyundan daha sonra ulvi kralların geleceği, ancak bu kralların kendi topraklarında çoğalamayacağı haberini vermişti.”²⁴

Resim 2: Emeşe'nin Rüyası

Kaynak: Ferenc Helbing, *Dream of Emese*,
<https://www.bridgemanimages.com/en/helbing/dream-of-emese-ca-1900/illustration/asset/7143275>, Erişim Tarihi: 20.12.2023.

Bu efsane ile kronikte Hun-Macar kökteşliği ve akrabalık bağları ortaya konarak Atilla ile ortak atadan geldiği de vurgulanır. Üstad P.'ye göre “ünlü ve iktidar sahibi Kral Atilla Magog'un soyundandı ve *Kral Atilla'nın ulusundan olan* başbuğ Álmos'un babası Ügyek de ondan neşet etmişti²⁵”. Odağındaki Tuğrul kuşu motifi de bu vurguyu arttırmaktadır çünkü Türk kültürü birçok kuş motifi içerir; örneğin Türk soylu Bulgar Hanları ve Peçenek Türkleri eserlerinde ellerinde doğan tutarlar, ayrıca yine Atilla'nın hükümdarlık arması olarak kalkanının üzerinde de bir doğan sembolü bulunur ve Macarlar bu geleneği başına bir taç koyarak devam ettirirler²⁶. Bahaeddin Ögel'e göre de Atilla'nın kalkanının üzerinde de bu şekilde bir doğan resmi vardır²⁷ ve Kézai'nin Macarca Turul olarak adlandırdığı bu kuş savaş

²² Ayşe Öz, “Orta Çağ Macar Kroniklerinde Hun-Macar Akrabalığı”, *DTCF Dergisi*, C. 57, S. 2, s. 1476.

²³ M. Rady, *Nobility, Land and Service...*, s.12.

²⁴ A. Öz, “Orta Çağ Macar Kroniklerinde...”, s. 1477-1478.

²⁵ Ignác Romsics, “Macarların Kökeni, Kesin Bilgiler, Varsayımlar, Düşünceler”, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, C. 3, S. 6, s. 74.

²⁶ A. Öz, “Orta Çağ Macar Kroniklerinde...”, s. 1478.

²⁷ Y. Tellioglu, “Tuğrul...”, Erişim Tarihi: 14.12.2023.

simgesi olarak hem kalkanında hem de bayrağında yer alır²⁸. Bu arada Árpád Hanedanı'nın doğancılığına dair bazı bilgiler 14.yüzyılda Márk Kálti tarafından yazılan *Képes Kronika*'dan aktarılır, bilhassa 12.yüzyılda Könyves Kálmán'ın doğancılığı üzerinde durulur, ancak bu şaman geleneği kilise tarafından 1279'da yasaklanmıştır²⁹.

Fatih Macarlar dokuzuncu yüzyıl sonlarında yedi kabilenin başına geçen başbuğları Árpád'ın önderliğinde yurt kurdular; bugünkü Macar devletini kuran kabile de onun soyundan gelmektedir³⁰, bu konuda Macar kroniklerinde verilen bilgiler nettir. Árpád, Turul ve Honfoglalás yani Yurttutuş döneminden itibaren orta çağ Macar tarihini ilgilendiren birçok konu Simon Kézai (1282-85), Üstad Ákos (1272), Márk Kálti (1358) ve János Thuróczy (1488) gibi yazarlara ait Macar kroniklerinde de yer bulmuştur, ancak Romsics hiçbirinde Macarların kökeni ve kadim yurdu hakkında kesin bir bilgi verilmediğini yazar³¹. Buna rağmen Kral IV. (Kuman) László'nun (1272-1290) saray rahibi olan Simon Kézai'ye ait olan *Gesta Hungarorum* kroniğinde Macar tarihini Hun tarihiyle de birleştirilerek Anonymus'ta işlenen Hun-Macar akrabalığı geliştirilerek sunulmuş³² hatta Hunlar ve Macarların beraber neşet ettiği Hunor ve Magor kardeşlerle Ménrót'un halkının yer aldığı dişi geyik efsanesine yer verilmiştir, böylece zamanla Macar-Hun aynılığı tezi geçerli ve kabul edilir hale gelmiştir³³. Hoppal Orta çağ Macar kroniklerinin sıklıkla eski Macar mitoloji literatüründen ve halk inançlarından alıntı yaptığını belirtir³⁴, ve Turul efsanesinin bu inanışların başında yer aldığı görülmektedir. *Resimli Buda Kroniği* ve *Képes Kronika*'da da Álmos vezirin annesi Emese'nin rüyasında Turul tarafından gebe kaldığı ve kasıklarından şanlı kralların soy aldığı anlatılarak Álmos'un soyu aşağıdaki gibi verilir:

“Álmos, Ögyek, Előd, Ed, Csaba, Etele, Bendegúz, Torda, Szemény, Etej, Apos, Kodocsa, Berend, Zsolt, Bulcsú, Balog, Zombor, Zámor, Lél, Levente, Kölcse, Ompód, Miske, Mike, Beszter, Budli, Csanád, Bökény, Bondorfán, Farkas, Otmár, Kádár, Belér, Keár, Keve, Keled, Dama, Bor, Hunor, Nimród, Thána, Jáfet>Noé'nin oğludur. Álmos Árpád'ın babası, Árpád Zoltán'ın, Zoltán da Taksony'nun babasıdır.”³⁵

Benzer şekilde Macarların son kroniği olarak bilinen ve Thuróczy Kroniği olarak adlandırılan *Chronica Hungarorum*'da da Előd'ün oğlu Ügyek'in eşi Emese'nin rüyasında Turul'u görerek rahminden çıkan ışık saçan kaynağın yabancı topraklara aktığı, oğlu Álmos'un soyunun düzeltilerek verildiği ve Turul adının orijinalliğinin vurgulandığı görülür³⁶. İlgili kronikler Macar halkının o döneme ait inanışlarını, kültürel birikimlerini ve düşünce sistemlerini yansıtmaları ve aynı zamanda Macarların ulusal tarihlerinin şekillenmesindeki temel yapı taşlarını göstermeleri açısından çok önemlidir, ayrıca Macar resmi tarih yazımını başlatan eserler olarak da ele alınabilirler³⁷.

²⁸ M. Şenol, *Macar Kroniki Chronica Hungarorum...*, s. 43.

²⁹ E.M. Ulutan, *Macar Halk Masalları...*, s. 102.

³⁰ N. Güngörmüş, “Eski Macar Kişi Adlarında...”, s. 274.

³¹ I. Romsics, “Macarların Kökeni...”, s. 74-78.

³² A. Öz, “Orta Çağ Macar Kroniklerinde...”, s. 1480.

³³ I. Romsics, “Macarların Kökeni...”, s. 77.

³⁴ Mihaly Hoppal, Macar Halk İnançlarında Şamanizmin İzleri, *Milli Folklor Dergisi*, C. 10, S. 77, s. 111.

³⁵ E.M. Ulutan, *Macar Halk Masalları...*, s. 103-104.

³⁶ M. Şenol, *Macar Kroniki Chronica Hungarorum...*, s. 71-73.

³⁷ A. Öz, “Orta Çağ Macar Kroniklerinde...”, s. 1482.

Resim 3: *Attila Rex Hunnorum, Lanzmar Ferenc, 1664. Bayraktaki Turul Kuşu*

Kaynak: Szántai Gábor, *The Hun is at the Gate*,
<https://www.hungarianottomanwars.com/spreading-hungarian-history/attila-the-hun/>,
Erişim Tarihi: 18.12.2023.

Márk Kálti'nin 14. yüzyıla tarihlenen *Képes Kronika (Chronicon Pictum)* adlı Macar kroniği Turul kuşu ile beraber onu devamlı olarak kalkanlarında taşıyan Ügyek, Álmos ve Árpád gibi ilk Macar hükümdarlarının o zamana göre bir hayli detaylı ve başarılı resimlerini içermesi açısından önemlidir. Aşağıda bu resimlere örnekler verilmiştir:

Resim 4: İskitya hükümdarı ve Álmos'un babası Ügyek Vezér

Kaynak: Wikimedia, *Ugyek Chronicon Pictum*,
<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?search=%C3%9Cgyek+Chronicon+Pictum&title=Special:MediaSearch&go=Go&type=image>, Erişim Tarihi: 28.12.2023.

Resim 5: Macarların ilk hükümdarı Álmos Vezér

Kaynak: Wikimedia, *Álmos of Hungary in Chronicon Pictum*, https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:%C3%81lmos_of_Hungary_in_Chronicon_Pictum, Erişim Tarihi 28.12.2023.

Resim 6: *Panonya Havzasını fetheden Árpád*

Kaynak: Alamy, *Arpad, Kepes Kronika*, <https://www.alamy.com/arpad-kepes-kronika-image184897613.html?imageid=EBC0E60B-EA59-4520-89A6-8949866165E8&p=650648&pn=1&searchId=d7428865d376a05430a6a67463f35a46&searchtype=0>, Erişim Tarihi: 28.12.2023.

Resim 7: *Panonya'yı fetheden yedi Macar başbuğu, önde Árpád*

Kaynak: Wikipedia, *The Seven Chieftains of the Hungarian Tribes in the Chronicon Pictum*, https://en.wikipedia.org/wiki/Seven_chieftains_of_the_Magyars#/media/File:HetVezer-ChroniconPictum.jpg, Erişim Tarihi: 28.12.2023.

Kroniklerideki bu resimlerin ortak özelliği, Ügyek Vezér ile onun soyundan gelerek Fatih (Yurttutan) Macarlar namıyla Panonya havzasını ele geçiren ve bugünkü Macaristan'ın temelini atan yönetici ailenin (Árpád hanedanı) hepsinin kalkanlarında ve soyundan geldiklerini kabul ettikleri Atilla'nın sancağında Turul kuşu resminin bulunmasıdır. Bu gerçek kroniklerin hemen tamamında yer alan Emeşe'nin rüyası gibi efsanelerle pekişen Turul'un sembolik ata olarak benimsenmesinin tohumlarının Macar toplumunda erken Orta Çağda atılmaya başladığını ve kuvvetle benimsendiğini, hatta kalkanlarda yer almasının onun varlığından güç alındığını göstermektedir.

3. Macar Yerleşim Armalarında Turul Kuşu

Sözcük anlamı bir hanedanın, bir üniversitenin veya bir şehrin sembolü olarak kabul edilmiş şekil veya ongun şeklinde açıklanan armalar³⁸, toplumların eski efsanelerini, mitolojilerini ve onlar için anlamlı olan sembolizmi içermeleri ile bilinirler. Mitler toplumların ortak bilinçle zamandan bağımsız olarak sorguladıkları, simgeler yoluyla anlatılan bilinçaltıdır. Aynı zamanda insan topluluklarının bilinçaltındaki istek, korku ve güdülerinin bir ifadesi olmakla beraber evreni, dünyayı ve doğa olaylarını kişileştirerek yorumlamak, yaşamı ve evreni daha kolay anlamak ihtiyacından doğan öykülerdir. Mitolojiler ise insanların doğmadan önceki durumları hakkında ve öteki dünya ile ilgili bilinmeyenleri açıklamak için kolektif olarak geliştirdikleri inanç ve düşünce sistemleridir³⁹. Bu toplumsal bilinçaltı simgeselliği ve oluşturduğu kutsalları ile onların armalarına da yansır. Kalkan üzerinde sergilenen, belirli geometrik veya stilize edilmiş resimlerle belirli kurallara göre tasarlanarak çizilmiş, kalıcı, renkli semboller⁴⁰ olarak da tanımlanan armalar gelişigüzel oluşturulmazlar. Her şeyden önce askeri bir yanları vardır ve bundan dolayı formları kalkan şeklindedir, ayrıca önceleri mutlaka atalardan gelen kutsal motifleri içerirken ilerleyen dönemlerde yaratıldıkları toplumun koşulları

³⁸ Cambridge Dictionary, "Coat of Arms", <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/coat-of-arms>, Erişim Tarihi: 5.1.2024.

³⁹ Hadi M. Tezokur, "Dini Açından Sembol ve Mit İlişkisi", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBARD)*, C. 18, S. 35, s. 152-159.

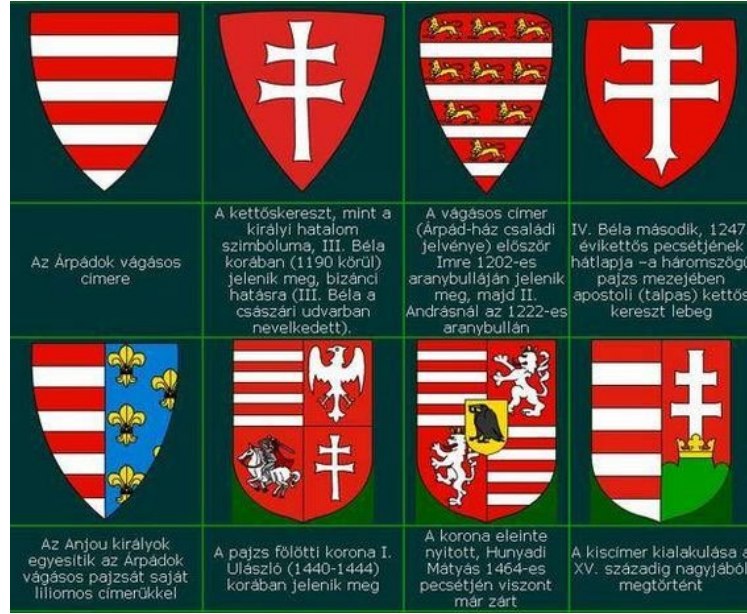
⁴⁰ Nóra Csécséi, "Explore the Development of the Hungarian Coat of Arms", <https://dailynewshungary.com/explore-the-development-of-the-hungarian-coat-of-arms/>, Erişim Tarihi: 4.1.2024

ve yönetimlerin düzenlemelerine uygun olarak farklılaşmışlardır, örneğin monarşiyi simgeleyen tacın ve kraliyeti temsil eden altın renginin ağırlıklı kullanılması gibi⁴¹.

Yukarıda bahsedilen Turul kuşu miti de hem Macarların Hint-Avrupa kökenli olmayan mitolojilerinde hem de bir kutsal ve sembol olarak Macar kroniklerinde yer almaktadır; kozmolojilerinin diğer önemli ögesi olan *hayat ağacının* yani kozmosun üstünde yaşar⁴². Yurttutuştan (*Honfoglalás*) ve Macar toplumunun Doğu Avrupa'ya yerleşmesinden sonra da içlerinde yaşamaya ve önemini sürdürmeye devam ettiği, yüzyıllar boyunca Macaristan'ın farklı ulusal veya bölgesel armalarında yer almasıyla görülür. Kral Geza zamanından itibaren Macarlar Turul kuşunu içeren armayı her yerde kullanmışlardır⁴³. Bu bölümde Macarların sahip olduğu ve zaman içinde evrim geçiren resmi devlet armalarının yansırı birçok il ve belde armalarından efsanevi Turul'u içerenler ele alınarak ayrıntılı bir biçimde incelenecektir.

3.1. Devlet Armaları (Ulusal Armalar)

Resim 8: *Macar Armalarının 15.yüzyıla kadar olan gelişimi*

Kaynak: Zachary Harden, *Hungary - Historical Coat of Arms*, <https://www.crwflags.com/fotw/flags/hu%29hist.html>, Erişim Tarihi: 6.1.2024.

Yukarıdaki resimde kırmızı-beyaz Árpád hanedanı şeritlerinden başlayarak çifte haç (Patriarchal Cross) diye adlandırılan ancak aslında *hayat ağacı* olan sembolü⁴⁴ olan, ardından Turul'u içeren ve nihayetinde hepsini kapsayan yapıya evrilen orta çağ ulusal Macar armaları görülüyor. Hanedan değişiminden sonra hayat çiçeği eklenmesi gibi detaylar göze çarpar.

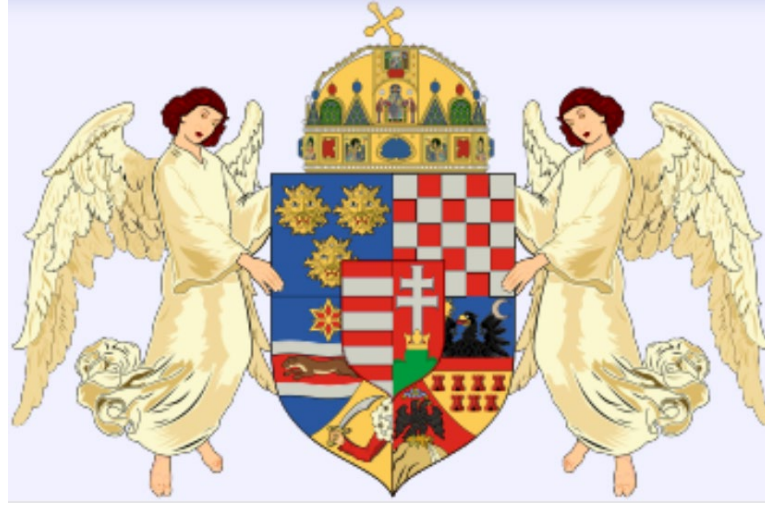
⁴¹ Nurdan Vardan, "Macaristan'daki Kuman Şehirlerinin Sembolleri: Armaların Dili", https://www.academia.edu/41350758/MACAR%C4%B0STANDAK%C4%B0_KUMAN_%C5%9EEH%C4%B0R_LER%C4%B0N%C4%B0N_SEMBOLLER%C4%B0_ARMALARIN_D%C4%B0L%C4%B0_Symbols_of_the_Cumanian_Cities_in_Hungaria_The_Language_of_Emblems, Erişim Tarihi: 8.1.2024.

⁴² Georgii Karpenko, "Hungarian Pre-Christian Myths: The Tree of Life, the Wondrous Stag and the Turul", https://www.hungarianconservative.com/articles/culture_society/hungarian_pre-christian-beliefs_turul_tree-of-life_shaman/ Erişim Tarihi: 12.2.2024.

⁴³ Y. Tellioğlu, "Tuğrul,...", Erişim Tarihi: 14.12.2023.

⁴⁴ Shore, *The Battle of Mohács*,..., s. 135-143.

Resim 9: *Macaristan Kutsal Taç illerinin kalkan tutan meleklerin bulunduğu birleşik arması* (Orta Devlet Arması)

Kaynak: Eszter Grifatong, *The Hungarian Flag and Coat of Arms through the Ages*, <https://hungarytoday.hu/the-hungarian-flag-and-coat-of-arms-through-the-ages/>, Erişim Tarihi: 5.2.2024.

Resim 10: *Zeytin ve meşe dallarıyla çerçevelenmiş Macaristan Kutsal Taç illerinin birleşik arması* (Orta Devlet Arması)

Kaynak: Eszter Grifatong, *The Hungarian Flag and Coat of Arms through the Ages*, <https://hungarytoday.hu/the-hungarian-flag-and-coat-of-arms-through-the-ages/>, Erişim Tarihi: 5.2.2024.

1867'deki Avusturya-Macaristan anlaşmasını takiben 1896 yılında küçük ve orta devlet arması olarak iki resmi Macar arması belirlendi. Her ikisinin de iki versiyonu mevcuttu: kalkan tutucu olarak melekler ile veya zeytin ve meşe dalları ile çerçevelenmiş olarak⁴⁵. Yukarıda Resim 9 ve Resim 10'da Turul motiflerini içeren Orta Devlet Arması iki versiyonu ile görülüyor. Bu armalar ortalarındaki Küçük Arma ile beraber kraliyet topraklarının çeşitli illerinin armalarını da içermektedir⁴⁶. Turul kuşunun bu armalardaki kullanımları dikkat çekicidir: Armaların sağ tarafında üstte mavi zemin üzerinde yer alan Turul'un solunda ve sağında kün ve ay sembelleri yer alırken, aşağıda kırmızı zemin üzerinde yer alan çift başlı siyah kartal Türk efsanelerindeki Tuğrul ve Konrul'u hatırlatmaktadır. 20.yüzyıl boyunca arma birçok değişiklik geçirdi ve komünist yönetimin sona ermesinin ardından 1990 yılında Turul motifinin kaldırıldığı Taçlı Küçük Devlet Arması Macaristan Cumhuriyeti'nin resmi arması haline geldi. Aşağıda Resim 11'de görülen arma yalnızca Árpád Hanedanlığını temsil eden kırmızı-beyaz şeritler, Karpat Havzasında bulunan Tátra, Mátra ve Fáttra dağlık alanları, en tepede taç ve tacın üstünde bulunan bükülmüş haçtan oluşmaktadır⁴⁷.

Resim 11: 1990'dan itibaren devlet simgesi olan Macaristan resmi arması (Küçük Devlet Arması)

Kaynak: Eszter Grifatong, *The Hungarian Flag and Coat of Arms through the Ages*, <https://hungarytoday.hu/the-hungarian-flag-and-coat-of-arms-through-the-ages/>, Erişim Tarihi: 5.2.2024.

⁴⁵ Eszter Grifatong, "The Hungarian Flag and Coat of Arms through the Ages", <https://hungarytoday.hu/the-hungarian-flag-and-coat-of-arms-through-the-ages/>, Erişim Tarihi: 5.2.2024.

⁴⁶ Türk Macar Dostluk Derneği, "Macaristan'da Türkoloji, Türkiye'de Hungaroloji Çalışmaları Sempozyumu", <https://www.turkmacar.org.tr/macaristan-hakkinda/macar-bayragi-milli-marsi-ve-armasi/>, Erişim Tarihi: 8.2.2024.

⁴⁷ Türk Macar Dostluk Derneği, "Macaristan'da Türkoloji, Türkiye'de Hungaroloji Çalışmaları Sempozyumu", <https://www.turkmacar.org.tr/macaristan-hakkinda/macar-bayragi-milli-marsi-ve-armasi/>, Erişim Tarihi: 8.2.2024.

3.2. İlçe ve Köy Armaları

Resim 12: *Kartal Arması, Pest İlçesi*

Kaynak: Nemzetijelkepek, *Kartal Nagyközség*,

<https://www.nemzetijelkepek.hu/onkormanyzati-cimer/kartal-nagykozseg>, Erişim Tarihi: 13.2.2024.

Armanın yuvarlak tabanlı tambur kalkan şeklindedir ve aynı zamanda fetih zamanının zırh plakalarının hatlarına benzer, böylece aynı adı taşıyan Fatih ailesine atıfta bulunur. Ana arma görselinin altında altın kartal, kalkanın alt kısmında ise köyün coğrafi konumunu ve tepeleri temsil eden dalgalı yeşil tepeler görülür. Üstündeki mavi alan gökyüzünü temsil eder. Kartalın göğsündeki dördü kırmızı ve dördü gümüş şeritten oluşan üçgen kalkan Macar armasına ve Macar ulusuna ait olmasına gönderme yapmaktadır. Kartal zengin bir tarihe sahip bir köy olup, adının bilinen ilk yazılı tarihi 1263 yılına dayanmaktadır. Yerleşimin adı, bölgeyi fetheden *Kartal* boyunun adından gelmektedir. Kartal isminin etimolojisi, Macarca kartal anlamına gelen eski Türkçe bir kelimeye kadar uzanır ve Kartal'ın sembollerinde arma olarak görünmesi bu nedenle kendini açıklayıcı niteliktedir⁴⁸.

Resim 13: *Csongrád-Csanád İlçesinin Arması*

Kaynak: Nemzetijelkepek, *Csongrád-Csanád vármegye címere*,

<https://www.nemzetijelkepek.hu/megyei-cimer/csongrad-csanad-varmegye-cimere>, Erişim Tarihi: 12.2.2024.

⁴⁸ Nemzetijelkepek, “Kartal Nagyközség”, <https://www.nemzetijelkepek.hu/onkormanyzati-cimer/kartal-nagykozseg>, Erişim Tarihi: 13.2.2024.

Tarihi Csongrád ilçesinin arması kompozit bir kalkandır. Sol üstte mavi kalkan alanının yeşil zemininde, Piskopos St. Gellért ayakta durur, altın rengi bir şal takıyor ve sol elinde kancalı bir çoban asası, sağ elinde ise gümüş uçlu bir mızrak ve yeşil bir palmiye dalı tutmaktadır. Solunda gümüş bir kaya duvarı (Gellérthegy) yükselir ve ayaklarının önündeki köpüklü gümüş şerit Tuna'yı simgeler. Sağ üstteki kırmızı alanda, sağa bakan ve yükselen bir altın aslan görülür. Sol alt altın rengi alanda sola dönük siyah bir Turul kuşu bulunmaktadır. Sağ alt tarafta, mavi bir alanda altın renkli insan yüzünün yer aldığı bir güneş kursu yer alıyor. Altında ise soldaki mavi alanda beş yapraklı gümüş bir çiçek durur, sol taraftaki kırmızı alanda da aynı çiçek görülüyor. Ortadaki altın rengi alanda kara bir kartal (Turul) sağa doğru süzülüyor, tabanın mavi alanı ise üç köpüklü gümüş dalga ile bölünmüştür. Hanedan unsurları olarak arma sağda kara bir kartal (Turul), solda ise altın bir aslan tarafından tutulmaktadır⁴⁹.

Resim 14: *Borsod-Abaúj-Zemplén İlçesi Arması*

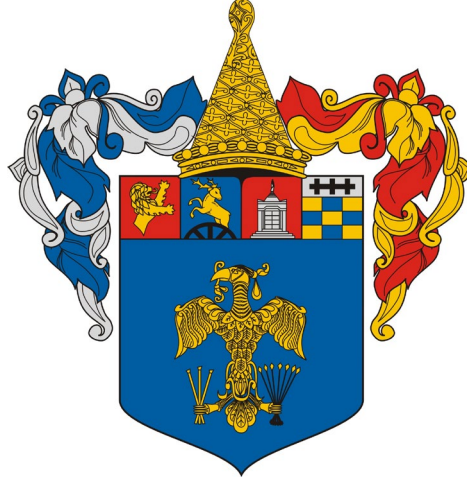
Kaynak: Nemzetijelkepek, *Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye címere*, <https://www.nemzetijelkepek.hu/megyei-cimer/borsod-abauj-zemplen-varmegye-cimere>, Erişim Tarihi: 12.2.2024.

İlçenin arması sivri tabanlı kare şeklinde bir kalkandır: Sol üst alan kırmızı-gümüş bir bant, alt mavi kısım ise kanatları sağa bakan, üç uçlu altın yapraklı bir taç takan gümüş bir şahini gösterir. Sağ üstte altın rengi tarlada altın bir üzüm salkımı görülüyor, yaprakların üzerinde solda kırmızı elbiseli, sağda mavi giysili gümüş saçlı ve kanatlı bir melekler altın bir tacı tutuyor. Sol altta siyah bir alanda, iki kuyruklu bir altın aslan sola doğru adım atıyor, kaldırılmış ön pençesinde üç uçlu bir altın taç, sol pençesinde bir terazi tutuyor. Sağ altta mavi bir alanda gümüş bir burç görünüyor. Kalkanın üst kenarında ise altın kolyeli gümüş bir miğfer, onun da üzerinde beş köşeli (üç yaprak arasında iki küre) taca yerleşmiş sağa bakan, kanatlarını açmış, üç köşeli altın bir taç takan kara kartal (Turul) durmaktadır⁵⁰.

⁴⁹ Nemzetijelkepek, “Csongrád-Csanád vármegye címere”, <https://www.nemzetijelkepek.hu/megyei-cimer/csongrad-csanad-varmegye-cimere>, Erişim Tarihi: 12.2.2024.

⁵⁰ Nemzetijelkepek, “Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye címere”, <https://www.nemzetijelkepek.hu/megyei-cimer/borsod-abauj-zemplen-varmegye-cimere>, Erişim Tarihi: 12.2.2024.

Resim 15: *Ópusztaszer Arması, Csongrád İlçesi*

Kaynak: Nemzetjelkepek, *Ópusztaszer község*,
<https://www.nemzetjelkepek.hu/onkormanyzati-cimer/opusztaszer-kozseg>, Erişim Tarihi: 10.2.2024.

Yukarıdaki resimde Macarların Macaristan fethinin bininci yılı kutlamaları için Csongrád ilçesine ait Ópusztaszer köyünün kendi yönetiminin karar vererek yarattığı arma görülüyor. Burada merkezde yer alan Turul'un başı sola dönüktür, gagasında bir bağ çubuğu ve sağ pençesinde üç sopa ile sol pençesinde yedi ok vardır. Sol pençesindeki bu yedi ok yedi kabile reisinin yeni ülkelerindeki sorunlara ilişkin Ópusztaszer'de buluşmasını sembolize ederken üç sopa ise bu yeni toprağın kabileler arasında dağıtılma eylemine işaret eder⁵¹.

Resim 16: *Cibakháza Arması, Jász-Nagykun-Szolnok İlçesi*

Kaynak: Nemzetjelkepek, *Cibakháza nagyközség, Jász-Nagykun-Szolnok vármegye*,
<https://www.nemzetjelkepek.hu/onkormanyzati-cimer/cibakhaza-nagykozseg>, Erişim Tarihi: 10.2.2024.

Yukarıdaki resimde Jász-Nagykun-Szolnok ilçesine ait olan ve dikkate değer bir geçmişe sahip olan Cibakháza köyünün arması görülüyor. Yazılı kaynaklar temelinde tarihçesi 14.yüzyıl kadar eskiye gider; böylelikle armasının yaratılışında hepsi geçmiş ile gelecek arasında köprü olmaya değerli çeşitli gerçekler ve olayların sembolik temsilleri kullanılmıştır.

⁵¹ Nemzetjelkepek, “Ópusztaszer község”, <https://www.nemzetjelkepek.hu/onkormanyzati-cimer/opusztaszer-kozseg>, Erişim Tarihi: 10.2.2024.

Sarı renkli bölgede siyah renkli Turul uçarken pençelerinde Macaristan'ın sola dönük üç renkli (kırmızı, beyaz ve yeşil) bayrağını taşıyor⁵².

Resim 17: *Tatabánya Arması, Komárom-Esztergom İli*

Kaynak: Nemzetijelkepek, *Tatabánya város, Komárom-Esztergom vármegye*, <https://www.nemzetijelkepek.hu/onkormanyzati-cimer/tatabanya-varos>, Erişim Tarihi: 10.2.2024.

Komárom-Esztergom iline ait olan Tatabánya kasabasının bu yeni arması 1 Ocak 2002'den itibaren geçerlidir. Eski arma kasabanın madencilik geçmişine işaret etmediği için değişiklik gerekli olmuştur. Yeni armanın üst solunda bunu sembolize eden birbiri içine geçmiş iki çekiç bulunmaktadır. Ayrıca yeşil arka planlı kalkan üzerinde kanatları açık ve başı sola bakan Turul kuşu vardır. Başında Kutsal Tacı taşımakta ve pençelerinin arasında ucu kalkanın sağ tarafına doğru işaret etmekte olan Atilla'nın kılıcını tutmaktadır. Kő Hegy (Taş Tepe) üzerindeki bu Turul Tatabánya'nın eşsiz bir özelliğini oluşturur. Kroniklere göre, Fatih Macarlar Svatoplouk'un ordusunu Bánhida'da yok etmişlerdir. Bu zaferin anısına Orta Avrupa'nın bu en büyük kuş heykeli 1907'de yapılmış ve doğal olarak armaya da dahil edilmiştir⁵³.

Resim18: *Arló Arması, Borsod-Abaúj-Zemplén İli*

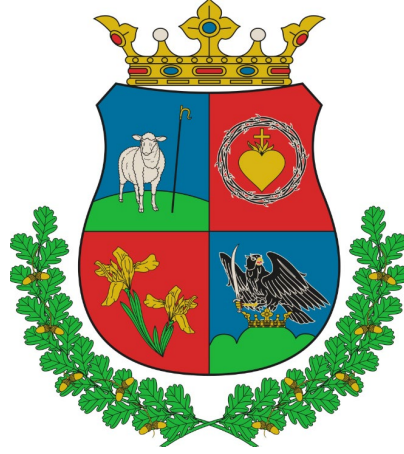
Kaynak: Nemzetijelkepek, *Arló nagyközség, Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye*, <https://www.nemzetijelkepek.hu/onkormanyzati-cimer/arlo-nagykozseg>, Erişim Tarihi: 11.2.2024.

⁵² Nemzetijelkepek, "Cibakháza nagyközség, Jász-Nagykun-Szolnok vármegye", <https://www.nemzetijelkepek.hu/onkormanyzati-cimer/cibakhaza-nagykozseg>, Erişim Tarihi: 10.2.2024.

⁵³ Nemzetijelkepek, "Tatabánya város, Komárom-Esztergom vármegye", <https://www.nemzetijelkepek.hu/onkormanyzati-cimer/tatabanya-varos>, Erişim Tarihi: 10.2.2024.

Arló adı Eski Slav dilinde ‘kartal’ kelimesinden gelir ve kartal bozkır halklarının totem hayvanı olduğu için yüzyıllar boyunca armalarda kullanılmıştır. Arló arması da kanatlarını açmış bir kartal içerir. Zaten Árpád döneminin başlarında Yurttutanlar (Fatihler) onu bir arma olarak tasvir ediyorlardı. Kırsal kesimdeki kesintisiz kartal geleneğinin nedeni budur. Arló armasındaki mavi taban Arló Gölü'ne atıfta bulunurken yeşil üçlü tepe coğrafyayı yansıtıyor. Armadaki bir diğer sembol çifte haçtır ve tüm renkler hanedanlık arma kurallarına göre uygulanmıştır. Arma kalkanı yerel özelliklere uygun olarak kayın ağacı çelenkleriyle çevrelenmiştir⁵⁴.

Resim 19: *Ásothalom Arması, Csongrád-Csanád İlçesi*

Kaynak: Nemzetjelkepek, *Ásothalom község, Csongrád-Csanád vármegye*, <https://www.nemzetjelkepek.hu/onkormanyzati-cimer/asothalom-kozseg>, Erişim Tarihi: 12.2.2024.

Ásothalom'un arması bir çoban çantası şeklinde dik duran bir kalkandır. Sol üstteki mavi alanın yeşil avlusunda karşınızda gümüş bir kuzu yanında yere saplanmış kancalı siyah çoban asası ile duruyor. Sağ üstteki kırmızı alanda çelenkle çevrili altın kalbin üstünde altın bir haç duruyor. Sol alttaki kırmızı alanda yeşil saplı bir kum yaprağı ve bir çiçek görülüyor. Sağ alttaki mavi alandaki yeşil üçlü tepede altın bir tacın üstünde kanatlarını açmış altın saplı, gümüş renkli bir tacı kaldıran siyah bir Turul kuşu yer alıyor ve altın rengi sağ pençesinde keskin bir kılıç tutuyor. Kalkanın üzerinde beş köşeli (3 yaprak, 2 inci), yakut, safir ve gümüş incilerle süslenmiş altın taç bulunmaktadır. Kalkanın altında altın rengi meşe palamutlarıyla süslenmiş yeşil meşe dalları bulunuyor. Höyüklerin üzerinde duran ve kılıç kaldıran siyah Turul bu yörenin adıyla ilişkilendirilebilir, çünkü Hun kralı Atilla bu bölgede kamp yapardı ve kroniklere göre siyah Turul onun nişanıydı ve hazine avcıları burada onun hazinesini ararlardı. Kum yaprağı benzersiz olan bölgenin tipik bozkır florasını ifade ederken yeşil tepe üzerinde duran koyun, çoban asası ve kalkanın şekli, göçten günümüze kadar bu bölgedeki asıl mesleğin çobanlık olduğunu göstermektedir⁵⁵.

⁵⁴ Nemzetjelkepek, “Arló nagyközség, Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye”, <https://www.nemzetjelkepek.hu/onkormanyzati-cimer/arlo-nagykozseg>, Erişim Tarihi: 11.2.2024.

⁵⁵ Nemzetjelkepek, “Ásothalom község, Csongrád-Csanád vármegye”, <https://www.nemzetjelkepek.hu/onkormanyzati-cimer/asothalom-kozseg>, Erişim Tarihi: 12.2.2024.

Resim 20: *Transilvanya Arması, Romanya*

Kaynak: Wikimedia, *Coat of arms of Transylvania*,
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Coat_of_arms_of_Transylvania.svg, Erişim Tarihi: 10.2.2024.

Yukarıda 1659'dan 1867'ye kadar kullanılan Transilvanya Arması görülüyor. Burada mavi bir arka plan üzerinde yüzü sağa güneşe doğru dönük ve altın rengi gagası Macar soylularını temsil eden Turul kuşu tasvir edilir. Sağdaki güneş ile soldaki hilal Transilvanya'da yaşayan Macar boyu Sekelleri temsil eder. Transilvanya Saksonlarının yedi müstahkem şehrini temsil eden, altın rengi zemin üzerinde iki sıra halinde siyah kapılı yedi kırmızı kule, Transilvanya'nın Almanca adıyla bağlantılıdır⁵⁶.

SONUÇ

Semboller her ulus için birlik ve gurur hissiyatını harekete geçiren unsurlardır ancak Macarlar için ayrı bir önem taşıdıkları görülmektedir, çünkü bu sembollerden Turul özelinde bakıldığında hem ulusal hem de yöresel olarak bilhassa Macar yerleşim armaları, onun halk üzerindeki yansımalarını yüzyılları aşan bir ısrar ve ihtimamla ortaya koymaktadır. Detaylı bir inceleme ve analiz sonucunda, diğer sembollerin ve hatta renklerin de ele alınışı ile beraber armaların en az kronikler kadar bilgi taşıdığı anlaşılmaktadır, Turul kuşunun ve saha yerleşim yerlerinin renklerinin seçilmesi rastgele değildir ve o dönemin ve yerleşim bölgesinin özelliklerini ortaya koyar. Bir köyün, kasabanın ya da ilin sahip olduğu nitelikleri kullanılan simgeler üzerinden en net ve öz şekilde ortaya koyması kadar, armaların aynı zamanda Macar halkının ortak geçmişini, hafızasını ve kolektif bilinçaltını yansıttığı açıktır. Kimisinin tarihinin çok eskilere hatta Fatih (Yurttutan) Macarlara kadar gittiği, kimisinin ise yakın tarihli olduğu görünen yerleşim armalarının bir kısmında Turul motifinin hala kullanılıyor olması ve bugün dahi hatırlanması, onların bilinçaltında yaşamaya devam eden bu mitin güncel bilinçlerine de etki ettiğini ve günümüzde de çok önemli karşılandığını kanıtlamaktadır. Macar kroniklerinde Turul'un yüzlerce yıl süren varlığı ve Ügyek, Álmos ve Árpád'dan bu yana Macar devlet yönetiminde bir şekilde sürekli simgesinin bulunması ise onun Macar halkının köklerine katmış olduğu farklılığı, gururu, kültürlerinin eşsizliğini ve onun devamlılığına olan inançlarını yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra örneğin en eski yerleşim yerlerinden birinin adı olan Kartal'ın fatih Macarlardan bir boyun adını taşıması kökteşlik tartışmalarında kullanılabilir bir argüman olarak ön plana çıkarmakta ve araştırmacılar için merak uyandırmaktadır. Ayrıca

⁵⁶ Wikimedia, "Coat of arms of Transylvania", https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Coat_of_arms_of_Transylvania.svg, Erişim Tarihi: 10.2.2024.

Turul sözcüğünün hem etimolojik kökeni hem de Altaylardan doğu Avrupa'ya kadar Tuğrul olarak Türk mitolojisindeki önemli yeri göz önüne alındığında ve Árpád hanedanını Atilla'ya bağlayan kroniklerde ele alınış şekli ile Macarlarla Türkleri ortak bir geçmişe ve kökene götüren iddiaları daha ileri araştırmalara sevk etmektedir.

Macarların halk efsanelerinde, yukarıda bahsi geçen kroniklerinde ve armalarında yer alan Turul simgesi sadece bu şekilde mitolojilerinde ve bilinç yansımalarında değil, bugünkü yurtlarında da çeşitli şekillerde yaşattıkları dikkat çekmektedir; hemen her şehirlerinde görülen Turul kuşu heykeli gibi. Tüm bunlar ikonik Turul kuşun geleneksel Macar irfanında ve folklorunda ne kadar önemli olduğunu ve Macarlar için hiçbir zaman sadece efsanelerde kalan ve zaman zaman hatırlanan bir kültür ögesi olmadığı ortaya çıkarmaktadır. Çok eski tarihlerden itibaren Turul kuşunu şehir, ilçe ve köy armalarına işleyen, heykellerini yapan, pullarını basan, günümüzde de ulusal ve uluslararası organizasyonlarda yaşatan, moda ve birçok popüler tasarıma bu sembolü işleyen Macarlar Turul'u bir birlik ve beraberlik simgesi olarak görmekte, uluslarının tarihi bilincinin ve ortak köklerinin Turul kuşu ile daima hatırlatıldığını düşünmektedirler. Turul kökü çok derinlerde olan, Türklerle olan bağlarını ve ortak geçmişlerini ima eden, bu halkın kültürüne ve efsanelerine ait bir figür olarak hala yaşayan ve onların kendilerini bir toplum olarak ifade edişlerini vurgulamaya devam eden çok önemli bir sembolizm örneğidir.

KAYNAKÇA

- Altınkaynak, Erdoğan, “Yer Altı Diyarının Kartalı”, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, C. 9, S. 26, 2003, ss. 147-148.
- Atasagun, Galip, “Sembol ve Sembolizm”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 7, s. 369-381.
- Béni, Alexandra, “Turul, the Mystical Hungarian Mytological Bird”, <https://dailynewshungary.com/turul-the-mystical-hungarian-mythological-bird/>, Erişim Tarihi: 14.1.2024.
- Cambridge Dictionary, “Coat of Arms”, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/coat-of-arms>, Erişim Tarihi: 5.1.2024.
- Csécsei, Nóra, “Explore the Development of the Hungarian Coat of Arms”, <https://dailynewshungary.com/explore-the-development-of-the-hungarian-coat-of-arms/>, Erişim Tarihi: 4.1.2024.
- Gábor, Szántai, “The Hun is at the Gate”, <https://www.hungarianottomanwars.com/spreading-hungarian-history/attila-the-hun/>, Erişim Tarihi: 18.12.2023.
- Grifatong, Eszter, “The Hungarian Flag and Coat of Arms through the Ages”, <https://hungarytoday.hu/the-hungarian-flag-and-coat-of-arms-through-the-ages/>, Erişim Tarihi: 5.2.2024.
- Guénon, René, “Kuşların Dili”, *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, S. 23, 2002, ss. 77-82.

- Güngörmüş, Naciye, “Eski Macar Kişi Adlarında Doğu Unsurları”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 9, 2009, ss. 268-270.
- Harden, Zachary, “Hungary - Historical Coat of Arms”, <https://www.crwflags.com/fotw/flags/hu%29hist.html>, Erişim Tarihi: 6.1.2024..
- Helbing, Ferenc, “Dream of Emese”, <https://www.bridgemanimages.com/en/helbing/dream-of-emese-ca-1900/illustration/asset/7143275>, Erişim Tarihi: 20.12.2023.
- Hoppal, Mihaly, "Macar Halk İnançlarında Şamanizmin İzleri", *Milli Folklor Dergisi*, C. 10, S. 77, 1995, ss. 111.
- Karpenko, Georgii, “Hungarian Pre-Christian Myths: The Tree of Life, the Wondrous Stag and the Turul”, https://www.hungarianconservative.com/articles/culture_society/hungarian_pre-christian-beliefs_turul_tree-of-life_shaman/, Erişim Tarihi: 12.2.2024.
- KissPál, Szabolcs, “The Rise of a Fallen Feather: The Symbolism of the Turul Bird in Contemporary Hungary”, *e-Flux Journal*, S. 56, 2014, ss. 1.
- Kurultaj, “Magyar Törzsi Gyűlés”, <https://kurultaj.hu/english/>, Erişim Tarihi: 15.2.2024.
- Nemzetijelkepek, “Arló nagyközség, Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye”, <https://www.nemzetijelkepek.hu/onkormanyzati-cimer/arlo-nagykozseg>, Erişim Tarihi: 11.2.2024.
- Nemzetijelkepek, “Ásotthalom község, Csongrád-Csanád vármegye”, <https://www.nemzetijelkepek.hu/onkormanyzati-cimer/asotthalom-kozseg>, Erişim Tarihi: 12.2.2024.
- Nemzetijelkepek, "Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye címere", <https://www.nemzetijelkepek.hu/megyei-cimer/borsod-abauj-zemplen-varmegye-cimere>, Erişim Tarihi: 12.2.2024.
- Nemzetijelkepek, “Cibakháza nagyközség, Jász-Nagykun-Szolnok vármegye”, <https://www.nemzetijelkepek.hu/onkormanyzati-cimer/cibakhaza-nagykozseg>, Erişim Tarihi: 10.2.2024.
- Nemzetijelkepek, “Csongrád-Csanád vármegye címere”, <https://www.nemzetijelkepek.hu/megyei-cimer/csongrad-csanad-varmegye-cimere>, Erişim Tarihi: 12.2.2024.
- Nemzetijelkepek, "Kartal Nagyközség", <https://www.nemzetijelkepek.hu/onkormanyzati-cimer/kartal-nagykozseg>, Erişim Tarihi: 13.2.2024.
- Nemzetijelkepek, “Ópusztaszer község Csongrád-Csanád vármegye”, <https://www.nemzetijelkepek.hu/onkormanyzati-cimer/opusztaszer-kozseg>, Erişim Tarihi: 10.2.2024.
- Nemzetijelkepek, “Tatabánya város, Komárom-Esztergom vármegye”, <https://www.nemzetijelkepek.hu/onkormanyzati-cimer/tatabanya-varos>, Erişim Tarihi: 10.2.2024.
- Öz, A. (2017). Orta Çağ Macar Kroniklerinde Hun-Macar Akrabalığı. *DTCF Dergisi* 57.2, 1477, 1478.

- Povedák, István, “The Monk and the White Shaman. Competitive Discourses and Conspiracy Theories Around the Reinterpreted Cult of Blessed Eusebius”, *Religion, Culture, Society, Yearbook of the MTA-SZTE*, 2015, ss.102.
- Rady, Martyn C., *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*, Palgrave Macmillan, Hampshire, England, 2000.
- Romsics, Ignác, “Macarların Kökeni, Kesin Bilgiler, Varsayımlar, Düşünceler”, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, C. 3, S. 6, 2019, ss. 74.
- Şenol, Mesude, *Macar Kroniki Chronica Hungarorum: Birinci ve İkinci Bölümlerin Tercüme ve Değerlendirmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018.
- Shore, Paul, *The Battle of Mohács, Re-remembered History, and Hungary’s “Christian” Identity, Defining the Identity of the Younger Europe*, ed. Mirosława Hanusiewicz-Lavallee ve Robert Aleksander Maryks, Koninklijke Brill NV, Leiden, Netherlands, 2023.
- Telliöglü, Yavuz, “Tuğrul (mitoloji) Toğrul Kuşu”, <http://yavuztellioglu.blogspot.com/2015/09/tugrul-mitoloji.html>, Erişim Tarihi: 14.12.2023.
- Tezokur, Hadi M., “Dini Açından Sembol ve Mit İlişkisi”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBARD)*, C. 18, S. 35, 2020, ss. 152-159.
- Turánia, Díszkép - Rakamazi Turul, <http://www.turania.hu/catalog/diszkep-rakamazi-turul>, Erişim Tarihi: 11.12.2023.
- Türk Macar Dostluk Derneği, “Macaristan’da Türkoloji, Türkiye’de Hungaroloji Çalışmaları Sempozyumu”, <https://www.turkmacar.org.tr/macaristan-hakkinda/macar-bayragi-milli-marsi-ve-armasi/>, Erişim Tarihi: 8.2.2024.
- Ulutan, Emine Mediha, *Macar Halk Masalları ve Söylenceleriyle İslamiyet Öncesi Türk Destanlarındaki Ortak Motifler*, (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara 2017, s.101.
- Uyanık, Ayşe Sema, “İrk Bitig’de Karakuş, Kartal, Garuda Üzerine”, *International Journal of Old Uyghur Studies*, C. 3, S. 2, 2021, ss. 217-228.
- Vardan, Nurdan, "Macaristan'daki Kuman Şehirlerinin Sembolleri: Armaların Dili", https://www.academia.edu/41350758/MACAR%C4%B0STANDAK%C4%B0_KUMAN_%C5%9EEH%C4%B0RLER%C4%B0N%C4%B0N_SEMBOLLER%C4%B0_ARMA_LARIN_D%C4%B0L%C4%B0_Symbols_of_the_Cumanian_Cities_in_Hungaria_The_Language_of_Emblems, Erişim Tarihi: 8.1.2024.
- Wikimedia, Álmos of Hungary in Chronicon Pictum, https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:%C3%81lmos_of_Hungary_in_Chronicon_Pictum, Erişim Tarihi 28.12.2023.
- Wikimedia, "Coat of arms of Transylvania", https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Coat_of_arms_of_Transylvania.svg, Erişim Tarihi: 10.2.2024.
- Wikimedia, "Ugyek Chronicon Pictum",

<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?search=%C3%9Cgyek+Chronicon+Pictum&title=Special:MediaSearch&go=Go&type=image>, Erişim Tarihi: 28.12.2023.

Wikipedia, "The Seven Chieftains of the Hungarian Tribes in the Chronicon Pictum, *https://en.wikipedia.org/wiki/Seven_chieftains_of_the_Magyars#/media/File:HetVezer-ChroniconPictum.jpg*, Erişim Tarihi: 28.12.2023.

Wiktionary, "Turul", *<https://en.wiktionary.org/wiki/turul>*, Erişim Tarihi: 12.12.2023.

OSMANLI DEVLETİ'NDE İLİM EHLİNİN MENFİ FAALİYETLERİ (1595-1605)*

NEGATIVE ACTIVITIES OF THE SCIENTISTS IN THE OTTOMAN EMPIRE (1595-1605)

İbrahim TAMAR**

Makale Bilgisi/Article Info: Geliş/Received: 07/06/2024 Düzeltme/Revised: 16/06/2024 Kabul/Accepted: 27/06/2024

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Tamar, İ. (2024). Osmanlı Devleti'nde İlim Ehlinin Menfi Faaliyetleri (1595-1605). *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 43-64. <https://doi.org/10.52735/bellek.1497298>

ÖZ

Osmanlı'nın zaman içerisinde küçük bir beylikten dünyaya hükmeden bir imparatorluğa dönüşmesinde, ilim ehli kimselerin büyük etkisi yadsınamaz. Medreselerden yetişip önemli makamlara gelen ilim sahibi insanlar, devletin güç kazanmasında ve toplumun refah seviyesinin yükselmesinde daima önemli bir role sahip olmuşlardır. Nitekim kazanılan başarılar, bilimsel gelişmeler ve reyanın huzur seviyesi; şeyhülislam, kadı ve müderrislerin liyakatıyla doğrudan ilişkili bir durum olarak telakki edilebilir. Bu kimseler adaleti tesis etmeye çalıştıklarında, nitelikli insanlar yetiştirmek için canla başla uğraştıklarında ve sürekli kendilerini geliştirdiklerinde; Osmanlı topraklarındaki insanlar daha az sorun yaşamış ve devlet her geçen gün gücüne güç katmıştır. Ancak bu verimli sistem varlığını uzun süre devam ettirememiştir.

Bilhassa 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren medrese sisteminde tedricen bozulmalar başlamış, iltimas yaygınlaşmış ve kendi ihtirasları doğrultusunda hareket eden insan sayısı artış göstermiştir. Böylelikle devletin, zamanla eski gücünü kaybettiği ve toplumun da eski günlerdeki gibi huzur içerisinde yaşam sürmesinin zorlaşmaya başladığı söylenebilir. Bu durumun yaşanmasında ilmiye sınıfına mensup çok sayıda kimse baş rolde olmuştur. Birçok kadı, müderris ve suhtenin insanlara örnek olmak bir yana çok ağır suçlar işlediği kayıtlara geçmiştir. Bu kimselerin işlediği adam kayırma, cinayet, hırsızlık ve rüşvetçilik gibi daha birçok suç yalnızca kendilerine ve zulmedilen insanlara zarar vermemiş, aynı zamanda Osmanlı Devleti ve İslam dini kötü bir şekilde temsil edilmiştir. Bu sebeple ilim insanı olarak bilinen kişilerin menfi eylemlerinin açığa çıkarılması, hem Osmanlı devletinin belli dönemlerde yaşadığı buhranı anlayabilmek hem de İslam dininin emirlerinin dışına çıkıldığını görebilmek açısından oldukça önemlidir. Ele alınan bu çalışmada; 1595-1605 yılları arasında yaşamış olan ilim insanlarının olumsuz eylemleri incelenecektir. Söz konusu kimselerin gerçekleştirdiği olumsuz faaliyetlerin kaydedildiği mühimme defterleri, çalışmanın odak noktasını teşkil edecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İlmiye Sınıfı, Kadı, Müderris, Suhte, Menfi Faaliyetler.

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde” yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden” hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma “Etik Kurul İzni” gerektirmeyen bir çalışmadır.

** Doktora Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ibrahim.tamar@hotmail.com,
ORCID: 0000-0002-9896-2499

EXTENDED SUMMARY

The influence of scientists on the Ottoman Empire's transformation from a small principality to a great empire is very important. These people, who were educated in madrasas, played an important role in strengthening the state and increasing the level of peace of the society. When the sheikhulislam, qadı and muderris, who can be considered as scientists, were ethical and gave importance to justice, the state strengthened its power day by day and the society continued to live in prosperity. As a matter of fact, the sheikhulislam had the right to judge even the sultan and grand vizier. Qadis were charged with educating students. Thus, it can be said that the quality of these individuals was directly related to the progress of the state and the peaceful life of the people. This has already been clearly seen in the Ottoman history. When scientists always improved themselves and were open to innovations, success was achieved in many fields. However, it can not always be said that the majority of these people consist of meritorious people.

Especially from the middle of the 16th century onwards, the madrasah system started to deteriorate. Many people were recruited to madrasas, which was an important institution, with bribes and many people who weren't talented graduated from these schools. Thus, the quality of those who graduated from madrasas began to decline day by day. Therefore, The Ottoman State started to lose its former power and the welfare level of the people decreased. Because the positions to which the graduates of these schools were appointed directly affected the lives of many people. It is recorded that incompetent and uninformed judges, müderris and teachers committed many offences. These people, who committed crimes such as taking bribes, theft and murder, not only harmed other people but also represented both the Ottoman state and Islamic religion in a bad way. Revealing the negative activities of these people is very important both in terms of understanding the crisis that the Ottoman state experienced in some periods and in terms of seeing that the orders of the Islamic religion were violated. In this way, it will be better understood whether the main cause of their problems was the laws of the state, the orders of the Islamic religion or the passions, of the individuals themselves.

Since the 16th century, the number of scientists, who carried out actions that would harm the society has been increasing. Studies have been conducted on the negative activities of these people. However, no study has been conducted to examine the negative actions of scientists between 1595-1605 by making use of both the muhimme books, in which the decisions taken at the meetings of the divan-ı humayun were recorded, and other Ottoman archival records. Providing new information by utilising these sources will constitute the original aspect of this study. As a matter of fact, many crimes were committed by qadı and his assistants, madrasah teachers and madrasah students during the years mentioned. In particular, it is observed that although many qadı officials were appointed to judge people in the courts and ensure justice, they did the opposite. It has been determined that there were many qadı officials who committed injustices, took bribes, committed theft, travelled from village to village collecting taxes on behalf of the state and taking this Money for themselves and organising attacks on people. In addition, these people sometimes increased their power even more by acting in co-operation with their own assistants or bandits. Apart from the kadıs, many students who didn't come to the madrasas to learn knowledge also formed gangs and carried out negative activities in the late 16th century. Madrasa students, who were outwardly thought to be scholars, raided many people's houses, kidnapped children, committed theft, murder and rebelled against the state. Although fewer in number than the qadı and madrasa students, muderris and imams also engaged in many immoral activities. As a result, these people prevented the state from gaining power, showed that they weren't worthy of their positions, and lived a life contradictory to the religion they believed in.

This study aims to provide information about many scientists who lived between 1595-1605 and carried out negative activities by using the document analysis method. With the new information provided, it will be possible to comment on many issues. For example, it will be seen why the Ottoman state started to lose its power over time and the number of scientists who lived a life far away from the commandments of Islam despite representing the Islamic religion will increase day by day.

Keywords: Ottoman Empire, Ilmiye Class, Qadı, Muderris, Suhte, Negative Activities.

GİRİŞ

Osmanlı devlet teşkilatında üç temel sınıf bulunmaktaydı. Bunlar; askeri zümrenin oluşturduğu seyfiye, bürokratlardan meydana gelen kalemiye ve ilim ehlinde müteşekkil olan ilmiye sınıflarıdır. Kazasker, şeyhülislam, kadı ve müderris ilmiye sınıfına mensup olan bazı

önemli kimselerdendi.¹ İlimiye sınıfından olan bu görevlilerin, devlet ve toplum için oldukça önemli bir yeri vardı. Nitekim bu sınıfın en üst makamında bulunan şeyhülislam, padişahı ve sadrazamı dahi yargılama hakkına haizdi.² Ayrıca bu sınıfta bulunan kadıların, tayin edildiği bölgelerde adaleti sağlamakla,³ müderrislerin ise talebe yetiştirmekle görevlendirilmesi,⁴ önemlerinin ne derecede olduğunu göstermektedir.

Toplumun gidişatını doğrudan etkileyen bu görevlilerin liyakatli kimseler olması ise medreselerde verilen eğitimin niteliğiyle yine doğrudan ilişkilidir. Çünkü bu makamlara gelebilmek için iyi bir medrese tahsili almak gerekiyordu. Böylelikle medrese sistemi ve medresede verilen eğitimin niteliği oldukça önemliydi. Bunun örnekleri ise Osmanlı Devleti'nde açıkça görülebilmektedir. Örneğin medreselerin, kuruluş yıllarından 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar iyi bir eğitim yuvası olduğu söylenebilir. Bunun en büyük kanıtı ise Osmanlı'nın kısa süre içerisinde beylikten devlete, devletten de imparatorluğa dönüşmesi⁵ ve bu süreçte çok sayıda bilim insanı yetiştirmesidir.⁶ Nitelikli bir eğitim sistemi olmadan bu başarıların kazanılması mümkün görünmemektedir. Ancak 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, klasik medrese sistemi tedricen bozulmaya başlamış, medreselere iltimasla birçok kişi alınır olmuş ve başlangıçta ilim yuvası olan bu medreseler, zamanla menfi fikirlerin çıkmaya başladığı bir taassup yuvası haline gelmiştir. Medreselerin bozulmasıyla doğru orantılı olarak kadı, müderris ve imam gibi İslam dininin mümessili olan birçok devlet görevlisi de topluma faydadan çok zarar vermeye başlamıştır. Böylelikle bu kimseler hem devlet için hem de toplum için zararlı bireyler olmuşlar ve İslam dinini kötü bir şekilde temsil etmişlerdir.⁷ Netice itibarıyla terakkiye mâni olanın İslam dini⁸ yahut medrese sistemi olmadığı anlaşılmıştır. Bilakis İslam dininin emirlerinden uzaklaşılması ve kendisine ilim ehli diyen ancak ilimden bihaber birçok kimsenin önemli makamlara tayin edilmesi, devletin gücünü kaybetmesinde ana etkenlerden olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin gidişatını doğrudan etkileyen ve ilim ehli olarak nitelenen ancak birçok olumsuz faaliyet gerçekleştiren çok sayıda kimsenin ismi tarihe geçmiştir. Bu kimseler genellikle kadılar ve medresede eğitim gören suhteler olmuştur. Bunların dışında zaman zaman müderrisler, imamlar veya şeyhler de birçok olumsuz faaliyete karışmışlardır. İlim sahibi olarak görülen bu kimselerin olumsuz davranışları genel olarak kayıt altına alınmıştır. Bu kayıtlardan hareketle birçok önemli bilgiye ulaşılmış ve bilhassa suhtelerin işlediği suçlarla ilgili çok sayıda

¹ Mehmet İpşirli, "İlimiye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, s. 141.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 177-178.

³ Osmanlı Devleti'nde kadılık müessesesinin tarihsel gelişimi ve kadıların sorumluluklarının neler olduğu hakkında detaylı bilgi için bk. İlber Ortaylı, "Kadı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, s. 69-73; İ. H. Uzunçarşılı, *İlimiye Teşkilâtı*, s. 83-145.

⁴ Müderrislerin rütbeleri, tayinleri ve mekteplerdeki faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bk. İ. H. Uzunçarşılı, *İlimiye Teşkilâtı*, s. 45-83.

⁵ Feridun Mustafa Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019, s. 134-387.

⁶ Bilhassa 15. ve 16. yüzyılda Ali Kuşçu, Mimar Sinan, Şerefeddin Sabuncuoğlu, Matrakçı Nasuh, Takiyüddin Rasih gibi çok sayıda bilim insanı yetişmiş ve arkalarında birçok değerli eser bırakmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü olduğu dönemlerde önemli buluşlar yapan ve bilime katkı sağlayan birçok ilim insanı hakkında daha fazla bilgi için bk. Salim Aydüz, *Osmanlı Biliminin Öncüleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 45-90.

⁷ Necdet Hayta, Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyılın Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2012, s. 72-94; İ. H. Uzunçarşılı, *İlimiye Teşkilâtı*, s. 67-83.

⁸ Nitekim gerilemeye sebep olan ana şeyler iltimas, adaletsizlik, sorgulamamak ve taassup ehli olmaktır. İslam dininin ana kaynağı Kur'ân-ı Kerimde ise bunlar kesinlikle yasaklanmakta ve birçok ayette tefekkür, sorgulama, ilerleme, adalet ve yenilik daima vurgulanmaktadır. *Âl-i İmram* 3/191; *Nisâ* 4/58; *Mâide* 5/8; *En'âm* 6/50; *Yunus* 10/24; *Nahl* 16/44; *Fâtur* 35/37; *Kasas* 28/77; *Zümer* 39/9; *Necm* 53/40; *İnşirah* 94/7.

müstakil çalışma ortaya konulmuştur.⁹ Ancak mühimme defterleri ve arşiv kayıtları teferruatlı bir şekilde incelendiğinde, olumsuz eylemler gerçekleştirenlerin ve birçok suç işleyenlerin sadece suhteler olmadığı anlaşılmaktadır. 16. yüzyılın ortalarında başlayan Celâli isyanları da 1603 yılına kadar şiddetle devam etmiştir. Bu sebeple yurdun birçok yerinde eşkıyalık faaliyetlerinin özellikle 16. yüzyılın sonlarına doğru arttığı söylenebilir.¹⁰ Osmanlı yönetiminin ne kadar zor bir durumla karşı karşıya kaldığını gösterebilmek adına, bu zaman dilimine odaklanılmış ve devlete bu zor zamanlarda yardımcı olması gereken ilim ehlinin hal ve hareketleri mercek altına alınmıştır. Aynı zamanda 1595-1605 yılları arasında faaliyet göstermiş ve ilmiye sınıfına mensup kimselerin gerçekleştirdiği olumsuz eylemleri konu edinen hususi bir çalışma yapılmamıştır.

Böylelikle bu yıllar arasında tutulan ve transkripsiyon edilen 73-74 ve 75 numaralı mühimme defterleri¹¹ ile bahsedilen dönem aralığına ait olan Osmanlı arşiv vesikaları üzerinde detaylı bir tarama yapılmıştır. Ayrıca yanlış bir olay aktarması veya yanlış okunan bir kelime olabileceği düşünülerek, üç mühimme defterinde de konuyla alakalı olan hükümlerin orijinal halleri titizlikle incelenmiştir. Nitekim çalışmada da bahsedildiği üzere bazı yer ve kişi isimlerinin yanlış okunduğu veya çalışmaya yanlış yazıldığı söylenebilir. Mühimme defterlerinden elde edilen bilgiler neticesinde, kadı ve naiblerin olumsuz davranışlarına dair 35 hüküm, müderris ve hocaların menfi hareketlerini ihtiva eden 4 hüküm ve suhtelerin çıkarttığı olaylardan bahseden 19 hüküm tespit edilip çalışmada kullanılmıştır. Ayrıca mühimme defterlerinin dışındaki perakende evraklar arasından da suhtelerle ilgili bilgiler içeren 6, kadılarla ilgili ise 3 belge tespit edilmiştir. Ele alınan bu çalışmanın amacı, incelenen vesikalar ve hükümler ışığında, 1595-1605 yılları arasında yaşamış ve ilmiye sınıfına mensup olan kişilerin menfi faaliyetlerini ortaya koymaktır.

1. İlim Ehlinin Uygunuz Davranışları

1.1. Kadı ve Naibler

Kadı, insanlar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları ve davaları, şer'i hükümler doğrultusunda çözmek için tayin edilen kişidir.¹² Osmanlı Devleti'nde kadılık müessesesi,

⁹ Suhtelerle ilgili hazırlanan ve literatüre önemli katkılar sağlayan birçok çalışma bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Özlem Yılmaz Solak, *Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nde Suhte İsyancıları (1558-1576)*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2014; Zafer Karademir, *Osmanlı Döneminde Medreseli Olayları*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2008; Muhammed Hanifi Dadacı, *XVI. Yüzyıldaki Suhte Olayları Bağlamında Medreselerde Verilen Eğitim Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2022; Yunus Koç, "XVI. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Suhte Olayları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 18, 2013.

¹⁰ Mustafa Akdağ, *Celâli İsyancıları (1550-1603)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1963, s. 171-250.

¹¹ Yunus Kırayit, *73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (1-120)*, Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis 2017; Muhammed Uğurlu, *73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (121-276)*, Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis 2018; Ömer Bayramoğlu, *73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (277-433)*, Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis 2018; Ferdi Sönmez, *73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (434-590)*, Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis 2019; Cihat Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1-117)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012; Aydın Acar, *74 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (121-241)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015; Selçuk Demir, *75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 1-171)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008; Adem Keleş, *75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 172-331)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.

¹² Fahrettin Atar, "Kadı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, s. 66.

kuruluş yıllarından itibaren yerini almış ve zamanla kadıların sorumlulukları artış göstermiştir.¹³ Nikah kıyma, cürüm ve cinayet, miras taksimi, vasi tayini, zahire temini, hayvan sevki ve asker toplanması gibi daha birçok önemli işe bakan kadılar, Osmanlı toplumu için bilhassa adaletin sağlanması hususunda oldukça önemli bir yere sahipti.¹⁴ Çok sayıda vazifesi bulunan bu kadılar, şer'î mahkemelerde yargı görevini icra etmiş ve bu süreçte yanında naib, kâtip, kassam ve şuhud'ül hal gibi birçok yardımcısı bulunmuştur.¹⁵ Bu yardımcıları arasında en çok öne çıkanın naib olduğu söylenebilir. Nitekim naib, kadının vekili konumunda olmuş ve birçok zaman müstakil olarak hareket edebilme fırsatı bulmuştur. Naibler, ilmiye mensubu olan kimseler arasından seçilmiş ve genel olarak süresiz tayin edilmişlerdir.¹⁶

Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere kadı ve naibi tayin edildiği bölgede adaleti sağlamalı, iltimastan uzak durmalı ve İslam dininin en önde gelen temsilcilerinden olduğunu unutmuyarak çevresine örnek olmalıdır. Zira suçluları yargılayan, miras taksimi yapan ve daha birçok hayati konuda hükümler veren kadılar, görevlerinin dışına çıktığında toplumun ve devletin gidişatını doğrudan olumsuz yönde etkileyecektir. Bu görevi ifa edecek kişilerin her ne kadar bu denli hassas davranması gerekiyorsa da tam tersi bir şekilde hayatını idame ettiren birçok kadıya rastlanmıştır. Buna dair özellikle 1595-1596 yıllarında çok sayıda örnek bulunmaktadır. Elbette kadıların yaptığı menfi hareketler bu yıllarla sınırlı kalmamış ve 17. yüzyılın başlarında da birçok olumsuz davranış sergileyen kadı olmuştur. 1595-1605 yılları arasında mühimme defterlerine kaydedilen bilgiler incelendiğinde, çok sayıda kadının ve naibin mahkemede haksızlık yapmak, adam öldürmek, insanlardan haksız yere para almak ve eşkıyayla müşterek hareket etmek gibi çeşitli suçlar işlediği tespit edilmiştir.

Kadılar bir suç işleyecekse, genel olarak yanlarına güçlü olan başka bir devlet yöneticisini almışlardır. Örneğin, 1595 yılında Kastamonu beyine gönderilen hükümde, aslen Araçlı¹⁷ olan ve Kastamonu'da ikamet eden Abdurrahman Efendi'nin bazı usulsüzlükler yaptığı belirtilmektedir. Bu kimse sancakbeyi ile müşterek hareket ederek reayadan çeşitli isimler altında akçe toplamıştır. Böylelikle Abdurrahman Efendi, kadı olmasına rağmen fakir fukaranın parasını alıp onlara zulmetmiştir.¹⁸ Bu suçu işlerken sancakbeyinin gücünden faydalandığı söylenebilir. Nitekim onun desteğini almadan bu kadar açık şekilde halktan para toplaması oldukça zor görünmektedir.

Kastamonu'da aynı yıl içerisinde hakkında birçok şikâyet olan başka bir kadı daha bulunmaktadır. İsmi Abdülfettah olan bu kadı, müftüyle beraber halka zulmetmiştir. Bu kadı da önceki örnekte olduğu gibi birçok kimseden haksız yere para toplamıştır.¹⁹ Görüldüğü üzere 1595 yılında Kastamonu'da bulunan iki farklı kadı, yanına otoritesi olan başka bir kimseyi alarak aynı usulle halkı ezmek istemiştir.

¹³ İ. Ortaylı, "Kadı", s. 69.

¹⁴ İ. H. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 108-109.

¹⁵ Mehmet Âkif Aydın, "Osmanlı'da Hukuk", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi C. 1*, (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi (IRCICA), İstanbul 1994, s. 398-400.

¹⁶ Mehmet İpşirli, "Naib", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, s. 312.

¹⁷ Transkripsiyonu yapılmış olan 73 numaralı mühimme defterinde "Aracı" şeklindeki okumanın hatalı olduğu söylenebilir. Nitekim mühimme defterinin orijinaline bakıldığında günümüzdeki gibi "Araç" şeklinde okunması gerekir. Yine de mühimme defterindeki telaffuzla sınırlı kalmıyarak başka belgeler de tarafımızdan incelenmiştir. Örneğin, hüküm verilen 1595 yılından yaklaşık 30 yıl öncesine ait olan bir tapu tahrir defterinde de "Kastamonu livasına bağlı Araç" ifadesi geçmektedir. Ayrıca Osmanlı arşiv vesikaları üzerinde "Araç" adı altında bir tarama yapıldığında yüzlerce sonuç çıkarken "Aracı" şeklinde bir tarama yapıldığında Kastamonu'ya ait bir bilgi ile karşılaşılmamaktadır. BOA, *TT.d.* 456, 29 Zilhicce 973 [17 Temmuz 1576]; *73 Numaralı Mühimme Defteri*, H. 1039, s. 471.

¹⁸ F. Sönmez, *73 Numaralı Mühimme*, s. 78.

¹⁹ *73 Numaralı Mühimme Defteri*, H. 810, s. 368; Bayramoğlu'nun yaptığı çalışmada 810. Hükmün tamamlanmamış bir hüküm olduğu ifade edildiğinden malumatlar orijinal belgeden alınmıştır. Ö. Bayramoğlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 135.

1595 yılında Anadolu beylerbeyi ile Kütahya ve Afşar kadısına gönderilen hükümde, Vefa isminde birçok menfi eylem gerçekleştiren bir kadıya daha rastlamaktayız. Bu kadının fesat ehli bir insan olduğu tespit edilmiş ve kendisi ayrıca Afşar'da yaşayan Zaim Mustafa Efendi'yi öldürmüştür. Bu sebeple derhal yakalanması ve Dersaadet'e getirilmesi emredilmiştir.²⁰ Bir kadının doğrudan bir kimseyi öldürmesi de oldukça düşündürücü ve korkutucu bir olay olarak telakki edilebilir. Nitekim adaleti tesis etmesi beklenen ilim erbabı bir kişinin, cinayet gibi ağır bir suç işlemesi akla birçok soruyu getirmektedir.

Kadınların yaptığı bu ahlak dışı eylemler Anadolu bölgesiyle sınırlı kalmamıştır. Örneğin, Bosna'da da buna dair bir örnek tespit edilmiştir. 1595 yılında, Bosna'da bulunan birçok kişi toplanıp Kadı Efendi'ye bazı kimseleri şikâyet etmiştir. Ancak sonrasında anlaşılmıştır ki kadı da şikâyet edilen kimselerle müşterek çalışmaktadır. Böylelikle Bosna beylerbeyine bir hüküm gönderilerek, halka eziyet edilmemesi tembih edilmiştir.²¹ Buradaki örnekte de halkın büyük bir çaresizlik içerisinde kaldığı söylenebilir. Nitekim insanlar zulme uğruyorlar ve sonrasında en yetkili kimse olan kadıya şikâyette bulunuyorlar. Ancak şikâyet ettikleri kadı Efendinin, zulmedenlerle iş birliği yaptığının ortaya çıkması işleri daha da kötüleştiriyor.

Kadınların yaptığı olumsuz eylemlere bir örnek de Çankırı kazasından verilebilir. Çankırı ahalisi 1595 yılında bir dilekçe yazarak padişaha göndermiştir. Bu arzuhalde, hâlâ Çankırı kadılığında Hacı Yeğen isminde zorba bir kadının olduğu ifade edilmiş ve bu kişinin görevden alınması istenmiştir. Çünkü bu kadı halka zulmetmekte ve bulunduğu yerden ayrılmamakta direnmektedir. Bunun üzerine bu kadıyı bulması için Ahmet Çavuş görevlendirilmiş ve zalim kadının yakalanıp, yeni tayin edilen kadılar huzurunda yargılanması emredilmiştir.²² Bu olayda da rollerin değiştiği söylenebilir. Ağır suç işleyenleri ve suç işlemekte ısrar edenleri, adaletin sağlayıcısı olan kadınların padişaha şikâyet etmesi gerekirken, tam tersinin yaşandığı yani ahalinin kadıyı şikâyet ettiği bir hadise görülmektedir.

1596 yılında da kadınların işlediği suçlarla ilgili birçok hadise mevcuttur. Örneğin, Çorum'da oturan Hayrennas isimli kadı, devlet için toplanan 150 müd²³ arpayı kendisi için kullanmıştır. Ayrıca Hüseyin Çavuş'un evini basarak kendisinden yüklü miktarda eşyayı almıştır. Bunların dışında; köylerin mahsullerini ele geçirerek ve mukataa emini Hüsam Efendi'nin Kemerşah isimli hatununu zorla alıkoyarak ciddi bir tepki topladığı görülmektedir. Nitekim civar vilayetlerle ilişkisinin kesilmesi istenmiş ve halkı sıkıntıya soktuğu için hakkında gerekenlerin yapılması emredilmiştir.²⁴

Bu gibi olaylar zamanla artmaya başlamıştır. Ayrıca 16. yüzyılın sonları ve 17. yüzyılın başlarında şiddetle devam eden celali isyanlarının, devletin denetim yapmasını zorlaştırdığı söylenebilir. Zira bu yıllarda her sınıftan insan birbiriyle kanlı mücadeleye girişmiş bulunuyordu.²⁵ Bu buhranı fırsat bilen liyakatsiz kimseler de böyle bir zamanda devlete yardım etmek yerine kendi arzuları doğrultusunda hareket etmişlerdir. Bu duruma dair pek çok örnek mevcuttur. Örneğin, 1596 yılında Ankara'da bulunan bazı kadılar yine büyük suçlar işlemişlerdir. Ankara sancakbeyinin sefere çıkmasını fırsat bilen birkaç kadı, "bâd-ı hevâ" ve

²⁰ M. Uğurlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 36.

²¹ Y. Kırayit, *73 Numaralı Mühimme*, s. 156.

²² Y. Kırayit, *73 Numaralı Mühimme*, s. 91.

²³ Taşkesenlioğlu, "Müd" kelimesini okumamış ve çalışmasında yalnızca "150 miri arpa" ifadesini kullanmıştır. Ancak orijinal hüküm incelendiğinde "müd" kelimesinin de belgede yer aldığı görülmektedir. Böylelikle arpanın miktarının tam olarak ne olduğu ortaya çıkmaktadır. "Müd" Osmanlı Devleti'nde çoğunlukla gıda maddelerini ölçerken kullanılan ağırlık ölçüsüdür. *74 Numaralı Mühimme Defteri*, H. 192, s. 61; Ayrıca "müd" hakkında detaylı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, "Müd", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, Ankara 2020, s. 455.

²⁴ C. Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme*, s. 129-130.

²⁵ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyânları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 451-452.

“cürm-i cinayet” adı altında toplanan vergileri, kendilerine almak için her ay dolaşıp halka zulmetmişlerdir. Bu durum tespit edildikten sonra, suç işleyen kadıların il dışına çıkmaları yasaklanmıştır.²⁶

Bu yıllarda bilhassa kadıların yaptığı bu usulsüzlüklerin artması üzerine, Gence beylerbeyi ve Şamahı kadısına gönderilen hükümden anlaşıldığı üzere, kadıların uygun hareketler sergilemesi amacıyla bir adaletname yayınlanmıştır.²⁷ Bu adaletnamenin hazırlanması oldukça önemlidir. Zira padişahın verdiği emirler anlamına gelen adaletname, fermanlarla aynı niteliğe sahipti. Zulme engel olmak, halkın can ve mal güvenliğini sağlamak gibi amaçlarla yayınlanır ve reyaya karşı elinde bulunan otoriteyi kötüye kullanan devlet yöneticilerine ikaz anlamına gelirdi.²⁸ Adaletname yayınlansa da yine de olayların ardı arkası kesilmemektedir. İlerleyen zamanlarda farklı kazalarda bulunan bazı kadıların menfi hareketleri bu kanıya delildir. Örneğin, Bursa kadısına gönderilen bir hükümden, bazı kadıların ve onların adamlarının fitne ve fesada sebep olduğu, halka kötü davrandığı ifade edilmektedir.²⁹ Yine aynı yıl içerisinde Maraş kadısına ve Dulkadiye beylerbeyine gönderilen hükümden, Elbistan’da bulunan kadıların “avarız” adı altında toplanan paralara el koyduğu belirtilmektedir. Bu olumsuz eylemi ise alınması gereken paradan fazlasını isteyerek yapmışlardır. Örneğin, bir sicil için 4 para verilmesi gerekirken, 20 para alınmış, bir mürasele için 7 para verilmesi gerekirken 20 para alınmıştır. Bunu anlayan ahali ise şikâyetle bulunmuştur.³⁰ Görüldüğü üzere kadıların halk üzerindeki baskısı her ne yapılsa yapılsın tam anlamıyla engellenememiştir.

17. yüzyılın başlarında da kadıların yaptığı olumsuz faaliyetlere dair pek çok örnek mevcuttur. Örneğin 1603 yılında Akçakızanlık kazasında bulunan birçok kişi bir araya gelerek Kadı Mehmed Efendi’nin kendilerine iyi davranmadığını ve görevini layıkıyla yerine getiremediğini ifade eden bir dilekçe yazmışlardır.³¹ Buna benzer bir örnek de İskenderiye’den verilebilir. Burada da ahali, bölgedeki kadının insanlara eziyet ettiğini ve yapılan haksızlıklara artık tahammüllerinin kalmadığını belirttikleri bir arzuhal sunmuşlardır. Bu arzuhalde, Emir Mehmed adındaki kadının başka bir yere tayin edilmesi istenmiştir.³² Yine aynı yıl içerisinde padişah, Anadolu muhafazasında bulunan Vezir Hafız Ahmed Paşa’ya, asi kimseler hakkında bir emir göndermiştir. Birçok kişi hakkında hüküm verilen fermanla, Süleyman isminde bir kadıya ait bilgiler de yer almaktadır. Bu hatt-ı hümayunda, ilim ehlinde sayılan Süleyman Efendi adında bir kadının, zalim bir insan olduğu ve çok fazla bir şekilde fitne-fesada sebebiyet verdiği ifade edilmektedir. Bu sebeple Hamid ve Teke vilayetlerinden alakasının kesilmesine, sonrasında ise Mısır’da bulunan El-İrac bölgesine sürgün edilmesine karar verilmiştir.³³

1605 yılında zalim olarak nitelendirilen bir başkası ise İncecik kadısı Abdülhamid’dir. Bu kişinin sefer için toplanılması gerekenler hususunda hileler yaparak halktan emredilen miktarın çok üzerinde akçe ve tavuk topladığı ifade edilmektedir. Ayrıca kendisinin uydurduğu başka isimlerle de ahalden paralar almıştır. Bunlarla da yetinmemiş, Nuh Çelebi Vakfı olarak nitelenen bir bahçeyi hileye başvurarak üzerine almış ve bu vakfı harap bir hale sokmuştur. Bu olaylar üzerine suret-i sicilleriyle beraber durumun yazılı bir şekilde merkeze bildirilmesi ve sonrasında gelecek emre göre hareket edilmesi istenmiştir.³⁴

²⁶ C. Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme*, s. 53.

²⁷ C. Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme*, s. 57-58.

²⁸ Halil İnalçık, “Adaletname”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1988, s. 346-347.

²⁹ C. Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme*, s. 126.

³⁰ A. Acar, *74 Numaralı Mühimme*, s. 93.

³¹ BOA, *İE. ŞKRT. 5/454*, 25 Zilkade 1011 [6 Mayıs 1603].

³² BOA, *İE. ŞKRT. 5/455*, 22 Zilkade 1011 [3 Mayıs 1603].

³³ BOA, *HAT, 1446/17*, 29 Zilhicce 1011 [9 Haziran 1603].

³⁴ S. Demir, *75 Numaralı Mühimme*, s. 96-97.

Aynı yıl içerisinde Menlek kadısı Ahmed Efendi'nin, ahaliden "sürsat" adı altında fazla miktarda akçe topladığı görülmektedir. Ayrıca kendisi nüzul alırken ve koyun toplanırken insanlardan harcırah talep etmiştir. Şikâyet üzerine mahkemelik olmasına rağmen Ahmed Efendi, davete icabet etmemiş ve bunun üzerine Çavuş Ömer Efendi, suçlu olan kadıyı yakalamak üzere görevlendirilmiştir.³⁵

Bazı hükümlere bakıldığında, kadı ve naiblerin iş birliği içerisinde olup birçok suç işlediği de görülebilmektedir. Buna dair çok sayıda örnek bulunmaktadır. Mesela 1595 yılında gerçekleşen bir olayda, birden fazla kadı ve naib müşterek hareket ederek halka zulmetmiştir. Rum beylerbeyi ile Hüseyinabad ve Yörük kadılarına gönderilen hükümde, Kadı Ahmed, Kadı Veli ve Naib Aşkı Fakih'in, Veli isminde başka bir kimseyi de yanlarına alarak eşkiya ile ortaklaşa hareket ettiği belirtilmektedir. Bu kişiler Rum tarafına gelerek halka kötü davranmışlar ve zulmetmişlerdir. Bu durum haber alınınca, suçluların bir an evvel cezasının verilmesi emredilmiştir.³⁶ Her ne kadar suçluların cezalandırılması emredilse de bölgede yaşayan halkın büyük bir çaresizlik içerisinde kaldığı söylenebilir. Nitekim bu olayda iki kadı, bir naib ve sözü geçen eşkiyalar baş roledir. Ahali için sığınılacak bir yerin kalmadığı ürkütücü bir hadisedir.

Bir başka örnekte ise kadı ve naibi yine birlikte hareket etmektedir. İsmi belirtilmeyen bir kazanın kadısına gönderilen hükümde, göreve yeni başlayan kadı ve naiblerin eskileri gibi olmadığı, eski kadıların ikamet ettiği yerlerde dahi oturmayarak köy köy gezerek halka zulmettikleri ifade edilmektedir. İsmi belirtilmeyen bu kadı ve naibi, ahalinin malını gasp etmiş, hüccet ve sicil gibi belgelerin gerekmediği durumlarda bile hüccet ve sicil akçesi almaya yeltenmişlerdir. Ayrıca ahaliden, kendileri için bazı eşyaları talep etmişler ve halktan birçok şey toplamışlardır. Bununla da yetinmeyen kadı ve naibi, ölen kişiler üzerinden de kâr yapmaya çalışmıştır. Nitekim vefat eden birisinin malını fazla göstererek "resm-i kısmetin" bedelini arttırmışlardır.³⁷ Anlaşıldığı üzere genel olarak daha fazla para kazanmak amacıyla olumsuz eylemler gerçekleştirilmektedir. Bu hususta, kazadan kazaya farklı yöntemler ve farklı sahtekarlıklar görülebilmektedir.

Örneğin, daha fazla para kazanabilmek adına "kulak akçesi" ismiyle halktan 70 akçe toplayan Hüsam Efendi'de Avrethisarı'nda kadılık yapmıştır. Hatta bu kadı imamın burnuna kıl geçirip sakalını da tıraş etmiştir.³⁸ Para için türlü türlü yollara başvuran bir başka kadı ise Çukurca'da görev yapan Yahya Efendi'dir. Bu kadı, tamamen kendi isteğiyle halktan 5.000 veya 10.000 akçe toplamıştır. Ayrıca davalara bakmak için insanlardan "ayak teri" ismiyle yine ekstradan paralar almıştır. Bunların dışında da başka kimselerle iş birliği yaparak insanlara zulmetmeye başlayınca şikâyet edilmiş ve sonrasında durum teftiş edilerek, kadı hakkında gerekenin yapılması emredilmiştir.³⁹ Netice itibarıyla aktarılan üç olayda da kadılar ve naib kendi ihtiraslarının tesirinden kurtulamamış ve para için insanlara kötü davranıp onları mağdur etmişlerdir.

Kadılar yalnızca devlet yöneticileri veya naiblerle iş birliği yapmamış aynı zamanda eşkiyayla ve ahaliden güçlü olan kimselerle de ortaklaşa hareket etmişlerdir. Örneğin, Adala kazasında Kapucı Mehmed adında birisiyle iş birliği yaparak birçok suç işleyen Mehmed Efendi isminde bir kadı bulunmaktadır. Mehmed Efendi, adaşı Kapucı Mehmed'le müşterek hareket ederek Müslüman ahaliden bazılarını iftiralar atmış, evlerini basmış, genç erkeklere hizmetlisi olma talebinde bulunmuş ve kabul etmeyenleri dövmüştür. Ayrıca Ahmed adında bir kişinin değirmen taşını zorla yıkmışlar, yüklü miktarda kerestesini alıp bu malzemeyle de yeni bir ev

³⁵ A. Keleş, *75 Numaralı Mühimme*, s. 231.

³⁶ F. Sönmez, *73 Numaralı Mühimme*, s. 106-107.

³⁷ A. Acar, *74 Numaralı Mühimme*, s. 93-94.

³⁸ Ö. Bayramoğlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 203.

³⁹ Y. Kırayit, *73 Numaralı Mühimme*, s. 146-147.

yapmışlardır. Ahmed adındaki kişi, şikâyetle bulunmuş ancak bir netice alamamıştır. Nitekim bunu öğrenen kadı, Ahmed Efendi'nin evini basmış ve kendisine zulmetmiştir. Bu durum tamamen öğrenildikten sonra Saruhan Beyine, Borlu, Kayacık ve Nif kadılarına hüküm gönderilmiş, gerekenin şerle yapılması ve sonrasında yapılanların yazılı bir şekilde merkeze bildirilmesi istenmiştir.⁴⁰ Bazı kadılar bu şekilde başkalarıyla ortaklaşa hareket ederek haddini ciddi anlamda aşmıştır. Aynı yıllarda bu tarz bir olayın Lazikiye'de de yaşandığı görülmektedir. Burada da Mehmed isimindeki kadı; yayabaşı olarak görevlendirilen kişinin oğlu Tahir Mehmed Efendi ve bazı yeniçerilerle birlikte hareket ederek halka eziyet etmiştir. Müslüman birçok kimseyi hapsedirmiş, kiminden 30.000 kiminden 20.000 kiminden 15.000 akçe alıp kendi aralarında paylaşmışlardır. Bunların dışında bazı kimselerden rüşvetler alarak mahkemede onları kayırmışlar ve yalancı şahitlik de yapmışlardır.⁴¹

Antalya'da bulunan başka bir kadı ise yanına Haydar isimli bir kişiyi alarak büyük bir suç işlemiştir. Ahaliden "beytü'l-mal"⁴² adına birçok eşya alıp kendi zimmetine geçirmiştir. Ayrıca 70-80 civarı levend ve 40 tane tüfekli adamı bir araya toplayarak birçok kimseyi katlettirmiştir. Bununla da kalmamış, Müslüman birçok kimsenin ambar ve dükkanlarını mühürletip satmıştır. Üzerinde çok miktarda para bulunduğu tahmin edilen bu kadının bir an evvel yakalanması ve yargılanması emredilmiştir.⁴³ Görüldüğü üzere Antalya'da bulunan bu kadı, kendisine verilen görevin dışına çıkmış ve bir eşkıya gibi faaliyet göstermiştir.

Kadıların zaman zaman yanlarına çok sayıda farklı işler yapan kimseleri de aldığı söylenebilir. Bu şekilde çevresinden destek alıp devlet yöneticisinin üzerine yürüyen bir kadı örneği mevcuttur. Koçhisar'da kadılık yapan Alaaddin Efendi, naibi Mustafa Efendi ve bazı eşkıyalarla birlikte karar alıp, Kastamonu sancakbeyi üzerine yürümüş ve sancakbeyinin dört adamını yaralamıştır. Ayrıca mirlivâ haslarından topladığı akçelerden 30.000 nakit, iki kemer raht,⁴⁴ iki kemer kılıç ele geçirmiş, sancakbeyine ait olan birçok eşyayı yağmalamış ve yakalanan iki kişiyi de tekrar serbest bırakmışlardır.⁴⁵ Zikredilen son iki olaydaki kadıların davranışlarına bakıldığında, ilim ehli birer insandan ziyade acımasız birer eşkıya tasvirinin gözler önüne geldiği söylenebilir.

Bir iş birliği vakası da Belgrad'da görülmektedir. Nitekim Belgrad'da cizye toplamakla görevlendirilen Kızıl Osman isimindeki bir sipahi, Kadı Habib Efendi'yle birlikte hareket ederek halka zulmetmişler ve yanlarına 200 civarı sekban ile bazı eşkıyaları alarak köy köy dolaşmışlardır. Cizyeleri kendi istedikleri miktarda toplamışlar ve ahalinin birçok malına el koymuşlardır. Bunun üzerine Habib adlı kadı görevinden alınmıştır.⁴⁶

1604 yılında Atina'da gerçekleşen bir olayda ise kadı Şahoğlu Mustafa Efendi baş roldedir. Mustafa Efendi, eşkıya ile iş birliği yapıp "peksimet parası" adı altında 100.000'den fazla akçe toplayıp insanların hakkına girmiştir. Bu durumu şikâyet eden kimseleri de yakalamışlar ve kendilerinden yine zorla akçe almışlardır.⁴⁷ Görüldüğü üzere kadılar yurdun birçok yerinde otoritesi olan başka kimselerle bir araya gelip köylüye eziyet etmektedir.

⁴⁰ C. Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme*, s. 156.

⁴¹ Ö. Bayramoğlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 211-212.

⁴² Beytülmâl, devlete ait olan taşınır taşınmaz bütün mallara verilen isimdir. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Erkal, "Beytülmâl", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1992, s. 90.

⁴³ Y. Kırayit, *73 Numaralı Mühimme*, s. 139.

⁴⁴ "Raht" kelimesinin sözlük anlamı koşum, at takımıdır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde "raht" adı verilen bir hazine bulunmuş ve burada önemli eyer takımları saklanmıştı. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2009, s. 874; Emine Dingç, "Osmanlı Hazinelelerinden Bir Fon: Raht Hazinesi", *İkinci İktisat Tarihi Kongresi Bildiriler 1*, (ed. Mustafa Öztürk, Ahmet Aksın), Elâzığ 2013, s. 214-215.

⁴⁵ Ö. Bayramoğlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 152-153.

⁴⁶ A. Keleş, *75 Numaralı Mühimme*, s. 55.

⁴⁷ A. Keleş, *75 Numaralı Mühimme*, s. 250-251.

1605 yılında yine bir kadı, yanındaki hatibiyle birlikte hareket ederek birçok suç işlemiştir. Mudurnu'da ikamet eden Abdülfettah adınaki kadı, hatib Mehmed Efendi'yle beraber, yanlarına birçok kişiyi daha alarak köy köy dolaşmış ve halka eziyet etmiştir. Bunun üzerine olayların teftiş edilmesi için kazaya bir görevli gönderilmiş ve suçluların hapse atılarak merkezden gelecek kararın beklenmesi emredilmiştir.⁴⁸

Görev başına geldikten sonra bu şekilde olumsuz davranışlar sergileyen kadılar olduğu gibi azledildikten sonra da bu hareketlerine devam edenler olmuştur. Örneğin, Şuhud kadısına gönderilen hükümde, azledilmiş olan Müslihiddin Efendi ismindeki kadının, Halac nahiyesinde ikamet ettiği ve burada görülen davalara müdahil olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bu kadı, davalarda kendi istediği netice alınmadığı durumlarda, ahaliyi ve eşkıyaları ciddi anlamda kışkırtmıştır. Bu gibi hareketlerinden dolayı birçok defa karışıklıklar çıkaran Müslihiddin Efendi'nin Dersaadet'e gönderilmesi emredilmiştir.⁴⁹ Bu olaydan anlaşıldığı üzere bir kadı, azledilmiş olsa da devlet kurumlarına rahatlıkla gelebilmekte ve davalara müdahale edebilmektedir. Böylelikle ortaya bu gibi sorunlar çıkmış ve ahali olumsuz yönde etkilenmiştir.

Bu örnekte olduğu gibi Sandıklı'da yaşayan ve azledilmiş olan kadı Ahmed Efendi de davalara müdahale etmeye çalışmıştır. Ayrıca yanına müderris olarak görev yapan Sarı Bekir, Yakub ve Kara Hasan adlı kişileri de almıştır. Bu kişiler davalara kendilerini vekil tayin ettirmişler ve toprak kadılarını tehdit etmekten çekinmemişlerdir. Bunların dışında halktan çeşitli isimlerle akçeler aldıkları da tespit edilmiş ve sonrasında haklarında gerekenin yapılması emredilmiştir.⁵⁰

Azledilmiş ve olumsuz faaliyetler gerçekleştiren bir kadı örneği de Foça'dan verilebilir. Foça sakinlerinden olan Mehmed ve Kemal Efendi azledilmiş eski kadılardandır. Görevlerinden alınmış olsalar da hâlâ fitne çıkarmaya devam ettikleri belirtilmektedir. Ahaliden bir kimsenin davası görüldüğünde, müdahale etmekten geri durmayan bu kadıları, birçok kişi şikâyet etmiştir. Nitekim bu kadılar zamanla ciddi bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Örneğin, Mustafa isimli bir eşkıya, Nasuh adında birisini öldürmüştür. Bu kadılardan korkan ahali ise olaya hiçbir tepki verememiş ve mahkemede seslerini çıkaramamıştır.⁵¹ Belli ki kadılar, Mustafa isimli eşkıyayı himaye etmekte ve davalara katılıp insanlara korku vermektedir.

Görevden alındığı halde hâlâ halktan para toplamaya devam eden bir başka kadı ise Ahmed Efendi'dir. Acara'da kadılık yapmış olan Ahmed Efendi, Şuca'eddin kazasına gelerek çeşitli isimlerle akçe toplamıştır. Haksızlığa uğrayan insanlar, bu kişiyi şikâyet etmişler ve nihayetinde Ahmed Efendi'nin bölgeyle alakasının kesilmesi emredilmiştir.⁵²

Para hırsından vazgeçemeyen kadılar görevden ayrılmış olsalar da rahat duramamıştır. Buna dair bir örnek de Mekri, Ferecik ve İpsala kadılarına gönderilen hükümde yer almaktadır. Bu hükümde, önceden Ferecik kadısı olan Hüseyin Efendi'nin birçok kişiden zorla 30.000 akçe aldığı ifade edilmektedir. Ayrıca bu kadı civar köylere de gitmiş ve 60.000 akçe daha toplayıp, gittiği bölgede bulunan insanlara zulmetmiştir.⁵³

Azledildikten sonra ahlak dışı birçok hareket sergileyen diğer bir kadı Ortapare'de görev yapmış olan Ahmed Efendi'dir. Bu kadı bulunduğu bölgede birçok kadına tecavüz etmiş, Müslüman kimseleri haksız yere öldürmüş ve bir eşkıya gibi insanlardan zorla para toplamıştır. Bunun üzerine hakkından şerle gelmesi emredilmiştir.⁵⁴ Bu örneklerden anlaşılacağı üzere

⁴⁸ A. Keleş, 75 Numaralı Mühimme, s. 94.

⁴⁹ C. Taşkesenlioğlu, 74 Numaralı Mühimme, s. 148-149.

⁵⁰ A. Acar, 74 Numaralı Mühimme, s. 59-60.

⁵¹ S. Demir, 75 Numaralı Mühimme, s. 118-119.

⁵² F. Sönmez, 73 Numaralı Mühimme, s. 162-163

⁵³ Y. Kırayit, 73 Numaralı Mühimme, s. 130-131.

⁵⁴ F. Sönmez, 73 Numaralı Mühimme, s. 59.

kadılar, azledildikten sonra da boş durmamıştır. Bir başka örnek ise Siyami ismindeki kadıdır. Bu kadı da azledildikten sonra kendine ortaklar bulmuş, Müslümanların mallarını gasp ederek telef etmiş ve birçok kimseye haksızlık yapmıştır.⁵⁵

1595 yılında görevinden ayrıldığı halde suç işlemeye devam eden kadıların sayısı her geçen gün artış göstermiştir. Örneğin, Kalecik kadısına gönderilen emirde, önceden Çukurca'da kadı olan Yahya Efendi'nin gece vakti ev bastığı, zorbalık ettiği, reayanın 5-10 bin civarında akçesini aldığı, verilen emirlere riayet etmediği ve birçok kimseye ortak hareket ederek şeriata aykırı birçok eylem gerçekleştirdiği ifade edilmiştir. Bu sorunların çözülmesi için bir kişi görevlendirilip bölgeye gönderilmiş ve suçluların tespit edilmesi istenmiştir.⁵⁶

Azledilmiş kadılar bazı zamanlarda ise hatipler, müderrisler, imamlar ve naiblerle bir araya gelerek fitne ve fesada sebep olmuşlardır. Kastamonu'da bulunan kadılara gönderilen hükümde, bu hususla ilgili bir malumat yer almaktadır. Gönderilen hükümde, ilim ehli birçok insanın bir araya gelerek halka zulmettiğinden bahsedilmektedir. Kadı ve beraberindekiler, bazı bölgelerde toplanıp örneğin, "*Elbis kadısı ve kaymakamı buraya gelmelidir*" gibi sloganlar atıp halkı kışkırtmış ve eğer istediğimiz olmazsa gelmeyenleri taşlarız diyerek herkesi tahrik etmişlerdir.⁵⁷ Bu olaylardan anlaşılacağı üzere kadı olarak nitelenen bazı kimseler, gerçek manada insanlara zulmetmiş ve görevlerinden ayrılması bu zulme mâni olamamıştır. Ayrıca bu kimselerin ilim sahibi ve adaleti sağlayıcı birer insan olmadıkları çok açık bir şekilde görülmüştür. Bilakis kadılık makamına iltimasla gelmiş olduklarının düşünülmesi oldukça tutarlı bir görüş olarak telakki edilebilir. Nitekim kadıların, azledildiği halde hâlâ birçok suç işlemeye yeltenmesi onların İslam dininden, ilimden ve ahlaktan çok uzak olduğunu göstermektedir.

Kadının yardımcısı konumunda bulunan naibler de zaman zaman halka zulmetmişlerdir. Örneğin, Amasya Bey'ine ve kadısına gönderilen hükümde, Kara Ali isimli naibin yaptığı birçok olumsuz davranış sıralanmıştır. Kara Ali'nin Ezine, Geldikhan ve Hokle nahiyelerinde sürekli atlı birliklerle evlere saldırdığı, fakir fukaraya zulmettiği ve halktan zorla akçe topladığı ifade edilmiştir. Bu sebeplerle Kara Ali'nin görevinden azledildiği ve kürek cezasına çarptırılacağı bildirilmiştir.⁵⁸ Bu olayda ise bir kadı ismi geçmemektedir. Ancak onun vekili olarak görev yapan bir naib, büyük suçlar işleyerek insanlara zarar vermiştir.

Taşkınlık yapan bir başka naib ise Muhyiddin Efendi'dir. Suğla Bey'ine gönderilen hükümde, bu kişinin Aşağı Hamza ve civarında bulunan eşkıyaları himaye ettiği ve birçok kişinin malına el koyduğu ifade edilmiştir. Nitekim Pir Hüseyin Efendi'nin 5.000 akçesini, üç müd buğdayını ve 3.000 akçe değerinde olan bir adet bargirini, Hasan Efendi'nin 6.000 akçesini, Sarı Muslihiddin Efendi'nin 1.000 akçesini almıştır. Bunların dışında da birçok suça karışan naibin kürek cezasına çarptırılacağı ifade edilmiştir.⁵⁹

Halka zulmeden diğer bir naib Kara Sinan Efendi'dir. Ahaliye, "Ben sizler için mehayif müfettişine çok akçe verdim" diyerek köy köy gezerek fakir fukaradan 180.000 akçe toplamıştır. Haksız yere para toplamak gibi bir suç işlemesi yetmezmiş gibi bir de para alamadıklarını darp etmiştir. Bu sebeple bazı kimseler ciddi anlamda yaralanmıştır.⁶⁰

Görüldüğü üzere hem kadılar hem naibler veyahut her ikisi müşterek hareket ederek bilhassa 16. yüzyılın sonlarında büyük suçlar işlemişlerdir. İşlenen bu suçlar belli bir bölgeyle sınırlı kalmamış; Kastamonu, Çukurca, Bosna, Afşar, Çorum, Ferecik, Atina veya Foça gibi

⁵⁵ M. Uğurlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 216.

⁵⁶ Y. Kirayit, *73 Numaralı Mühimme*, s. 146-147.

⁵⁷ A. Acar, *74 Numaralı Mühimme*, s. 89-90.

⁵⁸ F. Sönmez, *73 Numaralı Mühimme*, s. 183.

⁵⁹ F. Sönmez, *73 Numaralı Mühimme*, s. 188.

⁶⁰ S. Demir, *75 Numaralı Mühimme*, s. 131-132.

çeşitli yerlerde de bu tarz olaylara rastlanmıştır. Ayrıca ağır suçlar işleyen bu kadı ve naiblere, genel anlamda ciddi cezalar verilmediği göze çarpmaktadır. Bunun en büyük iki delili ise azledildiği halde bu kişilerin zulmetmeye devam etmesi ve ağır suçlar işledikleri halde bazısına yalnızca kürek veya sürgün cezasının verilmesidir. Böylelikle verilen cezalar, sonraki kadı ve naibler için birer ibret vakası teşkil etmemiştir.

1.2. Müderrisler ve Hocalar

Medreselerde ders veren kişiye “müderris” denilmektedir. Bu kişiler ancak birçok hususta bilgi sahibi olduktan sonra medreselere tayin edilmiştir. Nitekim medreselerden mezun olacak bir talebe, ilmiye sınıfında yüksek mevkilere tayin edilmekteydi. Bu sebeple liyakatli müderrislerin iş başında olması toplumun ve devletin akıbeti için oldukça önemlidir.⁶¹ Topluma yön veren imam ve şeyhler ise diğer önemli görevlilerdendir. Camilerde cemaate namaz kıldırarak kimselere “imam”, tekkelerde ilim öğreten ve belli bir dalda otorite kabul edilmiş kişiye de “şeyh” denilmiştir. Aynı zamanda hem imam hem de şeyh için genel olarak hoca tabirinin kullanıldığı söylenebilir.⁶² İncelenen üç farklı mühimme defterinde, ehl-i şer içerisinde sayılabilecek müderrislerin olumsuz davranışlarına dair iki hüküm, şeyh ve imam olarak nitelenen kimselerin menfi hareketlerine dair ise birer hüküm yer almaktadır.

1595 yılına ait bazı hükümler ışığında, medreselerde görev yapan iki müderrisin vazifelerinin dışına çıktığı ve çeşitli suçlar işlediği söylenebilir. Bunlardan birincisi, Nazilli’de müderrislik yapan Nimetullah Efendi’dir. Bu müderris, danışmend⁶³ olan Hamza ve Ahmed isminde iki kişiyle müşterek hareket ederek meyhane açıp işletmeye başlamıştır. Meyhaneye işi olmayan insanlara ise buranın bahçe olduğunu söylemişlerdir. Ahali bu durumdan rahatsızlık duyarak kadıya şikâyet etmiştir. Kestel kadısı İsmail Efendi, bu durumu öğrenir öğrenmez meyhaneyi kapatmak istemiş ancak Nimetullah Efendi, buna müsaade etmeyerek bazı eşkıyalarla iş birliği yapıp silahlanmışlardır. Sonrasında ise mahkemeyi basarak kadıyı tutuklamışlar ve eziyet etmişlerdir. Mahkemeyi basanlar arasında bulunan Hamza ismindeki danışmendin, olayları daha da büyüttüğü söylenebilir. Nitekim Hamza Efendi, kadıyı katletmek istemiş ve kendisine muhalif olan sipahi Sefer Efendi’nin gece vakti evini basarak eşine de tecavüz etmiştir. Ayrıca sipahinin bir de eşeğini öldürmüş ve öylece oradan ayrılmıştır.⁶⁴ Görüldüğü üzere ne müderrisin ne de danışmendin ilim sahibi insanlar olduğundan bahsedilemez. Bu olayları gerçekleştiren kişiler için ancak eşkıya ve zalim tabirinin kullanılması yerinde olacaktır. Nitekim zorla birisine tecavüz etmek, insanlara haksız yere kaba kuvvet uygulamak, mert bir düşmanın dahi yapmayacağı fiiliyatlardandır.

Yine aynı yıl içerisinde birçok suç işleyen diğer bir müderris Mamur Efendi’dir. Niksar kazasında ikamet eden bu müderris, eşkıyalarla birlikte hareket ederek halka birçok defa eziyet etmiştir. Ayrıca Mamur adlı müderrisin kardeşi Sancar Efendi, devlet emretmediği halde halktan 20.000 akçe toplamıştır. Bu kişiler halka zulmetmeye devam ettiği için şikâyet edilmişlerdir. Sonrasında teftiş için bölgeye birisi gönderilmiş ve gereken tedbirlerin alınması emredilmiştir.⁶⁵

Müderrislerin dışında şeyh olarak telakki edilen bazı kimselerinde eşkıyalık yaptığı kayıtlara geçmiştir. Kastamonu’da bulunan Okiya zaviyesine bağlı şeyhlerden Nureddin,

⁶¹ Müderrisler hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, “Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı” *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* C. 1, (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 1994, s. 259-262; İ. H. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 45-83.

⁶² Kemal Beydilli, “İmam”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, s. 181; Casim Avcı, “Şeyh”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul 2010, s. 49.

⁶³ Fatih Dönemi’nde tesis edilen Sahn medreselerinde tahsil gören talebelere “danışmend” deniliyordu. Detaylı bilgi için bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 9-10.

⁶⁴ M. Uğurlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 102-103.

⁶⁵ F. Sönmez, *73 Numaralı Mühimme*, s. 193.

Pirdede Mesud, Abdulhayy, Mustafa, Ahmed, Ali, Süleyman ve İbrahim Efendi, “sıpahi oğlanı” adıyla Müslümanların evlerini basmış, eşyalarına el koymuş ve birçok kimseye eziyet etmiştir. Bunun üzerine şerle haklarından gelinmesi emredilmiştir.⁶⁶ Buradaki olayda ise İslam dininin mümessili olarak görülen ve şeyh olarak nitelenen bazı kimseler, yine Müslüman olan ahaliye zarar vermektedir. Böylelikle ciddi bir çelişkiye düşülmüş ve İslam dininin ana kaynağı olan Kur’ân-ı Kerîme muhalif hareket edilmiştir.⁶⁷

İlim ehli olarak bilinen ve çok sayıda suça karışan kişilere bir örnek de Ankara’dan verilebilir. 1605 yılında Ayaş kadısına ve Ankara beyine gönderilen hükümde, Başbereket karyesi sakinlerinden İmam Süleyman’ın daima fitne ve fesatla meşgul olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bu imamın çok sayıda öküzü ve davarı olmasına rağmen hırsızlık yaptığı belirtilmiştir. Şikâyet üzerine durum incelenmiş ve Süleyman Efendi’nin hapse atılmasına karar verilmiştir.⁶⁸ Buradaki olayda ise imam sıfatını taşıyan bir kimse, yine İslam dininde kesinlikle yasak olan hırsızlık gibi büyük bir suçu işlemiştir.⁶⁹ Böylelikle İslam dinini iyi bir şekilde temsil edemediği ve etrafındaki insanlara zarar verdiği söylenebilir.

1.3. Suhteler

Osmanlı Devleti’nde kuruluş yıllarından itibaren en yüksek eğitim kurumu medreselerdi. Medreseler esas şeklini Fatih döneminde almıştır. Nitekim bu dönemde Sahn-ı Seman medreseleri kurulmuş ve çok sayıda yeni ders müfredata eklenmiştir. Ayrıca bu medreseye talebe yetiştirmek için çok sayıda “tetimme” ismi verilen medreseler tesis edilmiştir. Sahn-ı semanda eğitim gören talebelere “danişmend” denirken, tetimme medreselerinde tahsil gören talebelere de “suhte” ismi verilmiştir.⁷⁰

Suhte kelimesi, Farsça’da yanmış, tutuşmuş anlamına gelmekte olup Osmanlı Devleti’nde ilim aşkıyla yanıp tutuşan talebeler için kullanılmıştır. Bu terim zaman içerisinde “softa” şeklini almış ve bilhassa 16. yüzyıldan itibaren “softa” tabiri daha fazla kullanılır olmuştur. Bu talebeler medreselerde üç yıl civarı eğitim aldıktan sonra danişmend olurlardı. İyi bir tecrübeye sahip olduktan sonra suhtelere ders okutma haklarına da haizlerdi. Osmanlı kuruluş yıllarından 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan zaman diliminde, bu talebeler topluma ve devlete büyük faydalar sağlamış ancak sonraki süreçlerde medreselerde tedricen bozulmalar başlamıştır. Yüksek ulemanın çocuklarına imtiyaz sağlanması, talebelerin rüşvetle sınıf atlar hale gelmesi, müfredattan pozitif ilimlerin kaldırılması ve iltimasın yaygınlaşması gibi olumsuz faaliyetler klasik medrese sistemini bozmuştur. Böylelikle medreselere liyakatsiz birçok kimse alınır hale gelmiş ve nitelik her geçen gün düşmeye başlamıştır.

16. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ekonomik bozulmalar ve sosyal gerginlik suhteleri de etkilemiştir. Nitekim kırsal alanlarda yaşayan gençler, şartları iyi olan medreselere akın etmeye başlamışlardır. Hem yatılı olması hem de burs vermesi açısından medreseler birçok kimse için geçim yeri haline dönüşmüştür. Kapasitesinin üstünde talebe almaya başlayan medreselerde, eğitimin niteliği de düşmeye başlamıştır. Böyle bir kaos ortamında bulunan medrese talebelerinin pek fazla dışarı çıkamadıklarından ve mezun olduktan sonra işsiz kalacaklarını bildiklerinden dolayı zamanla psikolojileri de bozulmuştur. Bu sebeple suç işlemeye meyilli bir hale gelmişlerdir. Celali isyanlarının da tesiriyle birçok suhte çeşitli bölgelerde çeteler kurmaya başlamıştır. Tahsilli ve ilim erbabı olarak görülen bu suhteler, aynen

⁶⁶ F. Sönmez, *73 Numaralı Mühimme*, s. 152

⁶⁷ Kur’ân-ı Kerîmde birçok ayette Müslüman bir kimsenin başka bir Müslümana zarar vermesi kesinlikle yasaklanmış ve mü’minlerin ancak kardeş olduğu ifade edilmiştir. *Âl-i İmrân* 3/103; *Mâide* 5/54; *Hucurât* 49/10-12.

⁶⁸ A. Keleş, *75 Numaralı Mühimme*, s. 209-210.

⁶⁹ *Bakara* 2/188; *Mâide* 5/38; *Yusuf* 12/75.

⁷⁰ İ. H. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 1-10.

bir eşkıya gibi köyleri basmış, ahalinin malını yağmalamış ve daha birçok suça karışmaya başlamıştır.⁷¹ Bu dönemlerde suhtelerin ismi artık zalimlik yapan sipahi ve eşkıyayla beraber anılır olmuştur. Nitekim bazı hükümlerde veya arşiv vesikalarında; sipahi, eşkıya ve suhtelerin işlediği suçlar bir arada zikredilmiştir.⁷² İncelenen dönem aralığında tutulan üç farklı mühimme defterinde ve arşiv kaynaklarında suhtelerin işlediği suçlara dair pek çok örnek bulunmaktadır. Yurdun birçok yerinde olaylar çıkaran suhteler, kimi zaman yanlarına güçlü bir kişiyi almışlar, kimi zaman da eşkıyalarla müşterek hareket etmişlerdir.⁷³ Netice itibarıyla birçok olaya karışmışlar, tecavüz ve adam öldürmek gibi çok ağır suçları da işlemekten çekinmemişlerdir.

Örneğin suhteler İzmir’de çok ciddi suçlar işlemişlerdir. 1595 yılında suhte olarak nitelenen İbrahim Efendi ve arkadaşları yol kesmeye başlamışlar, adam öldürmüşler ve birçok kişinin malına el koymuşlardır.⁷⁴ İzmir’deki suhte olaylarının bir sonraki yılda da devam ettiği görülmektedir. Örneğin, 1596 yılında Suğla (Sığla)⁷⁵ beyine, Kızılhisar ve İzmir kadısına gönderilen hükümde, Kızılhisar’da yaşayan Osman isimli suhtenin isyan çıkarttığı ifade edilmiştir. Bu kişi yanına birçok kimseyi toplayarak ahalinin malını yağmalamış ve erkek çocuklarını ailelerinden zorla almıştır. Bu suhteler hakkında defalarca teslim olması için haber gönderilmesine rağmen teslim olmamışlardır. Ancak bu defa hapsedilmeleri emredilmiştir.⁷⁶

Yine aynı yıl içerisinde Teke ve Hamid sancaklarında bulunan kadı ve beylere, suhte olaylarından dolayı üç defa hüküm gönderilmiştir. Bunlardan ilkinde, bazı suhtelerin önemli devlet görevlilerinin sefere gitmesini fırsat bilerek olumsuz hareketler sergilediği belirtilmektedir. Suhteler, kendilerini denetleyecek kimselerin olmamasından istifade edip, eşkıyalarla birleşmiş ve yolları keserek birçok kimseden akçe veya eşya almışlardır. Ayrıca bu kimseler bazı köyleri ve evleri de basarak birçok kişiye eziyet etmişlerdir. Bunların üzerine Eğirdir’de bulunan Ali Çavuş görevlendirilerek haklarından gelinmesi emredilmiştir.⁷⁷ Bir başka olayda ise suhteler yine ayaklanmış ve bölgedeki asayişin sağlaması için Mehmed Çavuş görevlendirilmiştir. Mehmed Çavuş’un vazifesini büyük bir ciddiyetle yaptığı söylenebilir. Nitekim birçok suhteyi yakalamış ve bir kısmının da bölgeyi terk etmesini sağlamıştır. Fakat Mehmed Çavuş sefere gidince, birçok suhte tekrar eski hareketlerine devam etmiştir. Bunun üzerine bu serseri kesiminin hakkından ancak Mehmed Çavuş’un geleceği anlaşılacak kendisinin tekrar bu bölgeye dönmesi emredilmiştir.⁷⁸ Bu bölgede gerçekleşen ve kayıtlara yansıyan son olayda ise katletme durumu vardır. Veli adındaki bir kişi evlerinin basıldığını, babasının öldürüldüğünü ve birçok eşyalarının alındığını ifade etmiştir. Olay araştırılmış ve bu ağır suçları işleyenler arasında medrese talebelerinden Durak adlı bir suhtenin de olduğu anlaşılmıştır. Hatta bu kişinin, menfi eylemleri gerçekleştirenlerin başında geldiği ifade edilerek kürek cezasına çarptırılmıştır.⁷⁹ Bu örnekte de görüldüğü gibi bazı olaylarda bir medrese talebesi sivrilerek ortalığı karıştıran kişi olabilmektedir. Örneğin, zorbalık yapan bir diğer medrese talebesi Beyşehir’de ikamet eden Seyyid Müslim Efendi’dir. Kendisi suhte

⁷¹ Mustafa Alkan, “Softa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, s. 342-343.

⁷² BOA, *İE. DH*, 7/697, 5 Rebîülâhîr 1012 [12 Eylül 1603].

⁷³ BOA, *İE. DH*, 7/700, 26 Rebîülâhîr 1012 [3 Ekim 1603].

⁷⁴ M. Uğurlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 74.

⁷⁵ “Suğla” ismi transkripsiyon edilen çalışmada “Sağlta” şeklinde okunmuştur. Ancak böyle bir yer bulunmamaktadır. Buranın Suğla sancağı olduğu 74 numaralı mühimme defterindeki orijinal hüküm incelenerek tespit edilmiştir. Ayrıca bu sancak için bazı zamanlar “Suğla” ismi kullanılırken bazı zamanlarda da “Sığla” ismi kullanılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. *74 Numaralı Mühimme Defteri*, H. 451, s. 142; BOA, *AE. SİBR* 1/30, 6 Muharrem 1050 [28 Nisan 1640]; BOA, *AE.SSLM.III* 115/6985, 21 Rebîülevvel 1211 [24 Eylül 1796].

⁷⁶ A. Acar, *74 Numaralı Mühimme*, s. 65-66.

⁷⁷ M. Uğurlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 60.

⁷⁸ Y. Karayit, *73 Numaralı Mühimme*, s. 158.

⁷⁹ F. Sönmez, *73 Numaralı Mühimme*, s. 168-169.

taifesine öncülük yaparak, birçok suç işlemiştir. Halka zulüm yapan bu kişinin güvenilir adamlarla Dersaadet'e gönderilmesi emredilmiştir.⁸⁰

Suhtelerin zamanla silahlanması da olayların artık daha kanlı bir hale geldiğini göstermektedir. Bunu fark eden devlet görevlileri gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir. Örneğin, Kocaeli beyine gönderilmiş olan hükümde, medrese talebelerinin eşkıya ile beraber olup silahlandığı ifade edilmektedir. Eşkıyalık yapan bu kişilerin şerle haklarından gelinmesi emredilmiştir.⁸¹ Bir başka silahlanma olayı ise Hüdavendigâr'da meydana gelmiştir. Beypazarı kadısına gönderilen hükümde, bu bölgede bulunan suhtelerin silahlandığı ifade edilmektedir. Bunun üzerine ilerleyen zamanlarda daha fazla insana zarar vermemeleri için silahlarının ellerinden alınması emredilmiştir.⁸² Görüldüğü üzere silahlanma hadiseleri zamanla artış göstermektedir. Buna dair ilerleyen yıllarda da birçok örnek bulunmaktadır.

Örneğin 1596 yılında Konya'da yaşanan olayda birçok suç işlenmiş ve haksız yere insanlar öldürülmüştür. Bazı suhteler, kendilerini yeniçeri, sipahi, topçu veya cebeci olarak tanıtır köyleri dolaşarak ahalinin malını yağmalamış, birçok eşyasını gasp etmiş ve bazı kimselerin çocuklarını kaçırmışlardır. 10.000 civarı akçe toplayan bu suhteler, kendilerine para vermeyen bazı kişileri de öldürmüşlerdir.⁸³ Aynı günlerde buna benzer bir olay Döğerli⁸⁴ kazasında meydana gelmiştir. Burada da suhteler halkın malını yağmalamış, işlerine yarayan eşyaları almış ve birçok insana eziyet etmişlerdir.⁸⁵

Tarsus'ta da iki farklı suhte olayı meydana gelmiştir. Birincisinde, Kara Sinan,⁸⁶ Hamza, Bozdaş Ali ve bazı suhteler 20-30 civarında eşkıyayı yanlarına alıp yol kesmişler, adam öldürmüşler ve birçok malı yağmalamışlardır. Bu kişiler yalnız Tarsus bölgesiyle sınırlı kalmayıp Halep ve Karaman taraflarına da gidip eşkıyalık yapmışlardır.⁸⁷ Tarsus bölgesinde gerçekleşen diğer olayda ise Tarsus sakinlerinden olan Sinan Halife, Ahmed ve Ali isimlerindeki suhteler zekât ve başka isimler altında halktan para istemişlerdir. İnsanlara zulmeden bu suhtelerin birçok kişinin malını aldığı da ifade edilmektedir. Bunun üzerine, haklarında şerle gerekenin yapılması emredilmiştir.⁸⁸

Belli ki 1596 yılının sonlarında suhteler artık kalabalık gruplar halinde hareket etmektedir. Nitekim Karahisar-ı Sahib'de ve Huma'da yaşanan bir olayda kalabalık bir suhte grubunun olduğu ifade edilmektedir. Karahisar-ı Sahib'de⁸⁹ önceki örneklerde aktarıldığı gibi suhteler köyleri dolaşarak birçok insana zarar vermiştir.⁹⁰ Ancak Huma'da yaşanan olay çok daha büyük ve kanlı olmuştur. 150 kadar suhte, Huma bölgesini basmış, Pınarbaşı mahallesini harap bir hale getirmiş ve birçok kişiyi yaralamışlardır. Durum büyüyünce şehir halkı suhtelerin üzerine yürümüş ve iki suhteyi öldürmüşlerdir.⁹¹

⁸⁰ M. Uğurlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 129.

⁸¹ Ö. Bayramoğlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 82.

⁸² Y. Karayit, *73 Numaralı Mühimme*, s. 188-189.

⁸³ A. Acar, *74 Numaralı Mühimme*, s. 184-185.

⁸⁴ Taşkesenlioğlu'nun çalışmasında bu isim "Zikirlü" olarak okunmuş ancak bahsedilen mevkide böyle bir yer ismine herhangi bir kayıta rastlanmamıştır. Ayrıca orijinal hüküm incelendiğinde burasının "Döğerli kazası" olduğu anlaşılmıştır. *74 Numaralı Mühimme Defteri*, H. 148, s. 44.

⁸⁵ C. Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme*, s. 104.

⁸⁶ Bu isim Bayramoğlu'nun çalışmasında "Karamiyah" olarak ifade edilmektedir. Ancak tarafımızdan orijinal belgeye bakıldığında Kara Sinan olarak okunmuştur. *73 Numaralı Mühimme Defteri*, H. 783, s. 357.

⁸⁷ Ö. Bayramoğlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 119-120.

⁸⁸ Ö. Bayramoğlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 160.

⁸⁹ Aydın Acar'ın çalışmasında bu isim "Karahisar-ı Sahib" olarak ifade edilmektedir. Ancak doğru şekli Karahisar-ı Sahib" olacaktır. *74 Numaralı Mühimme Defteri*, H. 605, s. 203.

⁹⁰ A. Acar, *74 Numaralı Mühimme*, s. 143.

⁹¹ C. Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme*, s. 174-175.

17. yüzyılın başlarında da suhte olayları devam etmektedir. Ayrıca bazı kayıtlardan anlaşıldığı üzere suhteler zaman zaman devletin askerleriyle de karşı karşıya gelmiştir. 1603 yılındaki bir arşiv vesikasından suhtelerle sipahilerin Alaşehir bölgesinde çatışma içerisine girdiği anlaşılmaktadır. Bu mevkide gerçekleşen olayda birçok sayıda suhte ve sipahi hayatını kaybetmiş ve hadisenin başka bölgelere yayılmaması için önlem alınması istenmiştir.⁹² Ancak başka bölgelerde de çatışmaların hızla devam ettiği söylenebilir. Nitekim aynı zamanlarda Zeyton Kazası'nda da silahlı çatışmalar olmuş hatta devlet görevlisi Hüseyin Efendi vefat etmiştir.⁹³ Aynı yıl içerisinde İçel sancağına bağlı bulunan Silifke, Akliman ve Irgadı bölgelerindeki suhtelerin eşkıyalık yaptığı ifade edilmektedir. Suhteler bu bölgelerde bulunan kalelerin kilitlerini ele geçirmişler ve kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmışlardır. Ayrıca bölgede bulunan bazı kaleleri de kuşatma altına almışlardır. Bu sebeplerle zahire hususunda sıkıntılar yaşanmış, bir arzuhalde üst makama bildirilmiştir.⁹⁴

1605 yılındaki başka bir olayda bu sefer devletin askerleriyle suhteler müşterek hareket etmişlerdir. Mud kadısına gönderilen hükümde, Mud kasabasında bulunan suhtelerle levendlerin bir araya gelerek şehri tahrip ettikleri ifade edilmektedir. Düzeni bozan kimselerin yakalanması için Küçük Hasan adında birisi görevlendirilip bölgeye gönderilmiştir.⁹⁵

Aynı yıl içerisinde suhteler yine büyük bir olay çıkarmışlardır. 1605 yılında İçel sancağında bulunan kadılara gönderilen hükümde, birkaç yıldan beri levend ve suhtelerin birbirlerini katlettikleri ifade edilmektedir. Gerekli takdirde suhtelerin üzerine silahla hücum edileceğinin belirtilmesi olayın ciddiyetini göstermektedir.⁹⁶ Nitekim kadılara ve beylere gönderilen bazı hükümlerden anlaşıldığı üzere 1605 yılı içerisinde çok ciddi vakalar yaşanmıştır. Buna bir örnek yine bahsi geçen İçel'den verilebilir. Gülnar kadısına ve İçel⁹⁷ beyine gönderilen hükümde, suhte ve eşkıyaların köyleri bastığı, birçok eşyayı yağmaladığı ve çok sayıda insanı katlettiği ifade edilmiştir.⁹⁸ Aynı zamanlarda Kars, Sis, Payas ve Turha civarında başıboş gezen birçok suhte insanlara ciddi zararlar vermiştir. Suhtelerle 200 kadar eşkıya müşterek hareket ederek Sis sancağını harap bir hale getirmişler ve halka zulmetmişlerdir.⁹⁹

Yaşanan birçok olay neticesinde suhtelerin de çok büyük suçlar işlediği söylenebilir. Nitekim suhteler; yol kesmek, adam öldürmek, halkın malını yağmalamak ve hırsızlık yapmak gibi çeşitli suçlara karışmıştır. Bu suçları işlerken kimi zaman yalnızca kendi başlarına hareket etmişler kimi zaman da yanlarına eşkıyadan bazı kimseleri almışlardır. Sonuç olarak birçok insanın canını yakmışlar ve medreseleri kötü bir şekilde temsil etmişlerdir.

2. Suçları Önlemeye Yönelik Tedbirler ve Suçlulara Verilen Cezalar

İncelenen mühimme defterlerinde, suç işlenen bölgeye zaman zaman farklı görevlilerin tayin edildiği görülmektedir. Bu görevlilerden birisi vezirlerdir. Örneğin 1895 yılında reyaya zulmedenleri önleyebilmek için Vezir Hasan Paşa ve Tebriz Beylerbeyi görevlendirilmiştir.¹⁰⁰ 1603 yılında da eşkıyalık faaliyetlerinin önlenmesi için Karaman bölgesine Vezir Nasuh

⁹² BOA, İE. DH, 5/444, 28 Zilhicce 1011 [8 Haziran 1603].

⁹³ BOA, İE. DH, 7/639, 17 Şevval 1011 [30 Mart 1603].

⁹⁴ BOA, İE. DH, 6/620, 22 Muharrem 1012 [2 Temmuz 1603]; BOA, İE. DH, 6/616, 26 Muharrem 1012 [6 Temmuz 1603].

⁹⁵ A. Keleş, 75 Numaralı Mühimme, s. 240.

⁹⁶ S. Demir, 75 Numaralı Mühimme, s. 106-107.

⁹⁷ Bu yer ismi Keleş'in çalışmasında "İçil" olarak ifade edilmektedir. Ancak hem o zamanlarda hem de sonraki süreçlerde ortaya konulan çalışmalarda ve bilhassa arşiv kayıtlarında daha çok "İçel" ismi tercih edilmiştir.

⁹⁸ A. Keleş, 75 Numaralı Mühimme, s. 109.

⁹⁹ A. Keleş, 75 Numaralı Mühimme, s. 220-221.

¹⁰⁰ Y. Kırayit, 73 Numaralı Mühimme, 60.

Paşa tayin edilmiştir.¹⁰¹ Ayrıca bazı vakalarda vezirin maiyetinde bulunan müteferrikalar da¹⁰² ehl-i fesadın hakkından gelmesi için vazifelendirilmiştir. Örneğin Hüdavendigâr'da eşkıyalık yapan kimselerin kontrol altına alınması için müteferrika Derviş Efendi gönderilmiştir.¹⁰³ Menfi faaliyetleri önlemek amacıyla suç işlenen bölgelere tayin edilen bir diğer görevli ise dergâh-ı âli çavuşlarıdır. Nitekim Çankırı kazasında halka zulmeden bir kadıyı bulmak için Ahmet Çavuş,¹⁰⁴ ahaliden fazla miktarda para toplayan kadıyı bulmak için Ömer Çavuş,¹⁰⁵ ve Eğirdir'de bulunan birçok kişiye eziyet eden kadıyı yakalamak üzere Ali Çavuş görevlendirilmiştir.¹⁰⁶

Suçları önlemeye yönelik alınan bir başka tedbir ise adaletnameler olmuştur. Devlet otoritesinin mümessili olan yöneticilerin, reyaya karşı bu otoriteyi kötüye kullanmalarına karşılık, zaman zaman padişah tarafından gerekli görülen bölgelere adaletnameler gönderilmiştir.¹⁰⁷ Örneğin, halka zulmeden kadıların uygun davranışlar sergilemesi¹⁰⁸ ve halkın malını gasp eden bazı yöneticilerin yola getirilmesi maksadıyla zaman zaman adaletnamelerin yayımlandığı görülmektedir.¹⁰⁹

Olumsuz eylemleri önlemek amacıyla alınan diğer bir tedbir menzil, köprü ve önemli bazı mekanların kontrol altına alınmasıdır. Buna dair bir örnek Maraş Beylerbeyine gönderilen hükümde mevcuttur. Bu hükümde, Maraş'ta bulunan Çamlıbel Derbendi'nin haydut yuvası haline geldiği ifade edilmektedir. Bu sebeple derbendin kontrol altına alınması için Mehmed Çavuş ve 30 sipahi bölgeye gönderilmiştir.¹¹⁰ Yine Maraş'a bağlı Pazarcık mevkiinde bulunan bir derbend üzerinde bazı kimselerin, insanların önünü kesip malını gasp ettiği kayıtlara geçmiştir. Bu bölgenin güvenliği için tımarlı sipahilerden 60 kişi gönderilmiştir.¹¹¹ Kontrol altına alınan bir başka yer ise Diyarbakır'da bulunan Hasan Paşa Hanıdır. Bu handa yaşayan bazı sipahiler insanlara zulmettiği için şikâyet edilmiştir. Bunun üzerine Beylerbeyine emir gönderilmiş ve reyaya haksızlık yapılan bu hanın bir an evvel kontrol altına alınması istenmiştir.¹¹²

Her ne kadar olumsuz eylemleri önlemeye yönelik tedbirler alınsa da birçok kişi büyük suçlar işlemekten geri durmamıştır. Bu sebeple kendilerine zaman zaman çeşitli cezalar verilmiştir. İncelenen hükümlerde, olumsuz faaliyet gösteren kimselere en çok verilen cezanın hapis cezası olduğu görülmektedir. Bu ceza genelde eşkıyalara verildiği gibi devlet görevlilerine de verilmiştir. Örneğin 1595 yılında reyanın malını gasp eden bir sipahiye,¹¹³ 1596 yılında ahaliye zulmeden bazı suhtelere,¹¹⁴ 1605 yılında müşterek hareket ederek birçok suç işleyen kadı ve hatibine,¹¹⁵ yine aynı yıl hırsızlık yapan İmam Süleyman Efendi'ye¹¹⁶ hapis cezası verilmiştir.

¹⁰¹ S. Demir, *75 Numaralı Mühimme*, s. 37.

¹⁰² Padişah, vezir veya beylerbeyinin hizmetinde bulunan kimselere "müteferrika" denilmiştir. Kendileri genel olarak tek bir işle ilgilenmeyip çeşitli vazifelerle görevlendirilmişlerdir. Detaylı bilgi için bk. Erhan Afyoncu, "Müteferrika", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, s. 183-185.

¹⁰³ C. Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme*, s. 185-186.

¹⁰⁴ Y. Kırayit, *73 Numaralı Mühimme*, s. 91.

¹⁰⁵ A. Keleş, *75 Numaralı Mühimme*, s. 231.

¹⁰⁶ M. Uğurlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 60.

¹⁰⁷ H. İnalçık, "Adaletname", s. 346.

¹⁰⁸ C. Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme*, s. 57-58.

¹⁰⁹ M. Uğurlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 116-117.

¹¹⁰ Ö. Bayramoğlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 149-150.

¹¹¹ Ö. Bayramoğlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 117-118.

¹¹² Ö. Bayramoğlu, *73 Numaralı Mühimme*, s. 26.

¹¹³ Y. Kırayit, *73 Numaralı Mühimme*, s. 210.

¹¹⁴ A. Acar, *74 Numaralı Mühimme*, s. 65-66.

¹¹⁵ A. Keleş, *75 Numaralı Mühimme*, s. 94.

¹¹⁶ A. Keleş, *75 Numaralı Mühimme*, s. 209-210.

İlim ehli kimselerden suç işleyenlere verilen bir başka ceza kürek cezasıdır. Örneğin 1595 yılında Kara Ali isimli naib, köy köy gezerek halktan akçe toplamış ve birçok insana eziyet etmiştir. İşlediği suçlar tespit edilince kendisi görevinden azledilip kürek cezasına çarptırılmıştır.¹¹⁷ Bir örnek de Kastamonu'dan verilebilir. Zira burada ikamet eden kadı, hatip ve imamlar birleşerek asilik yapmaya başlamış ve bunun üzerine kendilerinin yakalanıp derhal kürek cezasına çarptırılmaları emredilmiştir.¹¹⁸

Suçlulara verilen bir başka ceza sürgün olmuştur. 1595 yılına ait bir hükümde, eşkıyalık yapan Abdi isimli naible beraber birçok kişinin Kıbrıs'a sürgün edilmesine karar verilmiştir. Nitekim bu kimseler ahalden haksız yere akçe toplamışlar ve köy köy dolaşım ahaliye zulmetmişlerdir.¹¹⁹ 1603 yılında ise Teke sancağında ikamet eden Kadı Süleyman Efendi, bulunduğu bölgede sürekli fitneye sebep olduğu için Mısır'ın el-İrac bölgesine sürgün edilmiştir.¹²⁰

İncelenen hükümlerde sıkça karşılaşılan diğer bir ceza türü azletmedir. Halac nahiyesinde yaşayan Müslühiddin Efendi,¹²¹ Sandıklı'da ikamet eden Ahmed Efendi,¹²² Ortapare'de görev yapmış Ahmed Efendi¹²³ ve Foça sakinlerinden Mehmed ve Kemal Efendiler¹²⁴ azledilmiş kadırlara örnek olarak verilebilir.

Bahsedilen ceza türlerine 73-74 ve 75 numaralı mühimme defterlerinde sıkça rastlanmıştır. Ancak ağır suçlar işleyen birçok devlet görevlisine veya eşkıyaya yalnızca bu cezaların verildiği söylenemez. Zira 16. yüzyılın ikinci yarısında bilhassa suhtelere siyaseten katl, idam veya kısas gibi ağır cezaların da verildiği görülmektedir. Örneğin 1560 yılında dört suhte için işledikleri ağır suçlardan dolayı siyaseten katl kararı verilmiştir. Yine aynı yıl içerisinde Osmancık'ta çeşitli suçlara karışan ve kasabanın naibini kaçıran sekiz suhte yakalanıp öldürülmüş ve kesik başları asalara takılıp ibret olması hasebiyle Osmancık'ta dolaştırılmıştır.¹²⁵ 1587 yılında da birçok suhtenin öldürüldüğü kayıtlara geçmiştir.¹²⁶ Ayrıca bazı hükümlerden anlaşıldığı üzere suhtelere kısas cezasının verilmesinden çekinilmemiştir. Örneğin 1565 yılına ait bir hükümde, Menteşe'de bulunan ve birçok suç işleyen suhtelere kısas gerekiyorsa kısas cezasının verilmesi emredilmiştir. Aynı şekilde 1574 yılında da birçok kimsenin evini basan ve hırsızlık yapan suhtelere, ne gerekiyorsa yapılmasının açıkça belirtildiği bir hüküm mevcuttur. Bu hükümde, kadının emriyle gerekli görülenlerin idam edilmesi, herhangi birinin uzvu kesilmesi gerekiyorsa kesilmesi ve asla kendilerine müsamaha gösterilmemesi emredilmiştir.¹²⁷

SONUÇ

Ele alınan bu çalışmada genel anlamda mühimme defterlerinden olmakla birlikte, kısmen farklı kalemler altında tasnif dilen çeşitli Osmanlı arşiv vesikalarından da istifade edilmiştir. Bilhassa 73-74 ve 75 numaralı mühimme defterlerinde yer alan ve ilim ehlinin menfi faaliyetlerini yansıtan hükümler mercek altına alınmıştır. Söz konusu defterler, 1595-1605 yılları arasındaki divan-ı hümayun toplantılarında kaydedilen bilgileri ihtiva etmektedir.

¹¹⁷ F. Sönmez, *73 Numaralı Mühimme*, s. 183.

¹¹⁸ C. Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme*, s. 71-72.

¹¹⁹ Y. Kırayit, *73 Numaralı Mühimme*, s. 177.

¹²⁰ BOA, *HAT 1446/17*, 29 Zilhicce 1011 [9 Haziran 1603].

¹²¹ C. Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme*, s. 148-149.

¹²² A. Acar, *74 Numaralı Mühimme*, s. 59-60.

¹²³ F. Sönmez, *73 Numaralı Mühimme*, s. 59.

¹²⁴ S. Demir, *75 Numaralı Mühimme*, s. 118-119.

¹²⁵ Ö. Y. Solak, *Suhte İsyanları*, s. 68-69.

¹²⁶ Abbas Gök, Mehmet İnbaşı, "62 Numaralı Mühimme Defteri'ne Göre 1587-1588 Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Suhte ve Eşkıyalık Hareketleri", *Erciyes Akademi*, C. 35, S. 4, 2021, s. 1371.

¹²⁷ Ö. Y. Solak, *Suhte İsyanları*, s. 73-74.

Böylelikle bu yıllar arasında faaliyet gösteren ilim erbabıyla ilgili birçok hususta bilgi sahibi olunabilmiştir. Bu bilgiler, büyük bir imparatorluk olan Osmanlı'nın birçok alanda gerilemesinin ana sebeplerini anlama hususunda oldukça önemlidir. Zira adaletten ve liyakatten uzaklaşan ilim insanlarının artmaya başlamasıyla, Osmanlı Devleti'nin gücünü kaybetmeye başlaması her daim paralellik göstermiştir. Bu sebeple önemli makamlarda bulunan ve bilhassa İslam dinini temsil eden kimselerin ne gibi faaliyetler gösterdiği çok önemli bir mevzudur.

İncelenen hükümler ve arşiv kayıtları, 16. yüzyılda Celali isyanlarıyla uğraşan Osmanlı Devleti'nin, adaleti sağlayacak kadılardan da bir darbe aldığı gözler önüne sermektedir. Bu hususun aydınlatılması devletin içinde bulunduğu büyük buhranı görebilmek açısından oldukça önemlidir. İslam mahkemelerinde yargılama hakkına haiz olan kadılara ait birçok bilgi kayıt altına alınmış ve bu bilgiler günümüze kadar intikal etmiştir. Kadılar sahip olduğu yetki dolayısıyla toplumun ve devletin gidişatını doğrudan etkilemekteydi. Buna rağmen bu kadar önemli bir görevi icra eden birçok kadının 1595-1605 yılları arasında, oldukça ağır suçlar işledikleri tespit edilmiştir. Söz konusu dönem aralığında, yurdun birçok yerinde kadılık yapan kimselerin, bazen kendi başlarına bazen yardımcılarıyla bazen de eşkıyalarla iş birliği yaparak halka zulmettiği söylenebilir. Birçok kadı, zaman zaman reayadan kendi uydurduğu isimlerle çeşitli vergiler almış, köyleri basarak ahalinin malını yağmalamış, mahkemede adam kayırmış, bazı insanları tehdit etmekten çekinmemiş ve bazen de ölen kimseler üzerinden prim yapmaya çalışmıştır. Bunların dışında adam öldürmek ve tecavüz gibi ağır suçlara ismi karışan kadıların da olması durumun ciddiyetini göstermektedir. Ayrıca birçok suç işlediği halde azledilen kadıların bazıları, menfi hareketlerine devam etmekten çekinmemiştir. Birçok hükümde, azledildikten sonra insanlara kötü muamelelerde bulunan ve köy köy dolaşarak halktan akçeler toplayan çok sayıda kadıya dair bilgiler bulunmaktadır. Bazı bölgelerde ise kadıdan bağımsız olarak naiblerin de insanlara haksızlık yapmak, fakirlerden usulsüzce para almak ve insanları darp etmek gibi çeşitli suçlar işlediği görülmektedir.

Birçok suça karışan diğer bir grup ise medreselerde tahsil gören suhtelerdir. 16. yüzyılın ortalarından itibaren medreselere iltimasla ve niteliğe bakılmadan birçok kimsenin alınması, ileride eşkıyalık yapan suhtelerin çıkmasına zemin hazırlamıştır. 1595-1605 yılları arasında da bilhassa Anadolu'nun birçok yerinde suhteler; gruplar halinde insanlara zulmetmişler, köy köy dolaşarak evleri basmışlar, çocuk kaçırmışlar ve cinayet işlemişlerdir. Ayrıca bu kimselerin bölgeden bölgeye ve zamandan zamana çok farklı olumsuz faaliyetler içerisinde oldukları görülmektedir. Kimi zaman devlet görevlilerinin sefere gitmesini fırsat bilerek çeşitli yerlerde isyan çıkartmışlar, kimi zaman eşkıyalarla müşterek hareket etmişler, kimi zaman da devletin askerleriyle silahlı çatışma içerisine girmişlerdir.

Görüldüğü üzere çok sayıda kadı, naib ve medreseleri temsil eden suhte taifesi birçok menfi eylem gerçekleştirmiştir. Bunların dışında ilim ehli olarak nitelendirilebilecek imam, müderris ve şeyhlerin de olumsuz faaliyetleri olmuştur. Ancak kadı ve suhtelere nispetle bu kimselerin sayısının daha az olduğu söylenebilir. Nitekim incelenen dönem aralığında olumsuz davranışlar sergileyen iki müderris, bir imam ve birkaç şeyhe rastlanmıştır. İşlenen bu suçlara karşılık, zaman zaman bazı tedbirlerin alındığı ve büyük suç işleyenlere çeşitli cezaların verildiği görülmektedir. Alınan önlemlerin en başında sorun çıkan bölgeye vezir, müteferrika veya dergâh-ı âli çavuşlarının gönderilmesi gelmektedir. Bunun dışında zaman zaman adaletnameler yayınlanmış ve olumsuz hadiselerin gerçekleştiği birçok derbend veya menzil, asker gönderilerek kontrol altına alınmıştır. İlim ehli kimselere işledikleri suçlardan dolayı en çok verilen ceza ise hapis cezası olmuştur. Ayrıca kürek, sürgün ve azledilme cezalarının da sıklıkla verildiği söylenebilir. İncelenen dönem aralığında rastlanmasa da daha önceki yıllara ait bazı hükümlerde bilhassa suhtelere siyaseten katl, idam ve kısas gibi cezaların verildiği de görülmüştür. Her ne kadar önlemler alınsa da ağır cezalar verilse de devletin önemli makamında bulunan birçok kimse ve medreseleri temsil eden suhteler uzun yıllar olumsuz eylemlerine

devam etmişlerdir. Netice itibariyle bu kimselerin tamamı, toplumun huzurunu bozmuş, buldukları makama layık olmadıklarını göstermiş ve hem Osmanlı devletini hem de İslam dinini kötü bir şekilde temsil etmişlerdir.

KAYNAKÇA

I. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

73 Numaralı Mühimme Defteri

74 Numaralı Mühimme Defteri

75 Numaralı Mühimme Defteri

BOA. *AE. SİBR* 1/30, 6 Muharrem 1050 [28 Nisan 1640].

BOA. *AE. SSLM.III* 115/6985, 21 Rebülevvel 1211 [24 Eylül 1796].

BOA. *HAT* 1446/17, 29 Zilhicce 1011 [9 Haziran 1603].

BOA. *İE. DH* 5/444, 28 Zilhicce 1011 [8 Haziran 1603].

BOA. *İE. DH* 6/616, 26 Muharrem 1012 [6 Temmuz 1603].

BOA. *İE. DH* 6/620, 22 Muharrem 1012 [2 Temmuz 1603].

BOA. *İE. DH* 7/639, 17 Şevval 1011 [30 Mart 1603].

BOA. *İE. DH* 7/697, 5 Rebülâhir 1012 [12 Eylül 1603].

BOA. *İE. DH* 7/700, 26 Rebülâhir 1012 [3 Ekim 1603].

BOA. *İE. ŞKRT.* 5/454, 25 Zilkade 1011 [6 Mayıs 1603].

BOA. *İE. ŞKRT.* 5/455, 22 Zilkade 1011 [3 Mayıs 1603].

BOA. *TT.d.* 456, 29 Zilhicce 973 [17 Temmuz 1576].

II. Kitap Makale ve Diğer Kaynaklar

Acar, Aydın, *74 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (121-241)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015.

Afyoncu, Erhan, "Müteferrika", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, ss. 183-185.

Akdağ, Mustafa, *Celâli İsyancıları (1550-1603)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1963.

Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyancıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

Alkan, Mustafa, "Softa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, ss. 342-343.

Atar, Fahrettin, "Kadı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, ss. 66-69.

Avcı, Casim, "Şeyh", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul 2010, ss. 49.

Aydın, Mehmet Âkif, "Osmanlı'da Hukuk", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi C. 1*, (Ed.: Ekmeleddin İhsanoğlu). İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi (IRCICA), İstanbul 1994, ss. 375-441.

Aydüz, Salim, *Osmanlı Biliminin Öncüleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016.

Bayramoğlu, Ömer, *73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (277-433)*, Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis 2018.

Beydilli, Kemal, "İmam", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, ss. 181-186.

Dadacı, Muhammed Hanifi, *XVI. Yüzyıldaki Suhte Olayları Bağlamında Medreselerde Verilen Eğitim Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2022.

Demir, Selçuk, *75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (s. 1-171)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2009.

Dingeç, Emine, "Osmanlı Hazineslerinden Bir Fon: Raht Hazinesi". *İkinci İktisat Tarihi Kongresi Bildiriler 1*, (Ed.: Mustafa Öztürk, Ahmet Aksın), Elâzığ 2013, ss. 213-230.

Emecen, Feridun Mustafa, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.

Erkal, Mehmet, "Beytülmâl", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 6. İstanbul 1992, 90-94.

Gök, Abbas ve İnbaşı, Mehmet, "62 Numaralı Mühimme Defteri'ne Göre 1587-1588 Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Suhte ve Eşkıyalık Hareketleri", *Erciyes Akademi*, C. 35, S. 4, 2021, ss. 1356-1376.

Hayta, Necdet ve Ünal, Uğur, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2012.

İnalçık, Halil, "Adaletname", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1988, ss. 346-347.

İpşirli, Mehmet, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi C. 1*, (Ed.: Ekmeleddin İhsanoğlu), İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi (IRCICA), İstanbul 1994, ss. 139-283.

İpşirli, Mehmet, "İlmiye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul 2000, ss. 141-145.

İpşirli, Mehmet, "Naib", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, ss. 312-313.

Kallek, Cengiz, "Müd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 31, Ankara 2020, ss. 455-457.

Karademir, Zafer, *Osmanlı Döneminde Medreseli Olayları*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2008.

- Keleş, Ahmet, *75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 172-331)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.
- Kırayit, Yunus, *73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (1-120)*, Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis 2017.
- Koç, Yunus, "XVI. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Suhte Olayları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 18. 2013, ss. 147-159.
- Ortaylı, İlber, "Kadı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 24. İstanbul 2001, ss. 69-73.
- Solak, Özlem Yılmaz, *Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nde Suhte İsyanları (1558-1576)*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2014.
- Sönmez, Ferdi, *73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (434-590)*, Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis 2019.
- Taşkesenlioğlu, Cihat, *74 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (1-117)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012.
- Uğurlu, Muhammed, *73 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (121-276)*, Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis 2018.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nde İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

77 NUMARALI GALATA ŞER'İYYE SİCİLİNİN TANITIMI VE TASNİFİ (H. 1064-1065 / M. 1654-1655)*

INTRODUCTION AND CLASSIFICATION OF GALATA SHARIA REGISTER NUMBER 77 (1064-1065 H. / 1654-1655 A.D.)

Emel SÖNMEZ**

Makale Bilgisi/Article Info: Geliş/Received: 24/05/2024 Düzeltme/Revised: 15/06/2024 Kabul/Accepted: 27/06/2024

Araştırma Makalesi / Research Article

Atf / Cite as: Sönmez, E. (2024). 77 Numaralı Galata Şer'iyeye Sicilinin Tanıtımı ve Tasnifi (H. 1064-1065 / M. 1654-1655). *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 65-75. <https://doi.org/10.52735/bellek.1489310>

ÖZ

Galata Mahkemesinde tutulan defterlerden biri olan 77 Numaralı Şer'iyeye sicili H. 1064-1065/ M. 1654-1655 yılları arasında kapsamaktadır. Bu sicil içerisinde ceza, ticaret, şahıs, miras ve aile hukuku ile ilgili konular işlenmiş olup ticaret hukuku konulu kayıtlar ağırlıklıdır. 77 Numaralı Şer'iyeye sicili, daha önceden transkripsiyonu yapılmamış bir defter olduğu için çalışılmıştır. Çalışma yapılırken literatür taraması tekniği ve içerik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada sicil defterinin tanıtımı ve kayıtlar hakkında kısa bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hukuku, Galata Mahkemesi, Şer'iyeye sicilleri.

ABSTRACT

The Sharia register numbered 77, which is one of the books written in the Galata Court, covers the years H. 1064-1065 / A.D 1654-1655. In this registry, issues related to criminal, commercial, personal, inheritance and family law are processed, and records on commercial law are predominant. The Sharia registry number 77 was studied because it is a book that has not been transcribed before. While carrying out the study, literature review technique and content analysis method were used. In this study, it is aimed to introduce the registry and make a brief evaluation about the records.

Keywords: Ottoman Law, Galata Court, Sharia Registries.

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde” yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden” hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma “Etik Kurul İzni” gerektirmeyen bir çalışmadır. Ayrıca bu çalışma, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde hazırlanmakta olan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, emelsonmez1881@gmail.com, ORCID: 0009-0001-4456-580X

GİRİŞ

Çalışmamızın amacı daha önce transkripsiyonu yapılmamış olan Galata'ya ait 77 Numaralı Şer'iyye sicilinin transkripsiyonu yapılarak, Osmanlı Devleti'nin önemli ticari merkezlerinden bir tanesi olan Galata'nın 17. Yüzyıldaki durumunun daha iyi anlaşılması ve bu alanda yapılacak olan çalışmalara mütevazı bir katkıda bulunmaktır. Bu bağlamda söz konusu defterin transkripsiyonu yapılarak, belgeler türlerine göre tasnif edilmiştir. 1654-1655 yılları arasını kapsayan defterde, sosyal, hukukî ve ekonomik durumu aydınlatacak veriler bulunmaktadır. Defterde 369 adet belge kayıtlıdır.

Osmanlı Devleti'nin egemen olduğu geniş coğrafyada şer'iyye sicillerinin varlığını görmekteyiz. Bu defterlerin sayısı bölgesel olarak değişmekle birlikte İstanbul ve Bilad-ı selase (Galata, Üsküdar ve Eyüp) bölgesine ait yaklaşık 10.000 defter bulunmaktadır. Bu defterlerin bir kısmı İSAM tarafından gerçekleştirilen İstanbul Kadı Sicilleri Projesi kapsamında yayımlanmıştır. Bunun yanı sıra Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve İBB Kültür A.Ş. ortaklığıyla 60 defterin transkripsiyon çalışmaları tamamlanarak ilim aleminin istifadesine sunulmuştur.

İncelenilen 77 Numaralı Şer'iyye sicili 1654-1655 yılları arasını kapsamaktadır. Sicilde sosyal, hukuki ve ekonomik durumu aydınlatacak çok sayıda dava bulunmaktadır. Kaydı tutulan konular homojen değildir ve bunlar aile, miras, şahıs, ceza ve ticaret hukuku ile ilgilidir. Sicilde en fazla kayıt ceza ve ticaret hukuku ile ilgili olanlardır. Bu makalede öncelikle kısaca Galata'nın tarihçesini verdikten sonra davaları yukarıda sayılan hukuki sınıflarına göre tasnif edip değerlendireceğiz.

Galata'nın Tarihçesi

Sykai ya da Pera adıyla bilinen Galata bölgesi birçok millete ev sahipliği yapmıştır. Galata Antik dönemde incirlik anlamına gelen "Sykai" adıyla anılmıştır.¹ Sykai olarak adlandırılan yer, Bizans döneminde on üçüncü bölge olarak bilinmekteydi. Bizans İmparatorlarından Justinianus'un bölgeye yaptırdığı imar faaliyetleri nedeniyle kısa bir süre "Justinianai" adıyla kayıtlara geçmiştir.² Geç dönem Bizans İmparatorluğu'nda bu bölge karşı anlamına gelen "Pera" adıyla anılmıştır.³ Bölgenin sınırları ve adları değişse dahi bahsedilen isimler ile çoğunlukla aynı yer işaret edilmiştir.

Galata'nın tarihi Antik döneme kadar uzanmaktadır. Bizans imparatorlarının bölgeye yaptırdığı imar faaliyetlerinden Bizans'ın buradaki varlığını görmekteyiz.⁴ Orta Çağ'da Galata, Bizans bölgesidir. Galata'nın tarihsel dönüm noktası 13. yüzyılda Bizans İmparatoru Mihail'in Cenevizlileri bölgeye yerleştirmesiyle gerçekleşmiştir.⁵ Cenevizliler, bölgeyi ticaret açısından önemli bir noktaya taşımıştır.

İstanbul'un 1453 yılında II. Mehmet tarafından fethinden sonra Galata'da yaşayan Cenevizlilere can, mal, ibadet ve ticaret serbestisi tanıyan bir ahidname verilmiştir.⁶ Bölge teslim alındığında Türk ve Müslüman nüfus yok denilecek kadar azdı. Osmanlı Devleti'nin

¹ Ayşe Yetişkin Kubilay, 'Batı Kaynaklı Haritalardaki İstanbul', *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, Cilt 1*, 2015, s. 524.

² Petrus Gyllius, *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, Erendiz Özbayoğlu(çev.), İstanbul: Eren Yayınları, 1997, s.192.

³ İlber Ortaylı, "Galata", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1996, s.303.

⁴ Kerim İlker Bulunur, *Osmanlı Galatası (1453-1600)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2014 s.23.

⁵ Bulunur, s.28.

⁶ Kerim İlker Bulunur, "II. Mehmed Tarafından Galatalılara Verilen 1453 Ahidnamesi ve Buna Yapılan Eklemeler Hakkında Yeni Bilgiler", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 50, 2009/2, s.67.

varlığından önce Frenk, Rum ve Yahudi nüfus bölgede ikamet etmekteydi.⁷ 16. Yüzyıldan sonra buraya Endülüslü Araplar, Mısır ve Suriye'den gelenler yerleştirilmiştir.⁸

Bilindiği üzere Galata yüzyıllarca kozmopolit bir bölgeydi. Bölgenin kozmopolit olmasının en önemli nedeni ticari bir güzergâh olmasıydı. Cenevizlilerin bu bölgeye en büyük mirası ticaret olmuştur. Cenevizlilerin bölgedeki ticari faaliyetleri bölgenin coğrafi yapısıyla ilişkilidir. Galata, Asya ve Avrupa arasında stratejik bir konumda bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Galata kıyılarında su oldukça derindir. Bu derinlik, büyük gemilerin limanlara yanaşabilmesini mümkün kılmaktaydı.⁹ Buradaki deniz ticaretinin varlığı iskelelerin gelişmişlik düzeyini de etkiliyordu. Karaköy, Kurşunlu Mahzen ve Yağ kapanı gibi birden fazla iskeleyle sahipti. Bu iskeleler kullanım alanlarına göre çeşitleniyordu.¹⁰ Galata'nın dikkate değer bir diğer özelliği ise antrepo olma özelliği idi.¹¹

Ticaretin aktif olması birçok taciri bölgeye çekmekteydi. Bu kadar hareketli bir bölgenin yerleşimin gereksinimlerinin karşılanması için bölgede birçok esnaf grubu ve dükkanlar vardı. Bu esnaf grupları hem tacirlerin hem de sakinlerin ihtiyaçlarını karşılamak hususunda önemli rol oynamaktaydı.

77 Numaralı Galata Şer'iyye Sicili Hakkında

77 numaralı şer'iyye sicili H.1064-1065 (1654-1655) yılları arasını kapsamakta ve 95 varaktan oluşmaktadır. Defterin ilk sayfasında “*defter-i uşşaka yazdım ki beni canan dedim. Naz ile geldi dedi, ben bilmezim defter bilir*” derkenar notu bulunmaktadır. İlk kayıt 18 Şevvâl 1064 (1 Eylül 1654) tarihine aittir. 17. yüzyılın ikinci yarısında tutulan bu defterde hükümler genellikle Türkçe olup Arapça hüküm oldukça azdır. Defter oldukça iyi muhafaza edilmiş, tüm varaklar okunabilir ve genel olarak anlaşılabilir durumdadır.

Defterde konu çeşitliliği oldukça fazla olup kayıtların büyük çoğunluğu borçlarla ilgilidir. Bunun yanında esirlik, boşanma ve suç ile ilgili kayıtların da sayısı az değildir. Esirlik ile ilgili belgeler, kendi içinde satın alma, azat etme ve hibe etme, abd-ı abık ve esir sahibiyle anlaşmazlıklar olmak üzere çeşitlenmektedir. Evlenme ve boşanma ile ilgili kayıtlar da kendi içinde nikah, mihr-i müeccel, boşanma gibi başlıklarda toplanmıştır. Borçlardan sonra en fazla kayıt sayısı şahıs ve ceza hukuku ile ilgili kayıtlardır. Suçlar ile ilgili tespit edilen kayıtlar intihar, cinayet, yaralama, gasp, hırsızlık ve tartışma ile ilgilidir. En az kayıt içeren konular ise velayet, vasiyet kethüda ataması ile ilgili olanlardır.

Bir kayıt kendi içinde birçok konunun başlığı altında tasnif edilebildiği gibi tek konu üzerine yoğunlaşan kayıtlar da mevcuttur. Örneğin esirlikle ilgili kayıtlarda olay genellikle tek bir konu başlığı altında sınıflandırılabilirken miras ile ilgili kayıtlarda borç, miras, vasi, mülk ve birçok farklı alanla ilişkilendirilebilir. Konu başlıklarına daha genel bir perspektiften bakıldığında bunların genellikle ekonomik ve sosyal hayatla ilgili olduğu görülmektedir. Evlilik, boşanma, esirlik ile ilgili kayıtlar sosyal hayatı; mülk satışı, hisse satışı, mülkün kiraya verilmesi, şirket gibi kayıtlar ise ekonomik hayatı ilgilendiren konulardır.

Defterde ilam ve hüccetlerin yanı sıra ayrıca ferman, berat ve buyruldu türü belgeler de yer almaktadır. Bu belgelerin genellikle sosyal ve ekonomik hayat ile ilgili olduğu görülmektedir.

⁷ Bulunur, *Osmanlı Galatası (1453-1600)*, s.159.

⁸ Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi I*, Mehmet Ali Kılıçbay(çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990, s. 72.

⁹ Mantran, s.86.

¹⁰ Bulunur, *Osmanlı Galatası (1453-1600)*, s.84.

¹¹ Halil İnalçık, *İstanbul Tarihi Araştırmaları- Fetihden Sonra İstanbul'un Yeniden İnşası, Bilad-i Selase : Galata, Eyüp, Üsküdar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, s.281.*

Aşağıdaki tabloda defterdeki belgelerin konularına göre tasnifi ve varak numaraları bulunmaktadır.

Tablo 1: 77 Numaralı Galata Şer'iyeye Sicilindeki kayıtların sınıflandırılması

Şahıs Hukuku ile İlgili Kayıtlar			
Belge Türü	K ayıt Sayısı	Yüzde	Kayıt No
İntihar	1	<1	22b2
Köle Satışı ve Kölelikle İlgili	9	2	20a4, 29b1, 36b1, 40a1, 57b1, 63a1, 68a4, 79b3, 82a3
Kölelikten Azat	27	7	4b1, 6a2, 7b3, 9a1, 9a2, 21a2, 29a1, 30b2, 35a2, 43b1, 43b3, 43b4, 46a4, 52b5, 55b3, 58b2, 60a2, 60a3, 60a4, 75b1, 75b2, 77a3, 78b1, 79b4, 80b4, 84a2, 89b2
Müslüman Olma	2	<1	1b1, 10b4
Vakıf ile ilgili	15	4	8a2,12b1,22b1, 28a1, 40a3,40b1, 40b2, 40b3, 47b2, 60b3, 65b4,72a2, 73a2, 83a2, 88b1
Ceza Hukuku ile İlgili Kayıtlar			
Anlaşmazlık ve tartışma	11	2	22a2, 23a1, 25a4, 32a4, 52a2, 57b3, 58a3, 63a3, 66a3, 86a1, 86b3
Gasp ve hırsızlık	11	2	25b3, 29a4, 45a4, 52b3, 53a4, 59a2, 59a4, 59b3, 80a3, 86a4, 87a3
Mülk Sınırının İhlali	5	1	5b3, 14a3, 44a4, 45b3, 50a3
Uygunsuz davranışların ihbar edilmesi	3	<1	9a4, 22a3, 53b3
Yaralama	13	3	7a4, 8b1, 12a2, 15b1, 16b3, 25a1, 35a1, 36a2, 42a1, 65b1, 70a3, 71b2, 90b1
Cinayet	5	1	7a2, 7a4, 9a5, 36b2, 78a2
Ticaret Hukuku ile İlgili Kayıtlar			
Alacak	20	5	3b2, 11b2, 17a4, 19b3, 23a2, 30a1, 43b5, 44a2, 47b1, 47b3, 51b3, 52a1, 66a4, 70a2, 72b1, 72b4, 74b3, 79a2, 81a2, 90a2
Borcun taksite bölünmesi	3	<1	29a2, 29a3, 53a5
Borç	79	21	3b1, 4b2, 5a2, 5b1, 5b2, 6b3, 7b2, 8b3, 9a3, 9b2, 10a3, 11b3, 12a4, 12b2, 14a2, 20b2, 20b3, 20b4, 23a4, 23b2, 23b3, 24b3, 25b2, 27a1, 27a2, 27a4, 29b2, 29b3, 30b3, 31a1, 35b4, 41a3, 42b3, 43a2, 43a4, 44a3, 44b2, 44b5, 45a1, 45a3, 45b1, 45b2, 46a1, 46a3, 46b2, 50b2, 50b4, 50b5, 51b4, 52b2, 53b1, 53b2, 56b2, 57a3, 57b2, 58a4, 59b2, 60b2, 62a3, 62b2, 62b3, 66b1, 67a3, 67b3, 69a2, 70b1, 72b2, 72b3, 75a2, 76b4, 77a2, 78b4, 79b1, 79b2, 80a1, 81b3, 82b2, 85a5, 88a2
Gemi ile alakalı	24	6	9a3, 15b4, 20b1, 23a1, 24b1, 25a4, 25b4, 27b2, 27b3, 31a2, 36b3, 43b2, 46a2, 47a1, 50b3, 53b4, 57b4, 61a2, 64a1, 64b3, 75b3, 81b4, 82b3, 83a1
Hisse satışı	8	2	2a3,15b4, 18b2, 30b1,57b5,60b1, 64a2,73a1
Hisse	14	3	10a5, 13a3, 17a2, 31b3, 40a2, 41a1, 41b1, 54a3, 62a2, 64b1, 65b3, 69a3, 77a1, 90b3

Mülk hibe etme	4	1	2a1, 30a3, 68b2, 91a2
Mülk satışı	38	10	2a2, 2b4, 2b5, 4a2, 4a3, 6a3, 7a3, 8b2, 9b3, 9b4, 13a2, 13b4, 16a2, 17b2, 19b1, 20b1, 21b2, 24b1, 25b4, 27a3, 27b1, 35b1, 36b4, 42a2, 48b3, 49a1, 52a3, 58a2, 61b3, 67b2, 69b4, 72a1, 74a2, 75a3, 76b2, 82b4, 83b2, 86b2
Mülkün kiraya verilmesi	4	1	14a1, 15b3, 25a2, 80a2
Ürün alma	9	2	3b4, 6a5, 13b3, 36a1, 44b3, 44b4, 73b3, 74a1, 80b3
Şirket	3	<1	42a3, 65a1, 81a1
Miras Hukuku ile İlgili Kayıtlar			
Miras	14	3	4a1, 4b3, 14a4, 15a1, 16a2, 16a3, 16b2, 16b4, 17b3, 32a1, 32a3, 41a2, 56a1, 81b2
Vasiyet	3	<1	43a1, 68b3, 74b2
Aile Hukuku ile İlgili Kayıtlar			
Evlenme ve boşanma	29	7	6a4, 8a1, 12a3, 14b2, 19b2, 35b2, 35b3, 41b2, 42b2, 46b3, 51b1, 51b2, 53a3, 54a2, 57a2, 60a5, 61b2, 67a2, 69b3, 70b2, 77b2, 78b3, 79b5, 84a1, 85b3, 87b1, 90a3, 91a3, 91a4
Vasi	1	<1	7b5
Velayet	1	<1	31b1
Müteferrik Kayıtlar			
Müteferrik Kayıtlar	13	3	46b1, 48a2, 48a3, 49a2, 49a3, 49b3, 55a1, 55b2, 32a2, 7a1, 11b1, 53a2, 10b2

Belgeler şahıs, ceza, ticaret, miras, aile hukuku ve müteferrik kayıtlar olmak üzere 6 ana başlıkta sınıflandırılmıştır. Şahıs hukuku vakıf, köle satışı, kölelikten azat, Müslüman olma ve intihar alt başlıklarından oluşmakta ve belgelerin %14'ünü kapsamaktadır. Ceza hukuku; gasp, hırsızlık, anlaşmazlık, yaralama, ölü bildirme, uygunsuz davranışların ihbarı ve mülk sınırının ihlali alt başlıklarından oluşmaktadır. Ceza hukuku ile ilgili kayıtlar, belgelerin %10'unu oluşturmaktadır. Ticaret hukuku ile ilgili kayıtlar şirket, borç, hisse, mülk satışı, mülk hibe edilmesi, ürün alma, alacak, mülkün kiraya verilmesi, gemiler ile ilgili kayıtlar ve borcun taksite bölünmesi konularını içermektedir. Ticaret hukuku ile ilgili kayıtlar belgelerin %51'ini oluşturmaktadır. Miras hukuku ile ilgili kayıtlar miras ve vasiyet konularını kapsamakta ve belgelerin %4'ünü oluşturmaktadır. Aile hukuku ile ilgili kayıtlar vasi, velayet, evlenme ve boşanmalarla ilgili konuları kapsamaktadır. Defterde en fazla kayıt ticaret hukuku ile ilgilidir. Ticaret hukukunu şahıs ve ceza hukuku takip etmektedir.

Aile Hukuku ile İlgili Kayıtlar

Osmanlı hukukunun temelleri şer'i ve örfi hukuka dayanmaktadır. Aile hukuku ise şer'i hukukun içinde yer almaktadır.¹² Aile hukukunun alanı içine evlenme, boşanma, nafaka talebi, vasi tayini, vesayet gibi dava konuları girmektedir. İncelediğimiz sicilde bunlardan evlenme ve boşanma ile ilgili davaların daha yoğun olarak yer aldığı görülmektedir. Aile hukukunda evliliğin esaslarını anlamak için İslam dininin evliliğe yaklaşımını bilmek elzemdir.

¹² Mehmet Akif Aydın, *Osmanlılarda Aile Hukuku Alanındaki Gelişmeler ve Hukuk-ı Aile Kararnamesi* (19 ve 20. Asır), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1981, s. 64.

İslam dininde erkeğe birden fazla kadınla evlenebilme hakkı tanınmıştır. Ancak bu süreçte eşler arasında adaletin korunması gerekliliği vurgulanmıştır.¹³ Erkeğin; yiyecek, içecek, barınma gibi yaşam için temel gereksinimleri karşılaması beklenmiştir. Bilindiği gibi İslam hukukunda boşanma, erkeğe verilen bir haktır. Erkeğin eşinden boşanabilmesi için yazılı bir beyana gerek yoktur. Sözlü olarak ifade etmesi evlilik birliğinin sonlanması için yeterlidir.¹⁴

Osmanlı Devleti'nde boşanma üç şekilde gerçekleşirdi. Bunlar; talak, muhâla ve tefriktir. Talak, erkeğin evliliğini bitirdiğini beyan etmesiyle gerçekleşir. İki tür talak vardır. Ric-i talakta erkek, iddet süresi bitmeden eşine nikah kıymadan dönebilir. Talak bain ise evliliği derhal bitiren boşanmadır.¹⁵ Erkeğin eşinden talak ile boşanması durumunda mehir ve iddet nafakası ödeme yükümlülüğü bulunmaktadır.¹⁶

İncelenilen sicil içerisinde boşanma ile ilgili 20 kayıt bulunmaktadır. Bunlardan 14'ünde talak ile boşanma gerçekleşmiştir. Talak ile boşanan erkek mihr-i müeccel ve iddet nafakasını nakit ya da taksitle ödeyebilirdi. Örneğin; Galata Cami-i Kebir mahallesinde sakin Mehmet Beşe, talak ile boşandığı karısına ödemekle mükellef olduğu mihr-i müecceli 30 günde bir 100 akçe ödemek suretiyle taksitlendirmiştir.¹⁷ Talak ile boşanmalar neticesinde ödenmesi gereken mihr-i müeccel kadının borcu karşılığında takas olabiliyordu. Galata'da Cihangir mahallesinde Şaban bin Veli eşi Ümmühan binti Mustafa'yı talak ile boşadıktan sonra ödemesi gereken mihr-i müeccel ve iddet nafakası olan 600 akçeyi Ümmühan'ın borcu olan 600 akçe ile takas etmiştir.¹⁸

Muhâla'a ile boşanmalara gelince bununla ilgili 4 kayda rastlanmıştır. Bu tür boşanmalarda genellikle kadının boşanma talebi doğrultusunda olduğundan erkek mihr-i müeccel ve iddet nafakasını ödemek zorunda kalmıyordu. Örneğin; Galata'da El Hac A'ma mahallesinde Ahmet Reis ve Ayşe binti Hüseyin muhâla'a ile boşandığı için Ahmet, mihr-i müecceli¹⁹ ödememiştir.

Tefrik ile boşanmaların ise, taraflardan birinin mahkemeye başvurusuyla gerçekleştiği bilinmektedir. Ancak incelenen sicilde tefrik ile boşanmaya dair kayıt bulunmamaktadır.

Bu kayıtlardan sadece bir tanesinde boşanma sebebi belirtilmiştir. Bu kayda göre, Galata'da Şahkulu mahallesinde Rahime binti Ali ve Ahmet bin Şaban evliliklerinde anlaşmazlık ve geçimsizlik olduğunu belirterek boşanmıştır.²⁰

¹³ Özlem Muraz Budak, "Osmanlı Mahkemelerine Yansıyan Boşanma Davaları", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19/3, 2022, s. 1420

¹⁴ Saadet Maydaer, "Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer'iyye Sicillerine Göre)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, 2007, s. 300.

¹⁵ Ric'i talak, erkeğin iddet süresi içinde yeni nikah akdine gerek kalmadan geri dönebildiği boşanma türüdür. İddet süresi içinde gerçekleşmemesi durumunda ayrılık talak bain ile ayrılığa dönüşür. Talak bain, eşlerin tekrar bir araya gelebilmesi için nikah akdinin zorunlu olduğu boşanma türüdür.

H. İbrahim Acar, "Talak", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.38, 2010, s. 499.

¹⁶ Maydaer, *Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer'iyye Sicillerine Göre)*, s.303.

¹⁷ "...takrîr-i kelâm edüb zevcem mezbûre Havva'yı tatlık etmeğin zimmetimde ma'kûdun aleyh olan 1900 akça mihr-i mü'eccelini def'aten edâya âdem-i iktidârım olmağla târîh-i kitâbdan her otuz gün tamâmında kendüye yüzer akça vermek üzere taksit edüb ben dahi taksit-i mezkûru kabûl eylediğime binâen..." GŞS, nr. 77 s.90/3 (10 Rebî'ü'l-âhir 1065- 17 Şubat 1655)

¹⁸ GŞS, nr. 77 s.12/3 (18 Şevvâl 1064- 1 Eylül 1654)

¹⁹ "... Ayşe hatun zevc-i mezbûr Ahmed Reis zimmetinde mütekkarrir olan 500 akça mihr-i mü'ecceli ve nafaka-i iddet ve me'ûnet-ı sükânası üzerlerine muhâla'a-i sahiha-i şer'iyye ile muhâla'a edüb ol dahi vech-i muharrer üzere hul'-i mezbûru kabûl eyledi..." GŞS, nr. 77 s.14/6 (27 Şevvâl 1064- 10 Eylül 1654)

²⁰ "...mezbûr Ahmed'den nüşûz ve i'râz üzere olub hul'a tâlibe olduğum ecilden silk-i mülkümden münselik emlakımdan bir orta keçesi ve iki münakkaş makrome ve iki dokuma makrome ve bir don ve bir gömleğimi bedel-i hul' olmak üzere yedine def' ve teslim edüb ol dahi kabz ve tesellüm eyledikten sonra zimmetinde ma'kûdun

Ceza Hukuku ile İlgili Kayıtlar

Osmanlı Devleti'nde şer'i ceza ve örfi ceza hukuku birbiriyle zıt değildir. Günümüze kadar ulaşmayı başarabilmiş en eski kanunname, Fatih Kanunnamesi olduğu bilinmektedir. II. Bayezid, I. Selim ve I. Süleyman döneminde çıkarılan kanunnameler fasıllara ayrılmıştır. Zina, adam öldürme, müessir fiiller, şarap içme, gasp, hırsızlık, siyaset suç ve cezaları olmak üzere bazı kanunnameler üç bazıları ise dört fasılda toplanmıştır. Tanzimat öncesi son çıkarılan kanunname ise 17. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir.²¹

77 numaralı şer'iyye sicilinde en fazla kayıt altına alınan durumlardan biri de ceza hukuku ile alakalı olanlardır. Nitekim Galata, oldukça hareketli bir bölgeydi ve şehrin bu özelliği kaçınılmaz olarak çeşitli suçları da beraberinde getiriyordu. 77. Numaralı sicilde görülen ceza hukuku ile ilgili davalar anlaşmazlık, tartışma, mülk sınırının ihlal edilmesi, uygunsuz davranışların ihbar edilmesi, yaralama ve cinayet başlıkları altında toplanabilir.

Sicilde yaralamalar ile ilgili 13 tane kayıt tespit edilmiştir. Bu kayıtlarda öncelikle iki tarafın adı, ardından olayın nerede gerçekleştiği, son olarak da suç aleti ve yaralanan kişiye verilen zarar kaydedilirdi. Eğer iki taraf sulh yolu ile anlaşmaya vardıysa sulh ücreti, sulh edilmediyse davacının iddiasını kanıtlaması için şahit gösterilmesi gerekirdi. Sicilde kaydedilen on yaralama olayından beşi sulh ile sonuçlanmıştır. Sulh edilen ücretler olaydan olaya değişmekteydi. Örneğin; Lazari veled-i Yani'nin meyhanesine su içmek için gittiğini belirten İsak, Lazari tarafından tabancayla yaralanmıştır. Bu yaralanma neticesinde iki taraf 3300 akçede sulh etmiştir.²² Yine meyhaneci taifesinden Yorgi veled-i Panoyad'ın Mehmet Beşe'yi yaraladığı ve aralarında anlaşarak Yorgi veled-i Panoyad'ın Mehmet Beşe'ye ilaç ve sulh için 500 akçe ödediği görülmektedir.²³

Yaralama ile ilgili kayıtlarda olayın nedenine dair bilgiye yalnızca bir kayıta rastlanmıştır. Buna göre olay şöyle gelişmiştir; Mustafa Çavuş mütevellisi olduğu İbrahim Efendi Vakfının Osman Beşe'nin tasarrufunda olan dükkânın mukâtaasını talep etmek için Arap çarşısına gitmiş ancak Osman Beşe tarafından darp edilerek sakalı koparılmıştır.

Öte taraftan yaralayan ve yaralanan kişilerin yaş ortalamaları hakkında bir veriye sahip değiliz ancak gençler kategorisinde değerlendirebileceğimiz şab-ı emred yaralanmalarının sicilde 4 kayıta geçtiğini ve bunlardan ikisinin ölümle sonuçlandığını görmekteyiz.

İncelenilen sicilde 4 adet cinayet kaydı bulunmaktadır. Nitekim yukarıda da belirtildiği üzere iki tanesi şab-ı emred yaralanması neticesinde olmuştur. Şöyle ki; Nikola'nın çırağı Dimitri yolda kimliği belirlenemeyen bir kişi tarafından bıçaklanmış ve Kürekçi Yorgi'nin evinde ölü bulunmuştur.²⁴ Nikola'ya Dimitri'nin katili sorulduğunda, Nikola bilmediğini söylemiştir. Cinayet mahalli belli olmayan Anton ise, Galata'da 1654 yılının Temmuz ayında kaybolmuş ve cesedi Ağustos ayında Tatavla bağlarında bulunmuştur. Mahkemeden Anton'un cesedi üzerinde keşif yapılması talep edilmiştir.²⁵

aleyh mihr-i mü'eccelim olan 2000 akça hakkım ve nafaka-i 'iddetim ve me'ünet-i süknâm üzerine merkûm Ahmed ile muhâla'a-i sahiha-i şer'iyye ile hul' eyledim..." GŞS, nr. 77 s.67/2 (24 Rebî'ü'l-evvel 1065- 31 Ocak 1655)

²¹ Mehmet Akman, "Osmanlı Ceza Hukuku Üzerine Bir İcmal", *Türkiyat Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.3, Sayı 5, 2005, s.489.

²² GŞS, nr. 77 s.12/2 (18 Şevvâl 1064- 1 Eylül 1654)

²³ GŞS, nr. 77 s.35/1 (1 Muharrem 1065- 11 Kasım 1654)

²⁴ "...Nikola'nın şakirdi Dimitri nâm şâb-ı emred sol cânibinden boş böğrü üzerinde bıçak yaralı olduğu hâlde mahrûsa-i mezkûrede bimârhâneci olan Kürekçi Yorgi nâm zımmî'nin menziline mürd olmağla..." GŞS, nr. 77 s.7/4 (26 Ramâzân 1064- 10 Ağustos 1654)

²⁵ "... Tatavla nâm karye bağları kurbunda vâki' bi'r-i mâya ilkâ olundukdan sonra yine bi'r-i mezkûreden ihrâc olunub ok meydanı nâm mahalle kurbunda sandıka defn olunduğu mesmû'umuz olmağla cânib-i şer'den üzerine varılıb vâki'-i hâl keşf ve tahrir olunmak matlûbumz dediklerinde küttab mahkemeden Mevlanâ Şaban Efendi irsâl olunub ol dahi zeyl-i kitâbda mastûrî'l-esâmî müslimîn ile zikr olunan ok meydanı kurbunda vâki' sandıka varub

İncelenen sicilde kasame uygulamasıyla da ilgili bir kayıt bulunmaktadır. Bu uygulamada halka açık yerde ya da özel bir mülkte fail-i meçhul bir ceset bulunduğunda katil ortaya çıkmazsa; ölen kişinin diyeti özel mülkte bulduysa mülkün sahibine, kamuya açık bir alanda bulduysa bölge halkına ödettirilirdi.²⁶ Şöyle ki; Galata'da Balıkpazarı kurbunda miri iskelede cesedi bulunan ancak burada sakin olanlardan soruşturulmasına rağmen katili bulunamayan İbrahim Beşe'nin kasame ve diyeti olarak belirlenen 13.500 akçe, iskele yakınında oturanlardan talep edilmiştir.²⁷

Hırsızlık ve gasp ile ilgili ise 11 kayıt mevcuttur. Bu kayıtlarda davacı ve davalının isimleri ile ikamet mahalleri beyan edilirdi. Davacı hırsızlık ile suçladığı kişinin yüzüne karşı iddiasını dile getirir ve davalıya bu durum sorulurdu. Davalının hırsızlık iddiasını inkâr etmesi durumunda, davacıdan iddiasını ispatlayan şahitler göstermesi beklenirdi. Hırsızlık davaları ile ilgili belgelerde hırsızın itirafta bulunduğu da görülmüştür. Örneğin, Galata'da Ali b. Abdullah şikâyet üzerine Osman Beşe'nin camedanından 610 akçe aldığını itiraf etmiştir.²⁸ Bir diğer itiraf da Serkis veled-i Yagop'un Azap kapısındaki dükkanından, 30 top bogasi çalan Dilaver'e aittir.²⁹ Öte taraftan inkâr ile sonuçlanan kayıtlar da vardır. Örneğin Galata'da Bereketzade mahallesinde oturan Rabia'nın mor kadife kaftanı, atlas entarisi ve kuşağını Anaşte adlı kişinin çaldığı tespit edilmişse de Anaşte eşyaları çaldığını inkâr ederek bunları satın aldığını beyan etmiştir.³⁰ Eşyalar dışında çalınanlar sadece nakit para değil günlük eşyalar da olabilirdi. Örneğin; yani veled-i Anton, el-hâcc Şaban'ın gömlek ve don gibi kişisel eşyalarını çaldığı görülmektedir.³¹

Ticaret Hukuku ile İlgili Kayıtlar

Ticaret hukukunu ilgilendiren belgelere gelince incelenen sicilde doğrudan mülk satışıyla alakalı 38 kayıt bulunmaktadır. Bilindiği gibi mülk satışı yaparken mülkün genel özellikleri kaydedilirdi. Nitekim bu özellikler mülkün satış fiyatını belirleyen temel unsurlardı. Örneğin Galata'da Şahkulu mahallesinde 4 bab fevkani, 3 bab tahtanî üç sofa, iki kenif ve kileri olan ev 190.000 akçeye yine Galata'da Tophane'de, Kazgancıbaşı mahallesinde bir bab fevkani, bir bab tahtani ev 9500 akçeye satılmıştır.

Evin temel özellikleri satış fiyatını etkilerken tek belirleyici unsur değildi. Mülkün sahip olduğu özelliklerle beraber bulunduğu konum da satış fiyatını etkilemekteydi. Örneğin;

ba'de'l-hafr ancak bir mor çuka ve köhne düğme ve gömlek parçaları bulunduğundan mâ-adâ mârrü'z-zikr sandığın fevkinde ...bir taze adam kafası ve çene ve incik kemikleri bulunmağın... GŞS, nr. 77 s.9/5 (5 Şevval 1064- 19 Ağustos 1654)

²⁶ Aybars Pamir, "İslam ve Osmanlı Hukuku'nda Kasame Müessesesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 54, Sayı 4, 2005, s.344.

²⁷ "...İbrahim Beşe'nin katli ma'lûm olmamağla kassâme ve diyeti merkûmûndan da'vâ ve taleb eylediüğümde beynimizde münâzaât-ı kesire ceryânından sonra tavassut-ı muslihîn ile mezbûrûn da'vâ-yı mezkûrundan beni 13.500 fiddi râyic fi'l-vakt akça üzerine sulh eylediklerinde ben dahi vekâlet-i mahkiyyem hasebiyle sulh-ı mezbûru kabul ve bedel-i sulh olan meblağ-ı mezbûr 13.500 da'vâdan mezbûrûn Keraste ve Nikola ve Prasti Kostantin ve İlyâ ve Kıryazi ve Panayot ve Serande ve Kosta'nın ve sâir sâlifü'z-zikr iskele kurbunda olan dekâkinde müstecir olanların zimmetlerini ibrâ-i âmm-i kâti'un-nizâ'la ibrâ ve iskât eyledim..."GŞS, nr. 77 s.78/2 (20 Rebî'ü'l-evvel 1065- 28 Ocak 1655)

²⁸ GŞS, nr. 77 s.53/4 (5 Safer 1065- 15 Aralık 1654)

²⁹ GŞS, nr. 77 s.59/7 (19 Safer 1065- 29 Aralık 1654)

³⁰ "... Rabia binti Ali nâm hatun meclis-i şer'-i hatîr-i lâzîmü't-tevkîrde mahrûsa-i Galata Bereketzâde mahallesinde sâkine Anaşte binti ...nâm nasraniyye muvâcehesinde üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edüb mezbûre ...işbu müşâhede olunan mor katife kaftan ve ...atlas entari ve bir mücevher...kuşak ...olub mukaddemâ mülkûmden zâyi' olmuşidi mezbûre Anaşte'nin yedinde buldum taleb ederim suâl olunsun dedikde gibbe's-suâl merkûme Anaşte cevâbında zikr olunan mor katife kaftan 400 akçaya ...atlas entariyi 100 akçaya ve mücevher ...kuşağı 100 akçaya ...240 akçaya gâib-i 'ani'l-meclis ..nâm zimmiden iştirâ eyledim ber-vech-i muharrer müdde'i-yi merkûmenin mülkü olduğu ma'lûmum değıldir deyü inkâr etmeğın ..." GŞS, nr. 77 s.45/4 (13 Muharrem 1065- 23 Kasım 1654)

³¹ GŞS, nr. 77 s.87/3 (28 Rebî'ü'l-âhir 1065 - 7 Mart 1655)

Kasımpaşa'da Tahtagazi mahallesinde 2 bab tahtanî, 1 bab fevkanî ve bir hamamı olan mülk 35.000 akçeye, Galata'da bir bab fevkanîsi ve bir bab tahtanîsi olan ev 40.000 akçeye satılmıştır.

Ev satışlarının genel olarak Galata ve yakın çevresinde bağ ve arsa satışlarınına daha çok Galata'ya bağlı Kapıdağ, Marmara, İstinye bölgelerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Sicilde borçlarla ilgili tutulan kayıt sayısı ise 79'dur. Bu kayıtlar tutulurken borçlu ve borcu veren kişinin adı, tafesi ve borcun miktarı belirtilirdi. Kişi bir ürün karşılığı borçlanmadıysa, borcun nedeni genellikle belirtilmezdi. İncelenen sicil içinde sadece bir kayıtta borçlanma nedeni belirtilmiştir. Bu kayıtta ayağındaki yara için Buka'nın Dimitri'den 1200 akçe istediği ifade edilmektedir.³²

Bazı borçlanmalarda da kişinin bir kefil göstermesi gerekirdi. Örneğin Mellah tafesinden Mihalaki, Yorgi'ye 13.000 akçe borç vermiş ve bu borca kuyumcular çarşısında yiğitbaşı olan Penaki kefil olmuştur.³³ Eğer bir kişi kefil gösterip borcunu ödemedi ortadan kaybolursa tüm sorumluluk kefiline geçmekteydi. Örneğin Dimo'nun Kiragas'a 4.030 akçe borcu vardı. Ancak Dimo borcunu ödemedi ortadan kaybolduğu için borç kefiliden tahsil edilmiştir.³⁴

Eğer borçlu borcunu ödemedi ölürse borç geri kalan varislerinden talep edilebilirdi. Galata'da Santa Marka mahallesinde Nükte'nin kardeşi Vasilki, kardeşinin ölmeden önce Mehmet Beşe'ye 4 altın verdiği söyleyerek bu altınları talep etmiştir.³⁵

Galata, deniz ticareti ve güzergahı bakımından önemli bölgeydi. Bu durum sicil kayıtlarına da yansımıştır. Şirketlerle ilgili 3 kayıt, sefinelerle ilgili 24 kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlarda en fazla geçen husus sefinelerin helak olması ve seferlerden kazanılan ücreti paylaşmada çıkan anlaşmazlıklardır. Örneğin Zümre-i raciden Mustafa Beşe ibn-i Şehsuvar, Mellah tafesinden Musalli'ye 2000 akçe verdiğini söyler ve bunu geri talep eder. Musalli cevap olarak Mustafa'dan 2000 akçe aldıktan sonra ürün almak için iskeleye giderken denizde şiddetli rüzgâr olduğu için sefinesinin helak olduğunu ifade eder. Bahsi geçen akçesinin de gemide helak olduğunu belirtir. Bu durumun doğruluğunu kanıtlaması için Musalli'ye yemin teklif olunmuştur.³⁶

Şahıs Hukuku ile İlgili Kayıtlar

Şahıs hukuku ile bağlantılı olarak 77 numaralı Galata şer'iyye sicilinde vakıflarla ilgili 15 kayıt, kölelikten azat ile ilgili 27 ve kölelikle ilgili diğer konulara ait 9 kayıt bulunmaktadır. Kadı sicillerinde esirlik ile ilgili kayıtlarda ikamet edilen yer, esir sahibinin adı, esirin nereli olduğu ve kölenin tanınabilmesini mümkün kılan ayırt edici özelliklerin kaydedildiği görülmektedir. Örneğin bir esirin sol kaşının üzerinde yarasının olması³⁷ veya tek gözlü³⁸ olması bu ayırt edici özelliklerdendir.

³² GŞS, nr. 77 s.12/4 (20 Şevvâl 1064- 3 Eylül 1654)

³³ GŞS, nr. 77 s.43/4 (16 Muharrem 1065- 26 Kasım 1654)

³⁴ GŞS, nr. 77 s.75/2 (12 Rebiül Evvel 1065- 25 Ocak 1655)

³⁵ "...Vasilki veled-i Yani nâm zimmî muvâcehesinde üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edüb mukaddemâ hâlik-i mezbûr hâl-i hayatında ve kemâl-i sıhhatinde alâ-tarîki'l-vedi'a dört aded şerifi altun def' ve teslim ol dahi kabz ve tesellüm edüb kable'l-âhz mücemmelen hâlik olmağla zimmetinde kalmıştı hâlen suâl olunub tereke-i vâfiyyesinden aliverilmek matlûbumdur..." GŞS, nr. 77 s.45/6 (20 Muharrem 1065- 30 Kasım 1654)

³⁶ GŞS, nr. 77 s.23/1 (23 Zilkade 1064- 5 Ekim 1654)

³⁷ GŞS, nr. 77 s. 20/4 (17 Zî'l-ka'de 1064 - 29 Eylül 1654)

³⁸ GŞS, nr. 77 s. 9/2 (8 Şevvâl 1064- 22 Ağustos 1654)

Osmanlı devletinde esir edilenlere erkekse köle, kadınsa cariye denirdi.³⁹ Cariyeler günlük ev işlerinde kölelerse atölyelerde, efendisinin hizmetinde çalıştırılırdı. Bir kişinin esir sahibi olabilme yolları değişkenlik gösteriyordu. Kişi esir olarak satın alınabilir ya da alt soya ırs-i şer ile intikal edebilirdi. Örneğin; Hüseyin Beşe'nin Rus asıllı kölesi, öldükten sonra eşi Hatice'ye kalmıştır.⁴⁰

Esir sahibi kendi kölesini ailesinden bir kişiye hibe ya da borç karşılığında verebilirdi. Galata'da Kadri Kapudan, 2 esirini karısına ödemekle mükellef olduğu mihr-i müeccel ile takas etmiştir.⁴¹

Osmanlı Devleti'nde 3 çeşit azat etme yöntemi vardır. Bunlar: itk, mukatebe ve tedbirdir. Itk, esirin Allah rızası için azat edilmesidir. Tedbir, esir sahibinin öldükten sonra esirin salıverilmesiyle gerçekleşir. Örneğin Galata'da Sultan Bayezid mahallesinde sakin Ramazan Çelebi, Rus asıllı kölesi Şahin'i tedbir ile azad etmiştir. Ramazan çelebi öldükten sonra kölesi Şahin hayatına hür bir şekilde devam etmiştir.⁴² Bir diğer azat etme yöntemi ise mukâtebeydi. Mukâtebe üç şekilde gerçekleşirdi. Birincisi, esirin daha önce üzerinde anlaşılan süre boyunca efendisine hizmet etmesiyle, ikincisi esir sahibinin esirin serbest kalması için belirlediği tutar ödendiğinde, üçüncüsü üretimi yapılan bir maldan hedeflenen kadar yapıldığında idi.⁴³ Örneğin Galata'da Şahkulu mahallesinde ikamet eden Mehmet Kapudan, kölesinin 6 yıl hizmet etmesi karşılığında hürriyetine kavuşacağını bildirmiştir.⁴⁴

SONUÇ

Şer'iyye sicilleri, Osmanlı tarihini aydınlatmak açısından önemli kaynaklardan bir tanesidir. Sicillerde sosyal, ekonomik ve hukuki yapıyı aydınlatan birçok kayıt bulunmaktadır. Tarafların talepleri üzerine tutulan kayıtlar günlük hayatın bir portresini sunmaktadır. Mülk satışlarından evlerin yapısı, sokakları betimlenirken; borç kayıtlarından da satılan ürünün değerlerini tespit edebilmemiz mümkündür.

Satır araları detaylı bir şekilde incelenen şer'iyye sicillerinde günlük hayatın büyük çoğunluğuna vakıf olmak mümkündür. Nitekim bu sayede toplumsal anlamda kişilerin ilişkileri ile sorunlarını nasıl çözülebildiklerini takip edebilmekteyiz.

³⁹ İbrahim Ethem Çakır, 'Osmanlı Toplumunda Köle ve Cariyeler Sofya 1550-1684', *Selçuk Üniveristesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 36, 2014, s.202.

⁴⁰ "... ırs-i şer'le kendülere intikâl ve rıkkını i'tirâf eden açık kaşlı ala gözlü orta boylu rusiyyetü'l-asl bâisetü hazâr-rakîm ... binti..." GŞS, nr. 77 s. 52/8 (5 Safer 1065 – 15 Aralık 1654)

⁴¹ "... Kadri Kapudân kendüye rıkkına mu'terife olan orta boylu ala gözlü asfarü'l-levn rusiyyetü'l-asl mihribân binti Abdullah nâm câriye-i memlûkesini 20.000 akçaya ve yine kendüye rıkkını mu'terif uzun boylu kara gözlü esmerü'l-levn Yusuf b. Abdullah nâm abd-i memlûkünü 10.000 akçaya zevcesi mezbûre Fatıma'ya bey' ve teslim edüb ol dahi iştirâ ve tesellüm ve semenleri olan 30.000 akçayı merkûm Kadri kapudân zimmetinde ma'kûdün aleyh mihr-i müecceli olan 40.000 akçanın 30.000 akçasıyla takâs edüb ..." GŞS, nr. 77 s. 63/1 (25 Safer 1065- 4 Ocak 1655)

⁴² "... Ramazan Çelebiye rıkkın mu'terif olan açık kaşlı alagözlü uzun boylu rusiyyü'l-asl işbu bâisü'r-rakim Şahin b. Abdullah mahzarında ikrâr ve takrîr-i kelâm edüb müvekkil-i mezbûr Ramazan Çelebi'nin abd-i memlûk-i mevsûfun vefâtından kırk gün mukaddem tedbîr-i mukayyed ile müdebbir eyleyüb ..." GŞS, nr. 77 s. 7/7 (20 Ramâzân 1064-4 Ağustos 1654)

⁴³ Bülent Tahiroğlu, "Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 45, Sayı 1-4, 1981, s.657.

⁴⁴ "... Mehmed Kapudan ibni Rıdvan Kapudan mahfil-i şer'-i kavim-i vâcibü't-tekrîmde kendüye rıkkını i'tirâf eden orta boylu çatık kaşlı kara gözlü esmerü'l-levn İstefani veled-i Panoz nâm Nasrani abd-i memlûkü muvâcehesinde takrîr-i kelâm edüb mezbûr İstefani'yi târih-i kitâbdan altı sene tamâmına değin bana bilâ-hiyânet velâ iyâk hizmet etmek üzere kitâbete kesdim ba'd-i tamâmi'l-müddeti'l-mezbûre merkûm İstefani sâir ahrâr-ı asliyyin gibi hür olsun dedikde..." GŞS, nr. 77 s.75/4 (16 Rebi'ü'l-evvel 1065-24 Ocak 1655)

Kayıtların tutulmasının temel gayesi, ileride yaşanması muhtemel olan sorunları önlemektir. Bu durum ticaret hukuku ile ilgili birçok kayıtlarla karşılaşmamızın temel nedenidir. Ticaret hukukunun temelinde yaşanacak maddi kayıplarının önüne geçmek bulunmaktadır. Kayıtların hemen tutulması ve şahitler huzurunda kayıt tutturana kişinin haklılığını kanıtlaması, yaşanması muhtemel olumsuz durumların ortaya çıkmasını önlemektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikası

İstanbul-Galata Sicilleri, 77 Numaralı Şer'iyye Sicili, H. 1064-1065. (İSAM'dan alınmıştır.)

Kitap ve Makaleler

Acar, H. İbrahim, "Talak", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.38, 2010, s. 496-500.

Akman, Mehmet, "Osmanlı Ceza Hukuku Üzerine Bir İcmal", *Türkiyat Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.3, Sayı 5, 2005, s.489-512.

Aydın, Mehmet Akif, *Osmanlılarda Aile Hukuku Alanındaki Gelişmeler ve Hukuk-ı Aile Kararnamesi* (19 ve 20. Asır), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1981.

Budak, Özlem Muraz, "Osmanlı Mahkemelerine Yansıyan Boşanma Davaları", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19/3, 2022: s. 1412-1428.

Bulunur, Kerim İlker, *Osmanlı Galatası (1453-1600)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2014.

Bulunur, Kerim İlker, "II. Mehmed Tarafından Galatalılara Verilen 1453 Ahidnamesi ve Buna Yapılan Eklemeler Hakkında Yeni Bilgiler", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 50, 2009/2, s. 59-85.

Çakır, İbrahim Ethem, "Osmanlı Toplumunda Köle ve Cariyeler Sofya 1550-1684", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 36, 2014: s.201-216.

Dönmez, İbrahim Kâfi, "Şahıs", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.38, 2010, s.270-273.

Gyllius, Petrus, *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, Erendiz Özbayoğlu(çev.), İstanbul: Eren Yayınları, 1997.

İnalçık, Halil, *İstanbul Tarihi Araştırmaları- Fetihden Sonra İstanbul'un Yeniden İnşası, Bilad-i Selase: Galata, Eyüp, Üsküdar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Kubilay, Ayşe Yetişkin, "Batı Kaynaklı Haritalardaki İstanbul", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, Cilt 1, 2015: s. 522-543.

Mantran, Robert, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi I*, Mehmet Ali Kılıçbay(çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990.

Maydaer, Saadet, "Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer'iyye Sicillerine Göre)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, 2007: s. 299-320.

Ortaylı, İlber, "Galata", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 13, İstanbul, 1996: s. 303-307.

Pamir, Aybars, "İslam ve Osmanlı Hukuku'nda Kasame Müessesesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 54, Sayı 4, 2005: s.343-359.

Tahiroğlu, Bülent, "Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 45, Sayı 1-4: 1981, s. 649- 676.

Kitap İncelemesi / Book Review

Alpaslan Pata, *Rhineland Katliamları: I. Haçlı Seferi'nin Yahudi Kronikleri*, Gece Kitaplığı, Ankara 2020, 192 s. ISBN: 978- 625-7938-09-9*

Alpaslan Pata, *Rhineland Katliamları: I. Haçlı Seferi'nin Yahudi Kronikleri*, Gece Kitaplığı Publications, Ankara 2020, 192 p. ISBN: 978- 625-7938-09-9

Yasemin İNCEER**

Makale Bilgisi/Article Info: Geliş/Received: 23/04/2024 Düzeltme/Revised: 29/06/2024 Kabul/Accepted: 29/06/2024

Kitap İncelemesi / Book Review

Atf / Cite as: İnceer, Y. (2024). Alpaslan Pata, *Rhineland Katliamları: I. Haçlı Seferi'nin Yahudi Kronikleri*, Gece Kitaplığı, Ankara 2020, 192 s. ISBN: 978- 625-7938-09-9. *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 76-78.
<https://doi.org/10.52735/bellek.1489137>

Rhineland bölgesi günümüz Batı Almanya'sının Ren Nehri kıyı kesiminin genel adıdır. Eserde bahsedilen katliamların yazıldığı kronikler günümüze kadar bölgenin adını taşıyan "Rhineland Kronikleri" olarak gelmiştir. Metinlerin orijinaleri günümüzde mevcuttur, lakin dile hâkim olunmamasından dolayı, birebir teknikle, İngilizceye tercüme edilmiş kronikler Sayın Alpaslan Pata tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Sayın Pata bu çevirileri yaparken o günün şartlarını ve tarihsel dokusunu yansıtmaya özen göstermiştir.

Eser sekiz bölümden oluşmuş ve hemen çevirilere geçilmemiştir. Öncelikle genel bilgiler sonrasında çevirilere yer verilmiş, böylelikle alanda bilgi sahibi olmayanların da kitaptan istifade edebilmeleri sağlanmıştır. Bölge adları, önemli kişilerin isimleri verilmiş ve bölgenin haritası da çalışmaya eklenmiştir.

Birinci bölümde genel hatlarıyla Haçlı Seferlerinden bahsedilmiştir. Toplamda bir sayfa dahi olmamakla beraber yazar Haçlı Seferlerini detaylı öğrenmek ve araştırmak isteyenlere bu

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde" yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden" hiçbirini gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma "Etik Kurul İzni" gerektirmeyen bir çalışmadır.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yasemininceer@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5745-110X

kısmın yeterli olmayacağını belirtmiştir. Yazarın buradaki amacı, okurun Haçlı Seferlerine giden süreci kabaca anlayabilmesini sağlamaktır.

İkinci bölümde ise Papa II. Urbanus'un Haçlı Seferindeki rolüne değinilmiş ve seferin temel sebeplerinden bahsedilmiştir. Papa II. Urban'ın yaptığı bu çağrıda Kudüs'ten bolluk kenti olarak bahsederek yokluk dönemi yaşayan insanları sefere nasıl ikna ettiği anlatılmaktadır. Bu bölüm de sefer fikrinin oluşması ve halkın ikna edilmesi konusunda bilgi verildiğinden dolayı sekiz sayfadır.

Üçüncü bölümde ise Orta Doğu'ya yapılan İlk Haçlı seferlerinden bahsedilmiştir. Papa II. Urbanus'un çağrılarında sonraki süreçte Pierre I' Hermite'nin harekete geçirdiği Halkın Haçlı Seferleri olarak bilinen ve ilk yola çıkan kitlenin faaliyetleri anlatılmış. Bu kitlenin güzergâh üzerinde bulunan kendilerinden olmayan, sefere katılmak istemeyen, Hristiyanlar da dâhil, insanlara maddi manevi verdikleri zararlar ve yaptıkları yağmalardan bahsedilmiştir. Bu bölümde asıl konuya da atıfta bulunularak söz konusu kitlenin Yahudilere verdikleri zararlardan da bahsedilmiştir.

Dördüncü bölümde eserin yazılmasının nedeni olan kroniklerin tanıtımı yer almaktadır. Bu bölümde kroniklerin neden seçildiği ve nasıl kullanıldığına değinilmiştir.

Beşinci bölümde çeviri metnin oluşturulmasında yapılan tercihlerden bahsedilmiştir. Çeviri metninde yer alan kişi ve yer adlarının mümkün merteye orijinal haliyle kullanmak istedikleri var ise aynı zamanda Türkçe karşılıklarını da belirtmeyi uygun gördüklerini yazmışlardır. Bu bölüm bir sayfadan oluşmuş ve çevirilere başlamadan önceki son verilen bilgilendirme olma özelliğine sahiptir.

Altıncı, Yedinci ve Sekizinci bölümler kitabımızın asıl konularının işlendiği kısımlardır. Üç ayrı bölümde, üç ayrı kroniğin çevirisi verilmiştir. Kronikler detaylarına inildiğinde farklılıklar taşınmasına rağmen temel olarak aynı olaylardan bahsetmiştir.

Altıncı bölüm kitabın en uzun bölümüdür. Solomon Bar Simson Kroniğinin birebir çeviri yapılmıştır. Çeviriye açıklık katmak veyahut kaynak göstermek için dip notlar bolca kullanılmıştır. Kronik diğer iki kroniğe göre daha çok sayfaya ve bilgiye sahiptir. Kronikte Yahudilerin katliam öncesinde topluca yemek yedikleri Şabat'ta saldırıya uğradıkları ve Tanrı'ya yakarmalarına karşın dualarının kabul olmadığından bahsederek başlamıştır. Franklar ve Cermenlerden oluşan bu kitle öncelikle Speyer topluluğuna, ardından Worms'a saldırıldığı Torahlarının parçalandığı ve neredeyse herkesin öldürüldüğünden bahsetmektedir. Daha sonra Sivan'a, ikinci kez Worms'a ve Mainz bölgesinde katliamlara devam edildiği yazılmıştır. Neuss, Xanten de de katliamlara yaşanmış ve bazı Yahudi toplulukları canlarının bağışlanması karşılığında para verseler de o anlık katliamdan kurtulup verdikleri para bitince öncekilerle aynı kaderi yaşadıkları yazılmıştır. Kimilerinin dinden dönmeleri karşılığında affedildiklerini sonrasında bu kirlenmişliği kabul etmeyip intihar ettikleri ya da katliamda kirli elli haçlılar tarafından öldürülmek istenmeyen kişilerin kendilerini evlerine kilitleyerek aileleriyle birlikte toplu bir şekilde intihar ettiklerinden bahsedilmiştir. Bu katliamlar Macarlara zarar vermeye başlayınca dek devam etmiş ve en son Macar kuvvetleri tarafından Haçlıların başındaki Emicho'nun öldürülmesiyle son bulduğu yazılmıştır. Bölgede yaşayan Yahudiler bu haberi aldıktan sonra yaşadıkları yerlere döndükleri ama akşamları uzunca bir süre dışarıya çıkmaya dahi korktuklarından bahsedilmiştir. Katliama şahit olup hayatta kalan Solomon Bar tarafından yazılan eser Tanrı'ya dua ederek sonlandırmıştır.

Yedinci bölüm Elizer Bar Nathan kroniğinin birebir çevirisidir. Eserde öncelikle İsrailoğulları anlatılmış, Solomon Bar kadar detaylı olmasa da birlikte haçlıların katliamlarından bahsedilmiştir. Burada da birliklerin Frenklerden ve Cermenlerden oluştuğu nakledilmiştir. Bu kronikte Solomon Bar'da adı geçen yerlere ek olarak genellikle köylerde

yapılan katliamlardan ağıt şeklinde bahsedilmiştir. Son kısmında katliamlar bitince geri döndükleri ama korkudan çok mutluluk dolu oldukları yazılmıştır. Kroniğin sonu ise Tanrı'ya dua ile bitmiştir.

Sekizinci ve kitabın son bölümü olan “Eski Zulümlerin Anlatısı Ya Da Mainz Anonim Kroniği”nin birebir çevirisi yapılmıştır. Kronik Haçlı ordusunun Yahudilere duydukları nefreti anlatarak başlamıştır. Fransa çevresinde yaşayan Yahudilerin katliamlardan haber aldıklarında Tanrı'ya yalvarmaya ve oruç tutmaya başlamaları aktarılmıştır. Diğer iki kronikten farkı ise Yahudilerin paralarını ve tüm varlıklarını Yahudi olmayan komşularına emanet ettiklerini ve onlar tarafından ihanete uğrayarak düşman Haçlılara teslim edildiklerinden bahsedilmiştir. Bu kronikte de Solomon Bar'da geçen yerlerin katliamları yazılmış ama ikinci kronik olan Elizer Bar Nathan kroniğinde geçen köylerden bahsedilmemiştir. Kroniğin sonunda Macardan bahsedilmemiş, son kısımda katliama uğrayan bir kimsenin pencereden aşağıya atılmak suretiyle öldürüldüğü yazılmış. Diğer iki kronikteki gibi Tanrıya şükür duası değil yardım çağrısı yapılmış ‘Efendi bizi bu sürgünden kurtarsın’ yazılarak kronik son bulmuştur.

Orta çağ Tarihinin temel yapı taşlarından olan Haçlı Seferleri Arap, Türk ve Hristiyan kaynaklarından detaylıca öğrenilebilmektedir. Haçlı Seferleri'nin bir mağduru olan Yahudilerin de kaynaklarının orijinal metine sağdık kalınarak İngilizcesinden Türkçeye çevirisinin yapılması alana çok önemli bir katkıdır. Yazar sadece Akademik camiayı düşünmeyip alanın meraklıları ve bilgi almak isteyenlerin de anlaması için dili yalın tutarak dipnotlarla konunun bütünlüğünü sağlamıştır.

Ek: Kitap Kapağı.

